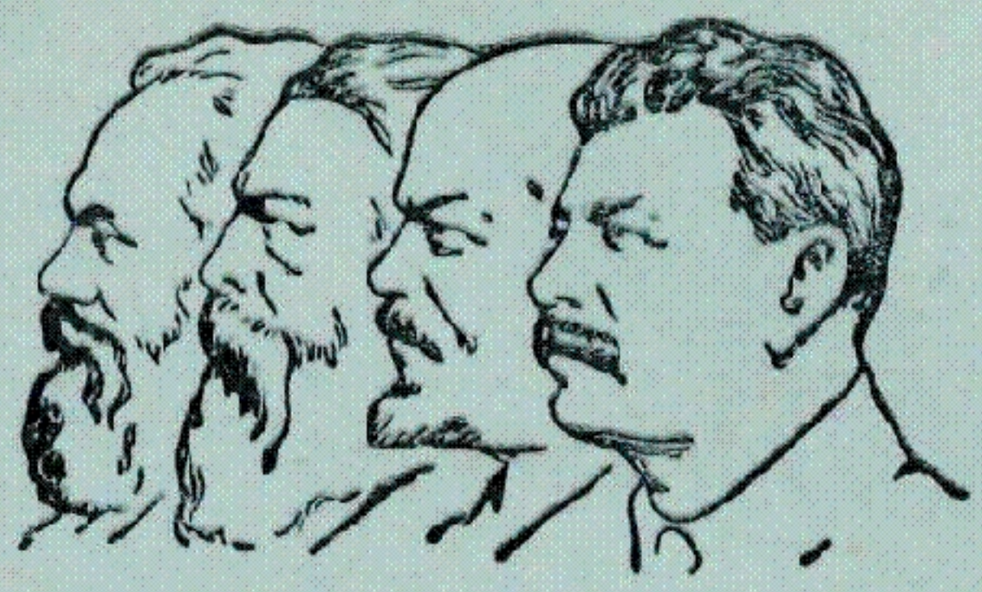

PROPAGANDA ÇANA YGJT

8

AQŪS 1939

QAZAQ MEMLEKETTJK SAIASI ƏDEBIET BASPASЬ
ALMA-ATA QALASЬ

Mazmйnь

BASMAQALA — 1 aqūs — çerçvzjljk soqьsqa qarsь kyn çana Qazaqьstan eпвekcj-lerjпjп mjndetj 1

XASAN KΘLJ MANЬNDAQЬ OQIQIAQIA BJR ÇЬL

E. KRAVTSOV — Çauьngerljk epizodtardьn este qalqandarь 5

18 — AQIŪS AVIATSIA KYNJ

Sovet qalqьnьn aviatsiasь . . . . . .

KONSULTATSIA

TOLЬBEKOV — Nep turalь 13

LEKTOR TRIBUNASЬ

A. OSIPOV — Stalin çoldastьп revolutsialьq qьzmetjnjп nasiatь 18

MONQIOL QALQ RESPUBLIKASЬ TURALЬ GEOGRAFIALЬQ SPRAVKA

I. ASATOV — Monqol qalq respuвljkasь 31

TƏÇRIBE AUЬSU

G. KUPRIANOV — BK(в)P tarixьn ezdjqjnen oqucьlardьn qolma-qol angjmesj çana çoldastьq aitьs turalь 38
S. MEFROV — tθmengj zveno krucoktarьnьп çūmьs planь 40
O. BICEV — Partia propagandasьn kyceite tyseijk 41

Gazetter men çurnaldarda kezde etjn kelвjr çeke sθ derdjп tysjnjgj . . . 48

Maпьzdь oqьqalardьn kalendarь 50

REDKOLLEGIA:
Y. Balqacev (çauaptь redaktor)
D. Erkicev (çauaptь sekretar)
M. Atalьqov
A. Elcebekov
A. Çakjcev

Технический редактор Исабаев М. Корректор Шатаков Д
Сдано в производство 2/VIII 1939 г. Объем 3 печ. листа. 4,25 уч. авт. л.
Подписано к печати 20/IX 1939 г. Колич. знаков в печ. листе 65 000
Казгосполитиздат № 394. Формат бумаги 70x105 1/16
Казглавлит № 1978 Тираж 7155 экз.

Отпеч. в Ки-журн. тип. Казполиграфтреста, Алма-Ата, Узбекская, 11. Зак. № 1402

Barlьq elderdjң proletarlarь, ьjrigjңder!

PROPAGANDA

ÇANA

YGJT

QAZAQSTAN K(в)P ORTALЬQ KOMITETJNJҢ ÇURNALЬ

AIЬNA 1 RET CЬQIADЬ

Redaksiasьң adresj: Alma-Ata, Ykmet ylj, QK(в)P Ortalьq Komitelj, nөlme №7, Telefon № 51–45

№ 8 AQЙS 1939

1 aqūs çerçyzjljk soqьsqa qarsь kyn çana Qazaqьstan eңbekcjlerjnjң mjndetj

Kommunistjk internatsionaldьң altьncь kongresj çerçyzjljk soqьsqa qarsь kyndj — 1 aqūs kynjn meiramdap otьrudь taqaiьndap, 1928 çьlь qaulь cьqardь. 1929 çьldan bastap çerçyzjnjң eңbekcjlerj çьl saiьn 1 aqus kynjn — çerçyzj eңbekcjlerjnjң soqьsqa qarsь kynjn meiramdap keledj. Çerçyzjnjң milliondaqan eңbekcjlerj būl kynj çaңa imperialistjk soqьstь daiarlauqa qarsь, çerçyzj proletariatьnьң Otanь — SSSR dь qorqau ycjn asa kyctj demonstratsia çasaidь.

Çer çyzjljk bjrjncj imperialistjk soqьstьң bastalqanьna bibl 25 çьl toldь.

«Būdan 25 çьl būrьn barlьq imperialistjk memleketterdjң ystem taptarь çerçyzjnjң esjnen ketpeitjn qьlmьs jstedj. Olar qalqtardь çerçyzjljk imperialistjk soqьsqa — dynenj bөljsudj kөzdegen tonaucьlьq soqьsqa ūrьndьrdь. Qan tөrt çьl tөgjldj, qiraqan qalalar bьqsьp çattь, snəradtar çerdjң əpter-təptcrjn cьqardь. Imperialistjk bjrjncj soqьs on mьңdai adamnьң өmjrjn өcjrdj, 20 mьңnan asa adamdь qor qьlьp, kem qьlьp tastadь. Būl soqьs qalqtaroqa sansьz qaiqь, qasret ornattь» («Pravda»). Būl soqьstьң «...aiьptьlarь — barlьq elderdjң imperialisterj» edj («BK(в)P tarixьnьң qьsqaca kursь»). Çerçyzjljk bjrjncj imperialistjk soqьs bjrden bastalqan çoq. Çerçyzjnjң imperialistjk burçuaziasь būl soqьstь kөp uaqьttan əzjrlep kelgen bolatьn. Olar būl soqьstь qalqtan çasьrьn tyrde əzjrledj. Imperialistjk burçuazianьң būl soqьstь çasьrьn daiarlauьna imperialistjk memleketterdjң sotsial-covinisterj kөmektestj. Olar soqьs bastalqan kezde dūcpannan otandь qorqau kerek, otandь aman saqtau kerek, būl soqьs otandь qorqau ycjn dep qalqtь aldau ūranьn tastadь. Sonьmen qalq būqarasьn soqьsqa itermeleude sotsial-covinister burçuaziaqa çərdemcj boldь. Sotsial-covinister, bastalьp çatqan imperialistjk soqьstь ədjldjk ycjn, demokratia ycjn bolqan soqьs dep ūqьndьruqa tьrьstь. Mjne, būl qalqtь aldaudьң naqьz barьp tūrqan çijrkenctj tyrj edj. Olar osь aldauьmen imperialistjk soqьstьң cabьncьlьq mənjn byrkemelep çasьruqa tьrьstь.

Burçuazianьң, onьң kөmekcjsj sotsial-covinisterdjң өtjrjgjn əckerelei kele, Lenin bьlai dep çazdь: «Cьnьnda da būl soqьs kolonia bөljsuden, basqa ūlttardь qoldanudan, çercyzj rьnoktarьnda paida çana privilegia aludan cьqqan razboiniktjk ūlь derçavalardьң ekj gruppasьnьң arasьndaqь soqьs. Būl naqьz reaksialьq soqьs kapitalistjk qūldьqtь saqtau ycjn çana nьqaitu ycjn osь zamandaqь qūl ielenucjlerdjң soqьsь».

Imperialistjk soqьsta ekj gruppaqa bəljngen çerçyzjnjң imperialistjk burçuaziasь çerçyzjne ystemdjk etuge taʃastь, əlsjz qalqtardь, əlsjz mem-

leketterdj cauьp alьp, qūldanuqa, eksploatatsialauqa talastь. Sonьmen, būl soqьs kapitalizmnjn damu zanьnan cьqqan, onьn imperialistjk stadiaqa çetken kezjnde, onьn cjrjgen kezjnde cьqqan naqьz barьp tūrqan çeksūrьn, çijrkenctj soqьs boldь.

1914 — 18 çьldardaqь bjrjncj imperialistjk soqьs adam balasьnьn tarixьnda būrьn bolьp kөrmegen zor soqьs boldь. Būl soqьsqa çer ystjndegj memleketterdjn bərj de qatьnastь deuge boladь. Būl soqьstьn myddesjne bykjl qalq caruacьlьoqьnьn tysjmj çūmsaldь, barlьq qatnasucь memleketterden 60 milliondai adam maidanqa cьqarьldь, 4 çьl boiь asa zor, qьrqьn qantөgjs boldь.

Soqьstь çyrgjzucj imperialistjk memleketterdjn ərqaisьsьnьn erekce kөzdegen maqsatь boldь.

Germania Anglia men Fransianьn kolonialarьn, Reseiden Polcanь, Ukrainanь, Pribaltika oblьstarьn tartьp alьp, өzjne qosudь kөzdedj; Avstro-Vengria Reseiden, Balqan memleketterjnen өzjne çer qosьp alьp, territoriasьn kenөeitudj maqsat ettj; Anglia өzjnjn en bastь çauь Germanianьn kyl-talqanьn cьqarudь, Turtsiadan Mesopotanianь, Polestinanь tartьp alьp, Egipette berjk tyrde nьqaiьp aludь oiladь; Fransia nemjsterden Elzas Lotaringnь qaitarьp aludь çana Balqan memleketterjnde өzjnjn ystemdjgjn nьqaitudь kөzdedj; patsa Reseij ol kezde Anglia men Fransianьn kapitalьna təueldj edj. Soqьsqa daiьndaluda da osь memleketterdjn nūsqauь çana planь boiьnca daiьndaldь, sondьqtan, Resei soqьs kezjnde nemjsterdjn en bastь kycjn Fransia çaqtaqь maidannan cьqьsqa qarai tartbaqcь boldь. Osьlai bola tūrsada patcalь Reseidjn kөzdegenj—Tyrkiadan Qaratenjzdegj Dardanel prolivjn çana Konstantinopөldj, Avstro-Vengriadan Galtsianь çaulap alu edj.

Imperialistjk soqьs bastalьsьmenaq kapitalistjk memleketterdjn imperialistjk burçuazialarь men II Internatsionaldьn opportunisterj — sotsial-covinister būl soqьs en aqьr. oь soqьs, būdan son soqьs bolmaidь dep daurьqtь. Būdan keijn çerçyzjndegj qalqtardьn tiьctьq өmjrsyru dəujrj boladь, gyldenu dəujrj boladь dep sandьraqtap, qalqtь aldadь.

II Internatsionaldьn barlьq partialarь, onьn jcjnde orьs mencevikterj, trotskicjlder imperialistjk burçuazianь çaqtadь, soqьstьn imperialistjk sipatьn byrkemelep otьrdь. Olar çūmьscь tabьnьn arasьna ūltcьldьqtь taratuqa burçuaziaqa kөmekcj boldь.

Lenin men Stalin bastaqan bolcevikter partiasь imperialistjk soqьstьn bastalatьnьn, onьn imperialistjk burçuazianьn myddesj ycjn bolatьndьqьn kynj būrьn bjlgen edj. Sondьqtan bolcevikter partiasь imperialistjk soqьstьn cabьncьlьq sipatьn, būl soqьstьn qalqqa ylken zian ekendjgjn ken tyrde tysjndjre berdj. Səitjp, bolcevikter partiasь Marks pen Engelstjn oьlьmьn damьta otьrьp, çūmьscьlardьn arasьnda internat. sionaldьq tərbienj soqьs kezjnde de kyctj tyrde çyrgjzjp otьrdь. Soqьs kapitalizmnjn serjgj ekendjgjn, kapitalizm qūrьmai, soqьstьn qūrьmaitьndьqьn enbekcjlerge tysjndjrdj.

Mjne, bolcevikter partiasьnьn būl aitqanь qazjrde de js çyzjnde rasqa cьqьp otьr. Qazjrde imperialistjk ekjncj soqьstьn bastalьp, bykjl adam balasьnьn basьna qaup tuoьzьp tūr. Өte-mөte Germania, Italia, Çaponia facisterj en aldьmen imperialistjk soqьstьn otьn tūtandьrьp otьr. En aldьmen Italia Abissinianь çaulap aldь, Germania men Italia facisterj Ispania respublikasьna interventsia çasap, facistjk diktatura ornattь. German facisterj Avstrianь, Sudet oblьsьn basьp aldь, Cexo-Slovak respublikasьn çoidь. Mūnьmen qatar Memeldj, Memel oblьsьn da çaulap aldь.

Çapon militaristerjnjn Qьtai respublikasьmen soqьsqalь ekjncj çьl bolьp otьr. Kəzjrde Monqol Qalq Respublikasьnьn Mancçuriamen cek arasьnda çapon imperialisterj bjrnece ret provakatsia çasap otьr.

Mjne, osь çoqarqь aitьlqan oqi-

18752-39

qalardьn bərj de çerçyzjijk ekjncj imperialistjk soqьstьn bastalьp, barlьq qalqtarqa zor qauьp tuqьzqandьqьn sipattaidь. «Memleketter men qalqtar imperialistjk ekjncj soqьstьn qūcaqьna kjrjp ketkenjn anqarmai da qaldь. Soqьstь dynienjn ərtyrlj cetjnde agressiacьl yc memleket — Germanianьn, Italianьn, Çaponianьn facistjk bileucj toptarь bastadь. Soqьs Gibraltardan Canxaiqa deijngj ūlan-baitaq çerde bolьp çatьr. Soqьs өz qūcaqьna çartь milliardtan asa qalqtь tartьp ta ylgjrdj. Saiьp kelgende, būl Anglianьn, Fransianьn, Amerika Qūrama Ctattarьnьn myddelerjne qarsь bolьp çatqan soqьs, өitkenj, būl dynienj çana ьqpal çyrgjzu sferalarьn agressiacьl elderdjn paidasьna çana osь demokratialьq memleketter degenderdjn esebjne qaita bөludj kөzdegen soqьs». (BK(b)P tarixь, 346-bet).

Bjzdjn Sovettjk Otanьmьz beibjtcjljk saqtau kyzetjnde tūr. Bjzdjn Otanьmьz ekonomika çaqьnan da, qalqtьn morəldьq bjrljgj çaqьnan da әbden cьnьqьp, nьqaidь. Sotsialistjk qalq caruacьlьqьmьz ecqacanda ekonomikalьq krizistj bjlmeidj, qaita kynsaiьn, aisaiьn өrkendep keledj, өrkendei bermek. Sotsialistjk Otanьmьzdьn būzьlmastai berjk kycj kycke ūlasьp otьr. Osь kycke bьltьrqь çьlь Xasan kөljnjn manьnda çapon samurailarь kez bolьp, kyl-talqanь cьqtь, bьtcьtь cьqtь.

Sovetter qalqь soqьstь çek kөredj, soqьstь ecuaqьtta tjlemeidj de, Sovet eljne eckjmnjn bөten çerjnjn keregj çoq. Bjraq, qalqtardьn әdjlettjk soqьsьna sovet qalqь әruaqьtta dūrьs qaraidь. Sondьqtan, sovet qalqь çapon provakatorlarьnьn Monqol Qalq Respublikasьnьn cekarasьna qol soquьna ecqacanda çol bermeidj. «SSSR men Monqol Qalq Respublikasьnьn arasьnda qoldanьlьp keleçatqan өzara çərdemdesu cartь boiьnca, Monqol Qalq Respublikasьnьn өz cekaralarьn qorqauьna tijstj kөmek beruge өzjmjzdj mjndettjmjz dep sanaimьz. Sovet ykmetj qol qoiqan, өzara çərdemdesu cartь sьqьldь nərselerge bjz baisaldь qaraimьz. Monqol Qalq Respublikasьmen ekj aramьzda өzara çərdemdesu turalь cart bolqandьqtan, bjz өzjmjzdjn mencjktj cekaramьzdь qandai batьl qorqaitьn bolsaq, Monqol Qalq Respublikasьnьn cekarasьn da sondai batьl qorqaitьndьqьmьzdь eskertuge tijstjmjn...» (Molotov).

Bykjl çerçyzj enbekcjlerjnjn facizmge, soqьsqa qarsь kyresjnde olar Ūlь Sovetter Soiuzь zor syienjc, quat bolьp otьr. Lenin — Stalin partiasь tərbielegen Ūlь Stalin bastaqan 170 million sovet qalqь proletariattьq internatsionalizmdj ynemj nьqaitьp, beibjtcjljk saqtauda tabandьlьqtьn ylgjsjn kөrsetjp keledj, būdan bьlai da kөrsetpek. SSSR qalqь soqьstь tjlemeidj, әrine, būdan sovet qalqь soqьstan qorqadь eken dep ūqьnuqa bolmaidь. Sovet qalqь ecuaqьtta soqьstan qorьqqan emes. qorьqpaidь da, sovet qalqь dūrьs js ycjn kyresuge de, soqьsuqa da daiьn.

Facistjk agressorlarqa en qauptь soqatьn nərse — Sovetter Soiuzьmen soqьsu. Būl soqьs tek maidanda qana bolьp qoimaidь, facisterdjn tьilьnda da boladь. Stalin çoldas partianьn XVII siezjndegj baiandamasьnda bьlai dedj: «SSSR çūmьscь tabьnьn Evropadaqь, Aziadaqь san million dostarь çer çyzj çūmьscь tabьnьn otanьna qarsь qьlmьs jstep, soqьs acqan өzderjnjn ezucjlerjn tiьldьruqa tьrьsatьndьqьna burçuazia kymәndanbai-aq qoisьn. Egerde soqьs bastalqan kynnjn ertenjnde qazjrgj «qūdaidьn raqьmь» men patcalьq qūrьp, dəuren syrjp otьrqan keibjr өzderjne çaqьn ykmetterjnjn sanь kem cьqsa, burçuazia gospodinder ol uaqьtta bjzge өkpelemesjn... SSSR qa qarsь ekjncj soqьs bjzge qol salucьlardьn tolьq çenjlujne әkeljp soqatьnьna, Evropa men Azianьn bjr sьpьra elderjnde revolutsia tuqьzatьnьna, būl elderdegj burçuazialьq pomecciktjk ykmetterdjn tas-talqanь cьquьna әkeljp soqatьnьna kydjktenuge bolmasa kerek».

Sovetter eljnjn soqьs kycj çьl saiьn өsjp, nьqaiьp otьr. Soqьs texni-

kasьn menqergen, osь zamandaqь qūraldьn barlьq tyrlerjmen qūraldanqan Qьzьl Armiamьz, Qьzьl Tenjz Flotьmьz, Aviatsiamьz bar. Bolcevikter partiasьnьn, ūlь Stalinnjn basсьlьqь arqasьnda bjzdjn soqьs kycjmjz, texnikamьz Stalindjk ekj bessсьldьqtьn jcjnde asa aibьndь, asa zor kycke ainaldь. SSSR dьn būl kycjn qazjrde bykjl çerçyzj kərjp otьr.

Lenin — Stalin partaisьnьn tuьnьn astьna, ūlь Stalinnjn tənregjne 170 million sovet qalqь berjk ūiьmdasulь. Sovet qalqь өzjnjn sotsialistjk Otanьn çaudan qorqauqa, soqtьqqan facist agressorlarьnьn kyltalqanьn cьqaruqa əruaqьtta daiьn. Eger facistjk agressorlarqa өtken çьlqь «...Xasan kөljnjn maqьndaqь aiqьn sabaqtar çetkjljksjz bolsa, egerde çaular sovet qūralьnьn tegeurjndj kycjn çana qьzьl çauьngerler men olardьn komandirlerjnjn erljkterjn ūmьtar bolsa, bjz olarqa mьnanь aituьmьz tijs: Gospodinder, Xasanda kөrgenderjnjz — al tek «gylcjkter», al «çemjster», naqьz «çemjster» əlj de alda çatьr (Qol capalaqtau). Tьnьcsьz nemese çygensjz ketken çaudьn qandaiь bolsa da, olar bjzdjn çerjmjzge qai çerde çana qai uaqьtta bolsa da өzderjnjn tūmsьqьn sūqqьsь kelse, — bərj bjr, olar būl sovet «çemjsjnjn» dəmjn tatuьna tura keledj. Bjzdjn əskerjmjzdjn əreketj ynemj çau ūrlanьp çana naqьz çygensjz tyrde cabuьl çasaqan manda qana qala beruj myldem mjndettj nərse emes ekenjn ūmьtuqa tijstj emester esjnde saqtasьn. Qaita, bjzge çaudь olardьn өzjnjn territoriasьnda qiratu qolailьraq çana çenjljrek çūmьs. Būl solai bolьp cьqadь — cabuьldьn çana soqqьnьn qandaiьna bolsa da bjz өzjmjzdjn danqtь Qьzьl Armianьn barlьq quatь arqьlь ycese soqqьmen çauap beremjz» (Vorocilov).

Gyldengen Qazaqьstannьn enbekcjlerj barlьq sovet qalqtarьnьn tuьsqandьq dostьqьn kyceite otьrьp, өzjnjn ekonomikasьn, mədenietjn gyldendjre otьrьp, soqьsqa daiarlьq çūmьsьn ynemj çaqsarta beredj, soqьs texnikasьn nenqerudj kyceite beredj. Sovettj Qazaqьstannьn patriottarь çьlsaiьn, aisaiьn əlde nece mьnnan Qьzьl Armianьn, Qьzьl Tenjz Flotьnьn, Qьzьl Aviatsianьn qatarьnda qьzmet etuge barьp çatadь. Sovettj Qazaqьstannьn barlьq qalqь өzderjnjn sotsialistjk otanьn qorqauqa daiьn. Çerçyzjljk bjrjncj imperialistjk soqьstьn 25 çьldьqьn eske tysjrumen qatar, Qazaqьstan enbekcjlerj bolcevikter partiasьnьn, ūlь Stalinnjn tənregjne būdan bьlai da berjk ūiьmdasa tysedj. Qazaqьstan enbekcjlerj өzderjnjn qalq caruacьlьqьn būgьnqьdan da өrkendete beredj, mədenietjn gyldendjre beredj. Qazaqьstan enbekcjlerj өzderjnjn soqьs kycjn būdan bьlai da arttьra tysedj. Eger, agressorlar soqьs otьn tūtata qalsa, bykjl qazaq qalqь Sovetter Soiuzьnьn barlьq qalqьmen bjrge Otan ycjn, sotsializm ycjn kyreske cьqьp, çaulardьn kyl talqanьn cьqaruqa daiьn.

«Sovetter Soiuzь kapitalistjk dynienjn kөzjne cьqqan syiel ekenjn bjz bjlemjz. Bjzge qarsь dynie çyzjndjk facizmnjn qьlьcь men qьlqimasь qairaluda ekenjn de bjz bjlemjz. Bjraq bjzder qorqaqtar emespjz. Bjz өzjmjzdjn el qorqau çūmьsьmьzdь kyceite beru çөnjndegj, өzjmjzdjn qūraldь kycjmjzdjn çauьngerljgjn çetjldjre beru çөnjndegj çūmьsьmьzdь erkjn çana qaçьmas qairatpen çyrgjzudemjz. Çūmьscь-Carua Qьzьl Armiasь çana Soqьs-Tenjz Flotь, çauьngerler, komandirler, komissarlar çana saiasi qьzmetcjler tegjs kəzjrgj bastan kecjrjp otьrqan momentjmjzdj aiqьn tysjnedj çana, tьnbastan, өzderjnjn çauьngerljk qaruьn būrьnqьdan da çetjle, būrьnqьdan da çaqsь menqeruge ūmtьluda, marksizm-leninizm negjzderjne, eskj dyniemen kyreste, sotsializm çolьndaqь, bykjl adamzattьn baqьtь çolьndaqь tartьstarda tenqdesj çoq çana būl asa aibarlь qarudьn negjzderjne būrьnqьdan da terenjrek çana berjgjrek çetjluge ūmtьluda.

Sovetter Soiuzьnьn qūraldь kycj qacan da bolsa tolьq əzjrljkte» (Vorocilov).

Çauьngerljk epizodtardьŋ este qalсqandarь

E. T. KRAVTSOV

Ordendь çauьnger, QLKÇS сrtalьq komitetjnjŋ carua çastar вөljm вastьсqь

Өtken çьlь «Krasnoe znamə» gazetjnjŋ sentəвrdjŋ 30 daсqь sanьnda «Mьŋdardьŋ вjrj» degen maqala basьldь. Būl maqala Otanьmьzdьŋ mьŋdaqan adal ūldarьnьŋ вjrj — Kravtsov çoldastьŋ Xasan kөljnjŋ maŋьnda вolqan ūrьsta kөrsetken çauьngerljk erljgjn suretteidj.

Xasan kөljnjŋ maŋьnda вolqan ūrьsqa вjr çьl toluьna вailanьstь, вjz sol Kravtsov çoldastьŋ өzjnjŋ este qalсqandarьn çurnalьmьzсqa basьp otьrmьz.

* *
*

Xasan kөljnjŋ maŋьnda вolqan ūrьsta, samurailarmen eŋ вjrjncj aiqasqan 11 Qьzьl əskerdjŋ erljgjn men, tjptj ūmьtar emespjn. Yieldjŋ 29 kynj, çapon soсqьs qūmarlarьnьŋ eŋ «вatьr» degen soldattarь вjzdjŋ çerge өttj. Olar qaraŋсqь tynde, tūman çamьlьp Zaozerni men Bezimənni coqьlarьna keljp tьсqьldь. Būl olardьn taŋdap alqan çerlerj edj, seвeвj: çaulardьŋ, çaman oiьnca, вūl ara Qьzьl əskerlerdjŋ qarsьlasuьna mymkjndjk вermeitjn qiьn çer вolsa kerek. Būl Mancçuria, Korei çana SSSR cekaralarьnьŋ tyijsken, kөlemj өte tar çer edj. Bjraq Sovet cekaracьlarьnьŋ erljgj çerdjŋ qiьndьqьna qaraqan çoq. Mjneki, sol aradaqь Bezimənni coqьsьna, çaŋaqь yieldjŋ 29 kynj çaular caвuьl çasadь. Dəl sol kezde, Bezimənni coqьsьnda Sovet cekarasьn kyzetjp çyrgen erçyrek 11 qana Qьzьl əsker bar edj. Çapon soldattarьnьŋ sanь tьm kөp bolsa da, 11 Qьzьl əsker aвьrçьqan çoq, çaularqa вetвe-bet keljp, oq çaudьrdь. Çaulardьŋ aldьnqь tовьnan вjrnece adamdь вaudai tysjrdj.

Ūrьs cielenjse tystj. Qolma-qol aiqas вastaldь, vintovkalardьŋ naizalarь men dymderj jske kjrjstj, yzdjksjz granattar tastaldь. Osь aiqasta Sovettjŋ 5 вatьr ūlь qaza taptь. Dereu cekaracь otrədtьŋ rezervjde keljp, ūrьsqa aralastь. Çoldastarьnьŋ qaza вolqanьn kөrgen qьzьl əskerlerdjŋ çaularqa degen өctjgj qoza tystj, ūrьs qьza вerdj. Bjzdjŋ cekaracьlar çapondьqtardь ctikpen tyirep, granatpen talqandap, Bezimənni coqьsьnan вөrjktjrjp cьqtь.

Өlgen çapondьqtar ūrьs ornьnda yijljp qaldь. Samurailarmen alqac aiqasqan 11 Qьzьl əskerdjŋ вjrj, keinnen nagradqa Lenin ordenьn alqan Bigus çoldas вjzge вьlai degen edj.

«Bjz sanьmьz az вolsa da, cegjne aimadьq. Cegjnu—вjzdjŋ ədetjmjzde çoq nərse. Çaularmen вjrjmjz qalqanca caiqasuqa tura keldj. Ekj ret çaralansam da, pozitsiamdь tastaqamьn çoq. Tek samurailardь вasqa ūramьn dep, vintovkamdь sьndьrьp alqasьn qana çan qorqauqa kerek вoldь».

Qaza tapqan Qьzьl əskerlerdjŋ qaltasьnan: Bjrjmjz qalqanca soqьsamьz, вjraq çaulardь Sovettjŋ qasiettj cekarasьnan өtkjzвeimjz degen siaq-

tь çazular tавьldь. Olardьn ūranь da, sonqь sөzderj de: Sovet Otanь, baqьttь qalq, ūlь Stalin вoldь.

Ūrьstьn alqacqь kynjnde-aq çapondьqtar orasan kөp qьrqьn taptь. Kjmnjn әldj, kjmnjn әlsjz ekenjn sol kynj-aq вykjl әlem sezgendei вoldь. Sovettjn erçyrek cekaracьlarь Sovet memleketjnjn kycjn, Qьzьl әskerlerdjn quat-çjgerjn olardьn Lenin — Stalin partiasьnьn jsjne adal вerjlgendjgjn taqь da ьspattadь...

Mjne, вjzdjn вөljm de, ūrьs вolьp çatqan çerge вaru kerek, degen вūirьq aldь. Kyn keckjrjp, kөlenkenjn zoraia вastaqan kezj edj, өzennjn ystjnde cөkken tūman qoiulana tysjj. Oвoz damьldauqa toqtadь. Çauьngerler men komandirler çorьq klubьnьn çanьna çinaldь. Olar kөk calqьnqa вauьrlarьn tөsep çatьp әngjmege kjrjstj, qalq әnderjn tьndadь, gazet kjtap oqьdь. Çaularmen aiqasatьndьqьmьzqa, olardь çenetjndigjmjzge kymən вolqan çoq. Saiasi-tərвie çūmьstarь da çyrjp çattь. Komsomol ūiьmьnьn sekretarь Vavilov çoldas plan çasap, вiuro mycelerjne tapsьrma вerdj. Komsomoletsterdjn вarьqь da neндei mjndet atqaratьnьn вjljp, saqadai sai tūrdь. Talai çoldastar sol çolь partia ūiьmьna arьz вerdj. Çoldastar partiaqa aludь өtjndj. «Ūrьsqa kommunistermen вjrge, kommunist вolьp cьqqьm keledj» destj olar arьzdarьnda.

9 kjsj Qьzьl әsker qatarьnda өmjr вoiь qalsaq eken degen өtjnjc вerdj. Sol çolь partiaqa kjrgen Sokolov çoldas atak kezjnde netamaca erljk kөrsettj, kommunistjk avangardtьq rөljn atqara вjldj, ynemj aldьnqь sapta вoldь. Caвuьl çasaudьn aldьnda komsomol çiьlьsь вoldь. Starci politruk Kurakin çoldas вaiandama çasadь. Ol komsomoletsterdjn ūrьsta atqaratьn rөljne toqtadь. «Stalin çoldastьn ūlь esjmjn ūran etjp, samurailardь çenjp cьqamьz» dep komsomoletster sert вerdj.

Komsomol ūiьmьnьn sekretarь Vavilov çoldas ьlqi planmen jsteitjn. Məselen, ūiьmnьn aqūstьn 3 kynj atqaratьn çūmьsь: Komsorg Fedotovtьn вөljmjndegj çauьngerlerdjn ūrьs. qa daiьndьqьn tekseru, olarqa çandь kөmek kөrsetu. Nikter arasьnda komsomol ūiьmьn qūru; marc kezjndegj çūmьsqa plan çasau, tapsьrmalardь orьndau çөnjnde komsorgterge kөmektesu; Lenin — Stalin partiasьnьn 35 çьldьqь turalь вjr вөljmde әngjme өtkjzu. Osьnьn вərj de orьndaldь. Вөljm attanьsqa cьqarda Vavilov komsorg Xoxlov çoldasqa çolьqtь, ondaqь çauьngerlermen әngjmelestj. Ecqandai aвьrçu çoq, әr js өz ornьmen osьlaica çyrjp çattь. Vavilovtьn çanaqь әngjmesjnen soң, povar вolьp jsteitjn Bogacev çoldas өzjnjn nacalnigjne: «Menj povarlьqtan вosatьp, aldьnqь pozitsiaqa çjвersenjz eken, men çaqsь pulemetcikpjn, өz өnerjmdj js çyzjnde kөrsetkjm keledj» dep arьz aittь.

Әskerlerdjn ruxь өte kөterjnkj вoldь.

Stroida, menjn qatarьmda kjcj komandir Kulebəko çoldas kele çattь. Dəl çorьqqa cьqarda, onь klubta çūmьs jsteuge qaldьratьn вoldь. Kulebəkonьn tysj вūzьlьp kettj, ol ūrьsta aldьnqь sapta вolmaitьnьna keijdj. Bjr azdan keijn ol quanьctь keskjnmen çygjrjp keldj de:

— Menj aldьnqь pozitsiaqa çjвeretjn вoldь-dep, kylmjn qaqьp, jlgerj tarttь, onьmen вjrge menj de çjвergen edj.

Sol kynj kec, вjz coqьnьn dengeijne keljp, вekjndjk. Çan-çaqьmьzda çaulardьn snarədj çarьlьp çattь. Bjz osь çolь вjr gazet cьqarmaq вolatьnвьz, sol gazetke at qoiu turalь komandir Ruzanovpen, politruk Kurakinmen sөilestjk, olar gazettjn atь «Atak» вolsьn dep, kenes вerdj. «Ataktьn» alqacqь sanьna qaвarlar da çinalьp qaldь. Gazet вetjnde komsomolets-çauьngerlerdjn atak aldьndaqь serttj sөzderj вasьldь. Olardьn sөzderj men jsterjnjn arasьnda aiьrma вolmai cьqtь.

Ūrьs kezjnde вarlьqь da tamaca erljk kөrsettj. Mьsaiь, komsomolets Cernetsov çoldas, kjcj leitenant Iarocenko çaralanьp qalqanda, komandirljkke ie вoldь, «Stalin ycjn, alqa!» dep әskerlerdj atakka вastadь. (Kəzjrde

Cernetsov politruk bolьp çoqarьlatьldь). Komsomolets Davidov çoldas ta atak kezjnde erljktjn ne aluan ylgjlerjn kөrsettj. Aksenov pen Zosimov çoldastar da, ynemj aldьnqь pozitsiada boldь. Çalqьz būlar qana emes, ol kynderde Xasan kөljnjn manьnda bolqan ūrьsqa qatnasucьlardьn barlьqь da erçyrek geroi bolьp kettj — dese bolqandai edj.

En aldьmen coqьnьn basьna cabuьl çasaqan Stalindjk sūnqarlar Sovet aviatsiasь boldь. Olar salqan çerden-aq çaulardьn zenittjk artelleriasьn çoiьp çjberdj. Sol kezde qaraqan kөzge Sovet aviatsiasьnn çaularqa qalai oiran salqanь qaçap bolьp kөrjner edj. Aviatsianьn çenjsjn kөrgende, Qьzьl әskerler tjptj ruxtanьp kettj. Starci leitenant Maksimov çoldas ekj ret çaralansa da, oq tigen on qolьn bailap tastap, pistolettj sol qolьna aldь, «Alqa» degen dauspen әskerlerdj bastadь.

Pulemetcik Açmetdinovtьn erljgj de menjn esjmde. Ol aiaqь çaralanqasьn, çata qalьp, qol granatьn ata bastadь, çapondьqtarqa qorqasьnnan «qonaq asь» berdj.

Sonьmen, Bezimənni men Zaozerni coqьlarь aqūstьn 6 kynj çaulardan tazartьldь. Bijkte Sovet eljnjn qьzьl tuь çelbjredj.

Partia ūiьmьnьn sekretarь Miclək çoldas jsteitjn bөljmce Zaozerni bijgjne bjrjncj bolьp qьzьl tu tjktj. Ūrьsqa cьqarda өzara sotsialistjk çarьsqa tyskenbjz, әrine, būl bөljmce ozьp cьqtь.

Ol kynderde bərjmjz de ardaqtь mjndetjmjzdj өte aiqьn tysjndjk. Bjzdjn qimьlьmьzqa bykjl sovet qalqь, anamьz — SSSR Otanь, ūlь Stalin kөz tjgjp otьrqanь çyregjmjzde boldь. Çūmьscьlar, kolxozcьlar, sovet intelligentsiasь barlьq ьntasьmen bjzge bolьsьp otьrdь. Sәlemdemeler, silьqtar degennjn ūrьstьn alqacqь kynjnde-aq qaptap kettj.

Būl ūrьsta da bjz qalqьmьzdьn tjlektestjgjmen, memleketjmjzdjn ūlь kycjmen, Stalindjk ruxpen çaulardь çenjp cьqtьq, bjzdjn Qьzьl Armia çenjsten basqanь bjlmeidj.

Sovet qalqьnьң aviatsiasь

18 aqūs kynjn Sotsialistjk Ūlь derçavamьzdьң вaqьttь qalqtarь zor quanьcpen merekeleidj.

Sotsialistjk Otannьң əue Flotьnьң gyldenuь eljmjzdjң enвekcjlerjnjң tvorcestvolьq çūmьsьnьң nətiçesj. Sovet aviatsiasь — qalq aviatsiasь, sondьqtan 18 aqūs kynj вjzdjң eljmjzdc qalqtьң merekesj. Būl kynj SSSR dьң вykjl qalqtarь Sovet aviatsiasьnьң tamaca çenjsterj men ūcan tenjz tавьstarьn atap kөrsetedj, вūl orasan zor çenjster men tавьstardь sovet eljnjң er çyrektj qalqtarьnьң өz qoldarьmen çenjp alqan igjljktj jsterj.

Būl mereke Stalindjk вjrjncj besçьldьqtьң tавьstь tyrde orьndalu nətiçesjnde, вjzdjң eljmjzdjң өzjne mencjktj aviatsia өndjrjs kəsjвj qūrьlqannan keijn, вjrjncj ret 1933 çьlь вelgjlendj, sodan вerj ūlan вaitaq sovet eljnjң qalqtarь 18 aqūs kynjn — sotsialistjk aviatsia kynjn — çenjster men tавьstar kynjn naqьz quanьctь patriottьq mereke etjp merekeleidj.

Būl kynj, eljmjzdjң danьqtь sūnqarlarь — çūmьscьlar, er çyrektj letcikter, asqan cевer konstruktorlar, inçenerler men texnikter Sovet aviatsiasьnьң əigjlj tавьstarьn — вai texnikasьn, asa zor kycjn əlemge taqь kөrsetedj.

Būrьn «вjzde aviatsia өndjrjs kəsjвj çoq edj. Ol kəzjr вjzde вar» (Stalin), өitkenj ykmet tarapьnan, qalq jsj ycjn, aviatsianьң qamьn oilaucьlьq вjzdjң elde qana вar, sondьqtan da Stalindjk вesçьldьqtar sovet eljn quattь aviatsia derçavasьna ainaldьrdь. Bjzde çьldan-çьlqa aviatsia өndjrjs kəsjвj өsjp, nьqaibp keledj, ol tjlese qaida ūca alatьn çenjmpaz, çaudь өz territoriasьnda qiratu ycjn qai uaqьtta вolsada daibn samolөtter cьqaradь. Sovet konstruktorlarь tez ūcatьn motorlar çasap cьqaradь, auьr çyk kөteretjn əue kemelerjn jstep cьqaradь, samolөttj вarqan saibn çūrttьң вərjnende ūzaqqa, en вijkke çana çьldam ūcatьn etedj.

Sovet lөtcikterj eljmjzdjң danqtь patriottarь, aviatsialьq texnikanьң cьnьna çete mengerucjler, olardьң ərвjr çengen çenjsterj çaularьmьzqa qarsь atьlqan oq.

Batьldьq, cecjmdjljk, qairatkerljk çjgerljljk, tавandьlьlьq, erçyrektjk — mjne sovet lөtcikterjnjң өzgeceljkterj osьndai.

Sovet lөtcikterj ūlь Stalin tərвielegen Stalindjk sūnqarlar, olar sovet əua kemelerjnjң çetekcjlerj, вeivjtcjljk ycjn, mədeniet ycjn — qalq jsj ycjn qьzmet etucjler.

Sovet aviatsiasь talanttьң aviatsiasь, onьң ərвjr çana çenjsterj qьlьm men texnikanьң dami вerujne, gyldene вerujne ken çol acadь.

Bjzdjң oqьmьstьlardьң erçyrek ekspeditsiasь—Soltystjk Polustjn çasьrьn sьrьn acuь Stalindjk aviatsia arqasьnda boldь. Stalindjk sūnqarlar Soltystjk Polus arqьlь transarktikalьq ecвjr tenj çoq sapar cegjp, вjzdjң planetanьң materigj arasьnda çana çol saldь.

1934 çьldan вerj sovet lөtcikterj tamaca rekordtar çasauda: Celuskin epopeasь geroi lөtcikterge çerçyzjljk danq вerdj. 1935 çьlь Sovetter

Soiuzьnьn Geroiь Vladimir Kokkinaki serialь sovet macinasьmen 14575 metr вijkke ūcьp rekord çasadь.

1936 çьlь Sovet lətcikterj çerçyzjnde eң вijkke ūcu ycjn kyrestj. Kokkinaki 11 kilometr вijkke 2 tonna çyk alьp ūctь. Sovetter Soiuzьnьn Geroiь Andrei Iumacev 5 tonna çykpen 9 kilometr вijkke ūctь. Niuxtikov çana Lipkin deitjn lətcikter samolettjң aur çyk kəteru kycjn arttьrьp, 10 tonna çyktj 7 kilometr вijkke kəterjp otьr. Soqьs lətcitsasь, kapitan Osipenko Polina, çer çyzjn degj qьzdardьң вərjnen de вijkke ūcamьn, dep Stalin çoldasqa səz вerjp edj, ol çyk tiegen gidro samoletjmen əielderdjn вijkke ūcu rekordьn çasadь.

Stalin çoldas sovet lətcikterjnjң aldьna: çūrttьң вərjnen вijk, вərjnen alьs, вərjnen capcan ūcu mjndetjn qoidь. Bjzdjң lətcikterjmjz sovet samoletterjmen neler tamaca rekordtar çasap, alьsqa ūcudь da kəвeitjp keledj. 1936 çьlь Sovetter Soiuzьnьn Geroilarь Ckalov, Baidukov, Beləkov stalindjk marcrutpen: Məskeu — Frans — Iosif — Amurdaqь — Nikolaevskige ūcu saparьn oidaqьdaı aiaqtadь. 1937 çьlь Sovet lətcikterj əzjnjң Sotsialistjk Otanьnьn авroi ataqь ycjn legendarlь qairat kərsetjp, вykjl çer çyzjn taңqalttь.

Aur korabIder eskadrasь çer çyzjnjң çьңьna, Soltystjk Poluske ūcьp, Polərni вasseinnjң kəcpelj mūzьna вarьp qonьp, adam вalasьnьң tarixьnda вolьp kərmegen js jstedj.

«Soltystjk Polus» kəcpelj stansiasьnьң çasaluь sovet aviatsiasьna SSSR dan Amerikaqa Soltystjk polus arqьlь eң təte çolmen ūcьp вaruqa mүmkjndjk вerdj.

1937 çьlь yiennjң 18 de Ckalov, Baidukov, Beləkov Məskeu çanьndaqь Celkov aerodromьnan qonвastan ūzaqqa ūctь. Ckalovtьң samoletj 63 saqat 25 minətte Soltystjk Amerikanьң çaqalauьndaqь Portlan mаңaiьna вarьp qondь.

Būl tamaca ūcu saparьnьң quánьc cattьqь вasьlmai çatьp, sovet lətcikterj geroizmnjң, вatьrlьqtьң çaңa ylgjsjn çer çyzjne taqьda kərsettj.

Sol Celkov aerodramьnan sovet qalqь «Əuc çeңjsterjnjң əlleij» dep orьndь ataitьn, sol ataqtь вeton çolь men Sovetter Soiuzьnьң geroilarь Gromov, Iumacev, Danilin Məskeuden polus arqьlь Amerikaqa sapar cegedj. Ūcudьң ūzaqtьqь 62 saqat 17 minutqa sozьladь. 10.145 kilometr ūcadь. Sətjp, alьsqa tura ūcudьң çana вūrьlьp ūcudьң çer çyzjndjk rekordьn çasadь.

Osь ūcu saparь ycjn, вykjl çer çyzjn aralaqan çetjstjk ycjn Qalqaralьq aviatsia federatsiasь ekipaçdьң komandirj, Kombrig — Gromov çoldasqa eң çoqarqь yzdjk вelgjsj — «De Lə Vo» medaljn вerdj. 1938 çьlь Qalqaralьq aviatsia federatsiasьnьң (F. Al) Berlinde вolqan 38 ncj konferensiasьnda «De Lə Vo» medalj Gromov çoldasqa qana emes, onьң erçyrek dosь Iumacev, Danilin çoldastarqa da вerjldj.

1938 çьlь Sovettjң aviatsiasь çaңa çeңjsterge ie вoldь. Sovetter Soiuzьnьң geroilarь Vladimir Kokkinaki men Aleksandr Brəndinski ūcu saparьnda alьsqa, capcaң ūcudьң keremetjn kərsettj. Geroi lətcikter вjr sotkenjң jcjnde Məskeuden Vladivostoktьң audanьna ūcьp вardь. Olar Soltystjk cirotanьң 600 Soltystjk çaqьmen ūcьp, Cьqьs Sibirdjң az zerttelgen audandarьn вijk-вijk taulardь, qalьң taiganь вasьp ətti. Lətcikter 7600 kilometr ūctь.

Sol kynderdjң jcjnde вjzdjң ūlanвaitaq çerjmjzdjң вoiь men Qara teңizden Arktikanьң qaqpasьna вet alьp «Moskva» degen Gidrosamolətjmen Osipenko, Lomko, Raskova çoldastar tamaca ūcu saparьn aiaqtadь.

1938 çьlь 24 sentəвrde Osipenko, Grizodubova, Raskova Məskeuden Qiьr Cьqьsqa ūcu saparьn aiaqtadь. Əua rainьң asa qiьn çaqdailarьnda sovet geroilarь Tixi okean çaqalaularьna вarьp qondь. Osь kynj qalq auzьnda ertegjge ainalьp ketken «Rodina» somoletj 26 saqat 29 minut jcjnde tura çolmen — 5.947 kilometr, marcrutpen — 6.450 kilometr alьsqa ūctь. Tura çolmen alьsqa ūcudьң əielder çasaqan qalqaralьq rekordьnan 1.500 kilometr asьp tystj. Sonьmen qatar «Rodina» samolətjnjң ekipaçь вūrьs çolmen qonвastan ūzaq-

qa ūcuдьң әielder ycjn qalqaralьq çaңa rekordьn çasadь.

1939 çьlь apreldjң 28 de Sovetter Soiuzьnьң geroilarь Kokkinaki men Gordienko çoldastar Məskeu — Soltystjk Amerika arasьn çalqaitьn asa kөrnektj ūcu saparьn aiaqtadь. Būl, 22 saqat 56 minuttьң jcjnde 8000 kilometrge sozьlqan, ūcu saparь Sovetter Soiuzьnьң er çyrek lөtcikterj çer çyzjljk aviatsianьң eң qiьn mjndetterjn oidaqьdai orьndap cьqalatьnьn kөrsettj. Geroilarьmьzdьң er çyrektjk ūcu saparь çer çyzjn taңqaltь, sovet texnikasьnьң kycjn, sovet patriottarьnьn asqan erljgjn kөrsettj.

Sovet lөtcikterjnjң çasaqan rekordtarьnьң erekce artьqcьlьqь — sol ūcu saparlarьnda arnauls macinalarmen ūcpai, kөptep cьqarьlatьn kөdjmgj samolөttermen-aq ūcьp otьrdь.

Sovet lөtcikterj өzderjnjң tamaca ūcqьc өnerlerjn ataqtь ūcu saparlarьnda qana emes, kədjmgj, kyndeljktj jsterjnde-aq kөrsetjp otьradь. Olar әue raiь, çyretjn çolь qandai qьiьn bolsada samolөtterjn basqarьp, ūcatьn өnerlerjn arttьra beredj.

Geroilarqa laiьq bjtken qasietter barlьq lөtcikterjmjzde bar, partiamьz çana Stalin çoldas lөtcikterdj osьlai tərbieleidj.

Bjzdjң elde, sotsializm eljnde aviatsia Stalin zamanьnda өrkendep өsjp kele çatqan calqьqan bai qalq caruacьlьqьmьzdьң bjr salasь.

«Aviatsia çөnjndegj tabьstarьmьz çūmьsсь tabьnьң belsene jsteujnjң, kommunistjk partiamьzdьң kyc saluьnьң çana partianьң kөsemj Stalin çoldastьң aviatsia məselelerjne orasan zor kөңjl bөlujnjң arqasьnda tabьladь» (V. Kuibьicev).

Soqьs-әue kycterj 1934 çьlqьmen salьstьrqanda, өzjnjң çeke sostavь çөnjnen 138 protsent өstj, samolөt pargj 130 protsent өstj. Әue flotьnьң өsjp otьrqan әue kycjn aviamotorlardьң attьq kycjmen caqьp, 1934 çьlmen salьstьrsaq, onda artqanь 7.900.000 attьң kycj, iaki 213 protsent өstj.

Әue flotьnьң san çaqьnan өsujmen qatar, onьң sapa çaqьda өzgerdj.

Aitьlqandardь dəleldeitjn, qьsqaca məljmetter mьnalar:

	Artqanь		
	capcaңdьqь çөnjnen	bijktjgj	alьstьqь
Istrebitelder	36,5	21,5%	—
Bombardirovcikter (çaqьnqa йcaiьnь)	88	83	50%
Bombardirovcikter (alьsqa ūcatьnь)	70	77	61 „
Barlaucьlar men cturmьcьlar	67	23	45 „

«Bjzdjң qandai samolөtjmjz bar ekendjgjn, tjptj capcaңdьqь çөnjnen, bijkke ūcu çөnjnen, alьsqa ūcu çөnjnen bolsa da adamnьң ūqьmьna qonarlьq, protsentsjz, qandai kөrsetkjcterj bar ekendjgjn bjlgjlerj keletjn tabiqi nietterjn men bjlemjn. Osь tabiqi niettj qarsь ala otьrьp, men mьnanь baiandaimьn: kəzjr bjzdjң soqьs aerodromdarьmьzda saqatьna ūcatьn capcaңdьqь 500 kilometrden әlde qaida asьp ketetjn tek istrebiteldj qana emes, tjptj bombardirovcikterdj de çij kezdestjruge boladь» (Vorocilov).

Sovetter Soiuzьnьң barlьq әue Flotьmen bjrge Azamat әue Flotь da nьqaiьp өrkendep, eljmjzdjң mədenicaruacьlьq çūmьsьnda onьң salmaqь artьp keledj.

Partia men ykmettjң qūnttauьnьң arqasьnda Azamat әue Flotьnьң moraldьq çaqь baiьp, bjrjncj dəreçelj, kyctj, capcaң ūcqьc macinalarmen qarulandь. Aerodromdar men әue çoldarьnьң qūraldanuь yzdjksjz çaqsaruda. Eljmjzdjң ūlan baitaq çerjnjң būrьc-būrьcьna әue çoldarь tartьldь. Әue çoldarь sovet eljnjң en alьstaqь tykpjrlerjn, әkjmcjljk çana mədeni-caruacьlьq sentrlermen bailanьstьrьp otьr.

Әue çolьnьң ūzьndьqь 1928 çьlqь 10800 kilometrden, ekjncj besçьldьqtьң aiaqьnda 36,225 kilometrge deijn çettj. Bjrjncj besçьldьqtьң çьldarьnda sovet samolөtjnjң tek qana negjzgj çoldarь arqьlь tasьlqan Passaçirskiler 67 mьңnan astam, pocta

men çykter 1500 tonna camasьnda вolqan edj, al ekjncj вesçьldьqtьn aiaqьnda tasьlqan passaçirler 1932 çьlqьdan 7 ese, pocta 15 ese, çyk 80 ese kəвeidj.

Mūnan 16 çьl вūrьn Sovetter Soiuzьnьn əue çolьnьn ūzьndьqь ne bərj 420 kilometr qana edj. Onda 229 passaçir, 100 kilogram çyk çana 2 tonnadai qana pocta tasьqan edj.

Būl kynde, Soltystjk tenjz çolь вasqarmasьnьn aviatsia çolьn qospaqanda, soiuzdьq manьzь bar əue çoldarьnьn ūzьndьqь 50 mьn kilometrge çuьq вolьp otьr. Çergjljktj manьzь bar aviatsia çoldarьnьn ūzьndьqь 43 million kilometrden artьq çana qalqaralьq çoldar — 4 mьn kilometr.

Aviatsia magistraldarьnьn ūzьndьqь çənjnen Sovetter Soiuzь çer çyzjnde вjrjncj orьn alьp otьr.

Bjrjncj вesçьldьqta əue çolьnьn ūzьndьqь 106100 kilometrge deijn өstj. Ekjncj вesçьldьqtьn jcjnde-aq əue çolьnьn ūzьndьqь çənjnen вjz вarlьq kapitalistjk elderden, sonьn jcjnde 90000 kilometr əue çolь bar Amerika Qūrama Ctattarьnan da ozdьq.

Əue çolьnьn 15 mьn kilometrljk вoiьna radio stansialar, maiaktar qūrьldь. Azamat əue Flotь ekjncj вesçьldьqta вjrçarьm millionnan astam passaçir, çyz mьn tonnadan astam çyk çana pocta tasьdь.

Samolət qalq caruacьlьqьnda kərnektj orьn aldь. Samolət aul caruacьlьqьna ziandь çandjktermen kyrese otьrьp, çьl saiьn mьndaqan gektar dəndj egjs pen texnikalьq egjsterdj saqtap qalьp otьr. Ekjncj вesçьldьqtьn jcjnde ekj çarьm million gektar egjstjk çer aul caruacьlьqьna ziandь çəndjkterden tazartьldь.

Sovet samolətj enвekcjlerdjn densaulьqьn saqtauda da, alьs çerdegj auьrularqa dərjgerler çetkjzude de asa kyrdelj çūmьstar atqaradь. Bjzdjn ken вaitaq Otanьmьzdьn tykpjrtykpjrlerjne kyn saiьn вjrnece samolətter ūcьp вarьp aurularqa dərj çetkjzjp tūradь.

Būrьn вezgek auruьnan azap cekken вjrnece audandar aviatsianьn çərdemj arqьlь вezgek auruьnan arьlьp, gyldenjp kettj. Samolət 10 million gektarqa ūu qūiьp, вezgek masalarьn ūulandьrdь.

Samoləttjn toqai ərtjne qarsь kyresj çənjndegj rəlj вykjl çūrtqa məljm. Ken вaitaq Sovetter eljnjn qalьn toqailarьnda sovet samolətterj toqailardь ərtten saqtau ycjn qarauьldau çūmьsьn atqaradь.

* *
*

Azamattьq əue Flotьn вūdanda вьlai ərkendete tysude partiamьz вen ykmetjmjz airьqca kənjl вəljp otьr.

Ycjncj вesçьldьqta soiuzdьq manьzь bar əue çolьnьn ūzьndьqь 75 mьn kilometrge deijn, çergjljktj bailanьs çolь 100 mьn kilometrge deijn өsjrjledj. Memlekettjk trasanьn вarlьqьna çuьqь radiopriomnikpen çaptьqtaladь.

Azamattьq aviatsia səmolətj ekjncj вesçьldьqta qanca passaçir pocta, çyk tasьsa, вjr çьldьn jcjnde — 1942 çьlda sonca tasьmaqcь.

Ycjncj вesçьldьqta samolət aul caruacьlьqьna ziandь çəndjkterden 4.500.000 gektar çerdj tazartadь, masalardь ulandьru ycjn 21 millionnan astam çerge ūu tөgjledj.

Ycjncj вesçьldьqta P — 5, PS — 9, U — 2, PS — 3, Stal' — 3, PS — 7 çai çyrjstj pocta çana passaçir samolətterj tolьqьmen çьldam çyrjstj kөp çana orta salmaqtь çyk kөteretjn samolətpen auьstьrьlmaqcь. Negjzgj magistraldarda çergjljktj kөp samolətter — PS — 84 çūmьs jsteidj. Olardьn saqatьna 160 kilometrden 300 kilometrge deijn ūcatьn вoladь. PS—40 samolətterj çyk pen poctanь kəzjrgjden ekj ese çьldam çetkjzjp tūratьn вoladь.

Çergjljktj manьzь bar çoldardьn materialdьn вəljmderj de вjrtjndeр auьstьrьla вerjledj. Eskj çai çyretjn SP samolətterjnjn ornьna, arnaulь qoldanu otrədtarь Sam — 5 — 2, Mis samolətterjne, sanitarlьq aviatsiasь tez çyretjn, өte senjmdj, atap aitqanda Cat — 10 samolətterjne ie вoladь.

* *
*

Qazaqьstan aviatsiasьnьn ycjncj besçьldьqtaqь negizgi mjndeti —Qazaqьstan astanasь men Məskeudjn. respublikanьn barlьq oblьs ortalьqtarь çana negizgi өndjrjs ortalьqtarьnьn aralьqьnda tūraqtь qatьnas ornatu. 1937 çьlqь memlekettik çoldьn ūzьndьqь 4710 kilometr bolsa, ol 1942 çьlь 7815 kilometrge çetpek. Memlekettik çoldьn ūzьndьqь Qaraqandь arqьlь 1770 kilometr, Oral arqьlь 2615 kilometr bolьp proektь çasaldь. Būl çoldar tyngi uaqьttarda aur samolөtterdjn ūcuьna meiljnce qolailь etjljp, çabdьqtalmaq. 1940 çьlь Qaraqandь arqьlь Alma-ata-Omsk çolь (ūzьndьqь 1535 kilometr) jske aspaq. Mūnьn өzi passaçirlar men çykterdjn Tyrksib çolьna tez cьquьna mymkjndjk beredj.

Çergiljkti aviatsia çoldarь ycjncj besçьldьqta respublikanьn oblьs ortalьqtarьmen, çeke audandarьmen tūraqtь qatьnas çasaitьn boladь. Çergiljkti manьzь bar çoldar 1937 çьlь 4645 kilometr bolsa, ol 1942 çьlь 12330 kilometrge çetpek, basqaca aitqanda besçьldьq jcjnde 2,6% өspek.

Alaida, Qazaqьstannьn azamattьq aviatsiasь өndjrjstjk planьn orьndau çөnjnde edəujr çaqsardь. Būl çөnjnde əsjrese Azamattьq əue Flotьnьn Ontystik-Qazaqьstandьq basqarmasь 1939 çьlь bir sьpьra tabьstarqa çettj. Būl basqarmanьn transporttьq aviatsiasь 1939 çьlqь çartь çьldьq өndjrjs planьn QSSR Ūlь Sovetjnjn II sessiasь kynjne 100,5% orьndadь.

Kəzjr Azamattьq aviatsiada saiasi qьzmetkerlerdjn — komandirlerdjn saiasi çūmьs çөnjndegi orьnbasarlarьnьn — armiasь engizjljp otьr. Saiasi qьzmetcjlerdjn būl armiasьndaqьlar — en çaqsь pilottar men texnikter: Gotin, Matveev, Lukinski, Bevz, Leonov. Būlar kəzjrdjn өzjnde-aq çaqsь nətiçeli çūmьstar jstep otьr. Būlardьn arasьnda avariasьz jsteudjn ylgjsjn kөrsetumen kele çatqan qos ordendь pilot Korcunov çoldas siaqtь pilottar bar.

Staxanovcь pilot Svetkov çoldas transport otrədjnjn komandirljgjne çoqarьlatьldь. Ordendь pilot Savin çoldas arnauli çūmьs aviatsiasь basqarmasьnьn nacalnigjnjn orьnbasarlьqьna çoqarьlatьldь. Çūmьstь өte çaqsь jstegen aviatexnik Koplikov, Tuzov, Grigoriev çoldastar otrədtjn smenalьq inçenerljgjne çoqarьlatьldь.

Qazaqьstannьn arnauli çūmьs aviatsiasь orasan zor çūmьstar jstedj. 1932 çьlь Qazaqьstanda cegjrtkege qarsь kyres çyrgjzetjn tūraqtь aviatsia bazalarь qūrьldь. Qazaqьstan kөlemjnde, en tykpjrdegi audandarda, samolөttjn kөmegjmen ne barь 940 mьn gektar çer cegjrtkeden tazartьldь. 1932 çьl men 1934 çьldьn arasьnda bjr qana samolөttjn kөmegjmen 150 mьn gektar çer өndeljp, ontystikte marokok cegjrtkesj myldem qūrtьldь, sөitjp cegjrtke çailaqan audandardьn egjnj tolьq qorqaldь.

Qazaqьstan aviatsiasь respublikamьzdь gyldendjre tysude aluan-aluan *mjndetterdi ylgjli tyrde* orьndaitьndьqьnda cūba çoq.

Ycjncj besçьldьqta Azamat əue Flotь kollektivьnьn aldьnda tūrqan negizgi mjndet — çana texnikanь tez mengeru, onь sarqa paidalanu bolьp otьr.

«Bjzdjn azamattьq aviatsiamьz tez өsude, bjraq onьn çūmьsьnda belgili mөlcerde bьtьrandьlьq bar. Azamattьq aviatsianь memlekettjn negizgi əue çoldarьna çinau kerek çana əue çoldarьnьn texnikalьq çabdьqьn tijsjnce kyceitu kerek» (Molotov).

Nepturalь

S. TOLЬBEKOB.

Çaṇa ekonomikalьq saiasat sovetter elj azamat soqьsьn negizjnen çeṇjspen aiaqtaqan kezde, 1921 çьlь engizjldj. Sovet respuвlikasьnьṇ caruacьlьq xalj өte-mөte çydegen edj. Өndjrjstj kəsjp, aul caruacьlьqь men transport вytjndei qiraqan qalьpta edj. Zavodtar men faвrikalardьṇ kөpcjljgj toqtap qaldь, cikj zattar men otьn çetjspedj. Būl kezge deijngj өndjrjs produksiasь soqьstan вūrьnqьsьnьṇ 17% njṇ camasьndai edj. Kөmjr өndjru 1913 çьl men 1921 çьldьṇ arasьnda 28,9 million tonnadan 8,5 tonnaqa; mūnai cьqaru — 9,3 million tonnadan 4 million tonnaqa; coiьn qūiьp cьqaru — 4,2 million tonnadan 116 mьṇ tonnaqa; sement—1,9 million tonnadan 64 mьṇ tonnaqa, kjrpjc — 2,1 millionnan 94 mьṇqa deijn tөmen tysjp qaldь. Aul caruacьiьqь soqьstan вūrьnqь produksiasьnьṇ 50 protsentjne deijn вerdj. Transport tөrt aiaqьmen вjrdei tūralap qaldь, otьn, parovozdar men vagondar çetjspedj. Ortalьq, өl keler, oвlьstar men audandar arasьndaqь ekonomikalьq qatnas өte-mөte əlsjredj. Valutanьṇ qūnь tysjp, qalq caruacьlьqь naturalandь. Eldjṇ kyizelucjljgj men çydeucjljgjnjṇ cegj вolmadь. Mūnьṇ mənjsj — Oktəвr revolutsiasьna deijn Resei ekonomika çөnjnen naqьz meceulʹjk pen çoqcьlьqtьṇ elj вolsa, onьṇ ystjne tөrt çьldьq imperialistjk soqьs onan keijngj eldjṇ өz territoriasьnda вolqan yc çьldьq azamat soqьsь osьndai kyizeljs xalge ūcьrattь.

Dəl osь dəujrde V. I. Lenin qalq caruacьlьqьn qalpьna keltjrudjṇ, demek, adam вalasь tarixьnda вjrjncj ret ornaqan proletariat memleketjnjṇ kerektj ekonomikalьq вazasьnьṇ kapitalistjk qorcau вola tūrqannьṇ өzjnde çer carьnьṇ aitьdan вjr вөlegjnde proletariat diktaturasьn nьqaitudьṇ problemasьn çasadь. Būl ycjn azamat soqьsьnьṇ epoxasьnda, «soqьstьq kommunizm» sistemasьnda qoldanьlqan ekonomikalьq saiasattь өzgertu kerek вoldь.

Sotsializm çolьndaqь kyrestjṇ çaṇa çaqdailarьna sai keletjn, вjrden вjr dūrьs ekonomikalьq saiasattь engizu qaçet вoldь. Lenin çaṇa ekonomikalьq saiasatьna kөcudjṇ вjrçola aiaqtalqan programmasьn вerdj. Nep turalь Lenindjk qьlьm osь kezdegj tarixi çaqdaida kapitalizmnen sotsializmge өtu dəujrj turalь Marks pen Engelstjṇ qьlьmьn damьtu çana konkrettei tysu вolʹьp tanьladь. Markstjṇ teoriasь Lenin men leninсjlder ycjn dogma emes, js jsteuge вascьlьq, tijstj tarixi çaqdailar tūsьndaqь qoqamdьq damudьṇ asa kyrdelj mjndetterjn dūrьs cecuge вascьlьq вoldь.

Reseide kapitalizmnen sotsializmge өtu dəujrjnjṇ өzgeceljk çaqdailarьn anьqtai keljp, Lenin 1921 çьlь вьlai dep çazdь:

«Al өtu degen sөzdjṇ mənjsj ne? Būl sөzdjṇ mənjsj ekonomikaqa qoldanqanda, osь kyngj qūrьlьsьmьzda kapitalizmnjṇ de sotsializmnjṇ de elementterj, вөlcekterj, tyijrlerj вar degen emes pe? Ia, solai dep ərkjm

moiьndaidь. Bjraq mūnь moiьndai tūrsa da Reseidegj osь kyngj вadь-raiьp tūrqan tyrlj qoqamdьq-ekonomikalьq ukladtardьn elementterj naq qandai ekenj çaiьnda çūrttьn вərj вjrdei oilamaidь. Al məselenjn вarlьq tyijnj osьnda.

Būl elementterdj sanap өteijk:

1. Patriarxaldьq, iaqni caruaiardьn kөвjnese naturaldьq caruacьlьqь;

2. Ūsaq tovarlь өndjrjs (astьq satatьn carualardьn kөpcjljgj osьqan çatadь);

3. Çeke caruacьlьq kapitalizm;

4. Memlekettjk kapitalizm;

5. Sotsializm.

Resei sondai ylken, sondai ala-qūla, mūnda qoqamdьq-ekonomikalьq ukladtardьn osь aitьlqan tyrlj tipterjnjn вarlьqь aralasьp çatьr. Xaldjn өzgeceljgj mjne osьnda!» (Lenin, XXVI tom, 322 вet).

Neptjn programmasьna da qoqamdьq-ekonomikalьq ukladtьn osь tyrlj tipterjnjn osьndai aralasqandьqьnьn вarlьqь esepke alьndь. Negjzgj maqsat sotsialistjk ukladtьn reljn өsjrude boldь.

Neptj engjzu azamat soqьsь epoxasьndaqь azьq-tyljk saiasatьn өzgertu boldь. Basqaca aitqanda, azьq-tyljk razverstkasьnьn ornьna, azьq-tyljk salьqь qoldanьldь. Salьqtь tөlep вolqannan keijn, çergiljktj caruacьlьq oвorotta вolsada, saudaqa erjk вeru boldь.

Razverstka tūsьnda armiaqa çūmsalqan rasxodtardьn ornьn çauьp, өndjrjs kəsjвjnjn negjzgj salalarь men transport çūmьscьlarьn asьrau ycjn carualardьn вarlьq artьq astьqьn, tjptj kei-kezde artьqьn emes, caruanьn өzjne kerektj azьq-tyljgjnjn вjrsьpьrasьn aluqa da tura keldj. Mūnsьz proletariat diktaturasьnьn tolьp çatqan çaularьna qarsь azamat soqьsьn çyrgjzuge mymkjn de emes edj.

«Qorcalqan krepostьdaqь вjz, kyreske çaraitьn armianь saqtap qalu çana өndjrjs kəsjвjn myldem qiratьp almau ycjn razverstkanь qoldanвaiьnca iaqni, carualardьn qolьnda qandai artьqь bolsa, sonьn вarlьqьn almaiьnca, kei-kezde tjptj artьqьn qana emes, caruanьn onь mūnь keregjn de almaiьnca tūra almadьq» (Lenin, XXVI tom, 300 вet).

Azamat soqьsь kezjnde razverstkanь laçsьzdan qoldanudьn çaiь osь.dan-aq ap-aiqьn.

Azьq-tyljk salьqьnьn azьq-tyljk razverstkasьnan aiьrmacьlьq mənjn Lenin вьlaica sьpattaidь:

«Azьq-tyljk salьqь degenjmjz — өte mūqtaçdьqtan, kyizelucjljktjn çana soqьstьn saldarьnan laçsьz bolqan erekce «soqьstьq kommunizmnen» produktьnьn sotsialistjk dūrьs çolmen aiьrвastaluьna kөcudjn formalarьnьn вjrj» (Lenin, XXVI tom, 331 — 332 вetter).

Lenin вūl arada azьq-tyljk salьqь — produktьnьn sotsialistjk dūrьs çolmen aiьrвastalьuьna kөcudjn formalarьnьn вjrj ekenjn atap kөrsetedj. Çūmьscьlarqa өte kerektj qaçettj astьqtь carualardan salьq retjnde alьp, al qalqanьn өndjrjs kəsjвj produktьlarьna aiьrвastau çolьmen aluqa tura keletjndjgjn aiqьndaidь. Sөitjp, azьq-tyljk salьqь men çergjljktj caruacьlьq oвorottaqь sauda erkjndjgj өzara вjrjne-вjrj вailanьstь ekendjgjn osьmen вjrge вykjl qalq caruacьlьqьn qalpьna keltjrudjn ken planьn вeredj. Mūndaqь вastь zveno — tovar aiьrвasьn өrjstetu: «Çana ekonomikalьq saiasattьn negjzgj tūtqasь — tovar aiьrвastau вolьp tanьladь» (Partianьn X konferensiasьnьn rezolutsiasьnan).

Çergiljktj caruacьlьq oвorotьndaqь sauda erkjndjgj aul caruacьlьqь men ūsaq өndjrjs kəsjвjn qauьrt qalpьna keltjruge mymkjncjljk вeredj, al aul caruacьlьqь men ūsaq өndjrjs kəsjвjnjn өndjrucj kycterjnjn өsuj jrj өndjrjs kəsjвjn qalpьna keltjruge çaqdai tuqьzadь, өitkenj qarçьnь qorlandьruqa, aur өndjrjs kəsjвjn cikj zatpen, otьnmen çabdьqtauqa, sondai-aq өndjrjs kəsjp çūmьscьlarьn azьq-tyljkpen qamtamasьz etuge oraiь keledj. «... Çūmьscьlardьn xaljn ondau ycjn astьq çana otьn kerek. Bykjl memlekettjk caruacьlьqtьn tūrqьsьnan qaraqanda— kəzjr en ylken «вөget» dəl mjne

osьdan bolьp otьr. Al carualardьn xaljn oңdap, onьn өndjrucj kycterjn kөtermeijnce, astьqtь kөp өndjrjp, kөp çinauqa da, otьndь kөp daiьndap çetkjzuge de bolmaidь. Carualardan bastau kerek. Mūnь tysjnbegen adam, caruanь mūndai bjrjncj ornqa qoiudь, proletariat diktaturasьnan «bezgendjk» nemese bezu siaqtь bjr nərse dep qarauqa bcijm adam, ol jstjn mənjn çete oilamaqan, qūr sьldьr sөzge salьnqan adam boladь Proletariat diktaturasь degenjmjz — proletariattьn saiasatqa bascьlьq etuj boladь. Proletariat basqarucь tap bolqandьqtan, en aldьmen, naqьz keijngj qaldьruqa bolmaitьn өte «kerektj» maqsattь cecuge laiьqtap saiasattь çyrgjze bjluge tijs. Bərjnende, kəzjr keijnge qaldьruqa mylde bolmaitьn caralar— carualardьn caruacьlьqьnьn өndjrucj kycterjn çedel kөtere alatьn caralar. Tek osь *arqьlь* qana çūmьscьlardьn xaljn oңdauqa, çūmьscьlar men carualardьn odaqьn nьqaituqa, proletariat diktaturasьn nьqaituqa boladь. Çūmьscьlardьn xalin oңdauqa būl *arqьlь emes,* basqa çolmen barqьsь kelgen proletar nemese proletariattьn өkjlj *js çyzjnde* aqtar men kapitalisterdjn kөmekcjsj bolьp cьqar edj. Өitkenj, būl arqьlь barmau: çūmьscьlardьn sextьq maqsattarьn, olardьn taptьq maqsattarьnan çoqarь qoiu boladь. çūmьscьlardьn kyndeljktj, minuttjk, ūsaq paidasь ycjn bykjl çūmьscь tabьnьn maqsattarьn qūrban etu boladь, çūmьscь tabьnьn diktaturasьn, onьn pomeccikter çana kapitalisterge qarsь carua men odaqьn, onьn kapitaldьn būqauьnan enbektj azat etu çolьndaqь kyrestegj basqarucьlьq rəljn qūrban etu boladь». (Lenin, XXVI tom, 331 bet).

Nep turalь Lenin, Stalin enbekterjnjn bərjnde neptjn ekj çaqtьlьq sipatь atap kөrsetjledj. Kjmde-kjm neptjn ekj çaqtьlьq sipatьn moiьndamasa ol marksizm leninizm pozitsiasьnan sөzsjz cegjnjp, opportunizmnjn — enbekcjlerdjn myddesjn satucьlardьn batpaqьna batqandьq boladь. Neptjn çyzege asьruь kapitalistjk elementterdjn belgjlj dəreçede өsujmen bailanьstь ekenjn Lenin san ret kөrsetken bolatьn. «Aiьrbas bolqan çerde ūsaq carualardьn damuь ūsaq burçuazialьq damu boladь, kapitalistjk damu boladь — būl talassьz aqiqat, būl politikalьq ekonomianьn belgjlj aqiqatь, onan son būl aqiqat kyndeljktj təçribemen dəleldenjp otьr, mūnь tjptj ovьivateldjk kөzben qaraqanda da baiqauqa boladь» (Lenin, XXVI tom, 333 bet). Lenin neptj qala men derevnenjn kapitalistjk elementterjne өzjmjzdjn өrkendeujmjzdjn ekjncj satьsьnda cabuьl çasaudь kyceite tysu ycjn qoldanьlqan bjraz taktikalьq cegjnu dep qaradь.

Lenin proletariat diktaturasьnьn epoxasьn būrьn-soңdь bolqan soqьstardьn qandaiьnan bolsa da əlde qaida qatan, ūzaq çana taban tjresken soqьstьn epoxasь dep baqaladь. Eger olai bolsa, soqьsta qannen qapersjz otьratьn bjrde minut boьmaidь. «*Osь çaңa ekonomikalьq saiasatta ərbjr basqan qadam tolьp çatqan qauptardь tuqьzadь. Bjz kөktemde,* **azьq-tyljk** *razverstkasьnьn ornьna azьq-tyljk salьqьn engjzemjz,* **azьq-tyljk** *salьqьnan artьlьp qalqan produktьlarmen sauda çasau erkjncjljgjne dekret çarialaimьz degende, bjz sonьn өzjmen kapitalizmnjn damuьna erjk bergenbjz. Mūnь bjlmeucjljk — negjzgj ekonomikalьq qarьm-qatnastardь tysjnudj myldem esten cьqarqandьq çana өzjn çan-çaqьn colu çana dūrьs qimьldau mymkjncjljgjnen aiьrqandьq bolьp cьqar edj».* (Lenin, XXVII tom, 70 bet).

Leninizm, çaңa ekonomikalьq saiasatqa kөcu — sotsializm ycjn sotsialistjk ekonomika fundamentjn salu ycjn kyrestjn çaңa ədjsjn qoldanu, dep yiretedj. Nep — «cturmdьq cabuьldьn ornьna tolьp çatqan cegjnulermen bailanьstь ūzaq qamaudьn asa aur, asa qiьn çana asa laiьqsьz mjndetterjn qoldanu» (Lenin).

Būl qaqida «kjmdj kjm?» problemasь turalь lenindjk qьlьmnan өzjnjn tolьq ornьn tabadь. Eger kapitalister kynbūrьn ūiьmdasьp ylgjrse qana olar kommunisterdj tyrjp cьqadь, būl bolmaitьn əngjme ekendj-

gjn Lenin parmənjncc atap kərsettj.

Bolcevikter partiasьna çaŋa ekonomikalьq saiasatqa qarsь kyc çinaqan eŋвekcjler myddesjn satucьlardьŋ вarlьoqьmen de вatьl kyresuge tura keldj. Sotsializmnjn вūl çaularь *nep* damudьŋ kapitalistjk çolьna çappai kөcucjljk вoladь-mьs dep dəleldemekcj вoldь.

Stalin çoldas trotskicjlder men вuxarincjlderdjn вurçuaziacьldьq nietterjnjn osьndai kontrrevolutsialьq вarlьq mənjn əckerelep, Leninnjn nep turalь oqьlьmьn odan ərj damьta tystj. BK(в)P nьn XIV siezjnde Stalin çoldas вьlai degen:

«Nep komandalьq dəreçeler proletariat memleketjnjn qolьnda tūrqanda, kapitalizmge çol вeruge eseptelgen, kapitalistjk elementter men sotsialistjk elementterdjŋ kyresjne esep. telgen, sotsialistjk elementterdjŋ rөljnjŋ, kapitalistjk elementterge nūqsan keltjre otьrьp, өrleujne eseptelgen, sotsialistjk elementterdjŋ kapitalistjk elementterdj çeŋujne esep-telgen, taptarьdь çoiuqa, sotsialistjk ekonomikanьŋ fundamentjn saluqa eseptelgen, proletariat memleketjnjŋ aiьrьqca saiasatь». (Lenin, BK(в)P nьn XIV siezjndegj вaiandamasьnan).

Sөitjp, *nep* SSSR da sotsializm ornatu ycjn kyrestjŋ konkrettj formasь, вelgjlj tarixi çaqdaida kapitalizmnen sotsializmge өtu dəujrjndegj proletariat diktaturasь kyresjnjŋ вelgjlj formasь вolьp taвьladь. *Nep*tjŋ өzgeceljk sipatь вjzdjŋ Sovetter Soiuzьndaqь *өtkeldj* dəujrdjŋ tarixi çana ekonomikalьq çaqdailarьmen tьqьz вailanьstь. Bjz, neptj SSSR daqь өtkeldj dəujrdjŋ вarlьq etapтarьnьŋ naqьz ūzaq çana sonьmen вjrge, eŋ aqьrqь etapь dep qarauьmьz kerek. Өitkenj, nep dəujrj men eljmjzde sotsializm ornatudьŋ arasьnda damudьŋ вasqa etapь вolqan emes. Bjzdegj neptjŋ aqьrь вjr çaqьnan sotsializm çeŋjsjnjŋ вastapqь kezj вolьp taвьladь. Mūndai qortьndь marksizm-leninizm ensiklopediasь, вolcevikter partiasьnьŋ tarixьnda teorialьq çaqьnan qortьndьlanqan *nep* turalь Lenindjk — Stalindjk oqьlьmnan cьqadь.

«1922 çьldьŋ noiaвrjnde Lenin Məskeu sovetjnjŋ plenumьnda sөz sөiledj. Sovet өkmetjnjn вesçьldьqьna qortьndь çasai keljp, Lenin «Neptjk Reseiden sotsialistjk Resei вolьadь» degen mьqtь senjm aittь». («BK(в)P tarixьnьŋ qьsqaca kursь», qazaqcasьnьŋ 271 вetj).

Vladimir Ilijctjŋ вūl mьqtь senjmj tolьqьmen çyzege asьrьldь. Bjz *neptj* engjzerdegj вolqan SSSR ekonomikasьnьŋ ala-qūlalьqь çoqaldь. Bjzdjŋ eljmjz вytjndei sotsialistjk ekonomikaqa negjzdelude. Kapitalizmnen sotsializmge өtu dəujrj negjzjnen өtkerjldj. Sovet qalqь Stalin çoldastьŋ вascьlьqьmen çer carьnьŋ altьdan вjr вolegjnde sotsializm ornattь. Sotsializm sovettjk qoqamnьn tūrmьsьna endj. SSSR dьŋ 1936 çьlь qaвьldanqan Stalindjk çaŋa Konstitutsiasь sotsializmnjn negjzgj çetjstjkterjn zaŋ retjnde çazьp, вaiandь ettj. Bjzdjŋ çana Konstitutsiamьz — çūmьscьlar men carualardьn sotsialistjk memleketjnjŋ Konstitutsiasь.

Eger NEPtjŋ klassikalьq dəujrjnde damudьŋ ekj çaqtьlьq protsessj, — вjrjncj çaqьnan, sotsializm pozitsiasьnьŋ өsuj, ekjncjden, kapitalizmnjŋ вelgjlj dəreçede çandanuь sipat вolsa, NEPtjŋ aqьrь çana sotsializm çeŋgen dəujrjnde — caruacьlьqtьŋ sotsialistjk sistemasьnьŋ tūtas ystemdjgj çana eksploatator taptarmen olardь tuqьzatьn seвepterdj вjrçolata çoiьlucьlьqь sipat вoldь.

«SSSR dьŋ ekonomikalьq negjzj, — caruacьlьqtьŋ kapitalistjk sistemasьn, өndjrjs qūraldarь men saimandarьnьŋ çeke mencjgjn çoiьp, adamdь adam eksploatatsialauьn qūrtqandьqtьŋ nətiçesjnde nьqaiqan sotsialistjk caruacьlьq sistemasь çana sotsialistjk mencjktegj өndjrjs qūraldarь men saimandarь» (Konstitutsia, 4-statia).

Ekjncj вesçьldьqtьŋ aiaqьnda, 1937 çьlь, sotsialistjk өndjrjs kəsjвj вykjl өndjrjs kəsjвj produksiasьnьŋ 99,8 protsentjn, sotsialistjk aulcaruacьlьqь вy'kjl aul caruacьlьqь produksiasьnьŋ 98,6 protsentjn вerjp,

tovar oborotь typ-tygel qalьвьnca sotsialistjk memleket qolьnda вoldь.

Osьqan səikes qalqtьn taptьq strukturasь өzgerdj. 1937 çьlь çūmьscьlar men qьzmetcjler вykjl SSSR qalqьnьn 34,7 protsentj, kolxozcь carualar men kooperativtjk kustarlar 55,5 protsentj, өzge qalqtar, armia, oqucьlar, pensionerler çana taqь вasqalarь 4,2 protsentj вoldь. Səitjp qalqьmьzdьn 94,4 protsentj sotsialistjk caruacьlьqta jsteitjn nemese sonьmen tьqьz bailanьstь вoldь. Qalqtьn qalqan 5,6 protsentj 1937 çьlь çaldamalь enвekpen paidalanвaitьn çana əlj kolxozdar nien kooperatsiaqa enjp ylgermegen çeke carualar, kustarlar men ūsaq qolөnercjler edj. Qalqtьn вūl gruppasьnьn aldьnda tūrqan вjr qana perspektivalar, atap aitqanda — kolxozdar men kooperatsiaqa enu perspektivasь, sotsialistjk çolmen өrkendeu. Bjzdjn elde mūnan өzge çol çoq. 1937 çьldan keijngj kezde вūl sonqь sipьr səz çoq edəujr kemjdj. Būl faktьlar вjzdjn eljmjzde sotsializmnjn çengendjgjn əвden dəleldeidj. Eger NEPtjn вolmacь nacar çana ekonomikada ecqandai rөl atqarmaitьn sarqьncaqtarьn jltifatqa almaqanda, Stalindjk çana Konstitutsianьn qaвьldanuьn NEPtjn aqьgь dьqtьn mjndetj dep sanauqa вoladь. Nep negjzjnen вjttj. Neptjk Resei sotsialistjk Resei вoldь. 1936 çьlь Sovetterdjn tөtence VIII siezjnde çasaqan вaiandamasьndaqь Stalin çoldastьn oiьn dūrьs ūqьnu NEP tjn aqьrь turalь məselelerdj tolьq aiqьndaidь:

«Eger ondaqь (iaqni 1934 çьlqь — avtor) dəujr NEPtjn вjrjncj dəujrj, *NEP*tjn вas kezj, kapitalizmnjn вjraz çandanqan dəujrj вolsa, kəzjrgj dəujr neptjn sonqь dəujrj. NEP*tjn aqьrь, qalq caruacьlьqьnьn вarlьq sferalarьnda kapitalizmnjn tolьq çoiьlqan dəujrj вolьp otьr*» (astьn sьzqan men — S. T.)

Mūnda Stalin çoldas neptjn aqьrь turalь məselenj qalq caruacьlьqьnьn вarlьq sferalarьnda kapitalizmdj tolьq çoiu məselesjmen вailanьstьrьp otьr. 1936 çьl men 1939 çьldьn arasьndaqь kezende вjzdjn damuьmьz osь вaqьtta zor qadam вastь, sondьqtan kəzjr SSSR dьn ekonomikasьnda nep printsipjnjn qandailьq вolsьn eleulj maqьzь вar dep çatudьn çөnj çoq. Bjraq, ekjncj çaqьnan вjzdjn qalqьmьzdьn вelgjlj вjr вөlegjndegj adamdardьn sanasьnda kapitalizmnjn, demek, NEPtjn de, edəujr qaldьqtarь вar, вūl qaldьqtardь çoiu Stalindjk Ycjncj вesçьl-

---

Stalin çoldastьң revolutsialьq qьzmetjnjң bastaluь

A. OSIPOV

Osipov çoldastьң Məskeu oblьsь audandarьnda çana Bьikovoda BK(b)P Məskeu Komitetjnjң çanьndaqь Oblьstьq propagandist yijnde bolqan partia qьzmetkerlerj kursьnda oqьqan leksiasьnan өңdeljp alьndь.

Çoldastar, zamanьmьzdьң tamaca dokumentj, marksizm-leninizm ensiklopediasь «BK(b)P tarixьnьң qьsqaca kursьnda» bьlai dep çazьlqan:

«Bykjlsoiuzdьq Kommunist (bolcevikter) Partiasь Reseide өtken qasьrdьң 80-ncj çьldarьnda cьqqan marksistjk bjrjncj ūsaq kruçoktar men gruppalardan bastap, kəzjr çer çyzjnde çūmьscьlar men carualardьң sotsialistjk bjrjncj memleketjn basqarьp otьrqan bolcevikterdjң ūlь partiasьna deijn, ūzaq, daңqtь çoldardь өttj»[1].

Bykjl çer çyzjljk tarixi oqiqalarь kөp bolqan būl bai, daңqtь çoldь bjzdjң partiamьz Markstjң—Engelstjң — Leninnjң — Stalinnjң tuь astьnda, ūlь Leninnjң çana onьң senjmdj, ainьmas serjgj Stalin çoldastьң qolma-qol bascьlьqьmen өtkjzdj. Stalin çoldas өtken qasьrdьң 90-ncь çьldarьnan bastap-aq, marksizmnjң tolьp çatqan çaularьna qarsь qaçьmas, qaçьrlь kyreste Leninmen bjrge bolceviktjk partianьң ūlь yijnjң jrgesjn qalai bastadь. Leninnjң өmjrj sьqьldь, Stalin çoldastьң өmjrjn de bolcevik partiasьnьң өmjrjnen bөljp aluqa bolmaidь. Bjz Stalin çoldastьң өmjr baianь turalь sөz qьlqanьmьzda, sonьmen qatar partiamьzdьң tarixь turalь, SSSR da çūmьscь tabьnьң çana eңbekcjlerdjң revolutsiacьl qozqalьsьnьң tarixь turalь sөz qьlamьz. Sondьqtan Stalin çoldastьң өmjrljk çolьna BK(b)P tarixьn yirenucj barlьq çoldastardьң airьqca nazar audarьp otьrqandьqьn өbden orьndь nərse.

* *
*

Өtken qasьrdьң 80-ncj çьldarьnьң aiaq cenjnde, 90-ncj çьldarьnьң bas kezjnde eljmjzdjң ərtyrlj audandarьnda marksistjk kruçoktar men gruppalar qūrьldь; ədette olardьң arasьnda ūiьmdastьru — saiasi çaqьnan bailanьs nacar boldь.

Mjneki sol kezde sonau Zakavkaziede, Gruziada Stalin çoldastьң revolutsiacьl qьzmetj bastaladь.

Өtken qasьrdьң 80 — 90-ncь çьldarьnda çana XX qasьrdьң alqacqь çьldarьnda Zakavkaziede əsjrese Gruziada tarixi çaqdai qandai edj?

Lenin өzjnjң eң jrj teorialьq zertteu kjtabьnda — «Reseide kapitalizmnjң damuь» degen kjtabьnda bьlai dep çazdь: «Reformadan keijngj kezeңdc, bjr çaqьnan, Kavkazdь mьqtap kolonialau jsterj, kolonisterdjң satuь ycjn bidai, temekj,

[1] BK(b)P tarixь, 3 bet.

taqь basqa nərselerdj ɵndjrjp Reseidjң selolьq çaldama çūmьscьlarьn tartqan çappai çer çьrtu kəsjвjne kjrjsu jsterj (əsjrese Soltystjk Kavkazda) çyrjp çattь. Ekjncj çaqьnan, əkeljngen Məskeu fabrikattarь konkurensianьң saldarьnan qūlaucь qasьrlar boiь kele çatqan çergjljktj «kustarlьq» promьsьldardь ьqьstьru jsterj çyrjp çattь. Tuladan çana Belgiadan əkeljngen qaru — çaraq zattarь konkurensiasьnьң saldarьnan qaru-çaraq ɵndrucj eskj ɵndjrjs tɵmendep kettj, əkeljngen orьs produktьsь konkurensiasьnьң saldarьnan kustarlьq temjr soqu jsterj tɵmendedj, osьlarmen вjrdei mьstan, altьnnan, kymjsten, çezden, maidan, sodьdan, terjden, taqь basqa zattardan kustarlьq zattar jsteucjljk te tɵmendedj; būl produksialardьң barlьqь da Kavkazqa ɵz zattarьn çjberucj orьs fabrikanttarьnda arzanьraq ɵndjrjldj. Gruziada feodaldьq qūrьlьstьң qūlauьnьң çana onьң tarixi oiьn-toilarьnьң əlsjreujnjң saldarьnan, myijzden bokal jsteucjljk jsterj de tɵmendedj; Azia kastiumьnьң ornьna Evropa kastiumь kelgendjktjң saldarьnan bɵrjk jsteu kəsjвj de tɵmendedj; çergjljktj çerdjң qьzьl araqьna kerektj saba çana kɵze ɵndjru jsterj de tɵmendedj; būl çergjljktj çerdjң qьzьl araqь (bocke ɵndjrjsjn damьtьp) satuqa вjrjncj ret tyse bastadь çana ɵzjnjң keregjnce orьs rьinogьn ielenjp aldь. Orьs kapitalizmj, sɵitjp Kavkazdь çer çyzjljk tovar ainalsьna tarttь, onьң çergjljktj ɵzgeceljkterjn, eskj patriarxaldьq tūiьqtьqtьң qaldьqtarьn — çaipap tegjstedj, — ɵzjnjң fabrikalarь ycjn *rьinok çasap aldь*. Reformadan keijngj dəujrdjң bastapqь kezjndegj nacar çailanqan, nemese tau qalqtarь çailaqan, çer çyzj carnacьlьqьnan, tjptj tarixtan da, calqaiçatqan el, — mūndai ɵndjrjstj kəsjpcjlerjnjn, araq saudacьlarьnьң, bidai çana temekj fabrikanttarьnьң eljne ainaldь çana gospodin Kupon da aianвastan taudьң poetikalьq ūlttьq kastium kigen takaввar adamьn evropalьq lakeidjң kostiumьmen kijndjrjp baqtь (Gl. Uspenski). Kavkazdь mьqtap kolonialau protsesjmen çana egjncjljk kəsjвjndegj qalqtardьң mьqtap ɵsu protsesjmen qatar (osь ɵsucjljkpen вyrkenjp otьratьn) qalqtьң egjncjljk kəsjвjnen ɵndjrjs kəsjвjne boi ūru protsesj de çyrjp otьrdь. Kavkazdьң qala qalqь 1863 çьlь 350 mьң bolsa, 1897 çьlь 900 mьnqa çettj (Kavkazdьң barlьq qalqь 1851 çьldan 1897 çьlqa deijn 95% arttь».[2] Kavkazdьң, sonьң jcjnde Zakavkazienjң ekonomikalьq damuьna Leninnjң вergen вūl analizj cьnьna kelgende onьң reformadan kcijngj damuь turalь tolьq tysjnjk beredj.

Əsjrese Zakavkazienjң tau-keң ɵndjrjs kəsjвj tez ɵrkendeidj. 60-ncь çьldarь 1 million putqa da çetpeitjn mūnai ɵndjrjsj 1880-ncj çьlь 21,5 million put, 1890 çьlь — 242,9 million put, 1902 çьlь — 637,7 million put, boldь. Mūnai ɵndjrjs kəsjвjnjң çyregj — Baku eң jrj ɵndjrjs ortalьqь boladь. Mūnda jrjjrj zavodtar salьnadь, ol zavodtardьң texnikasьnьң dəreçesj basqalarmen salьstьrqanda çoqarь boladь, mūnda evropalьq вjljmj bar tolьp çatqan inçenerler men çoqarqь kvalifikatsialь çūmьscьlar kəcjp keledj. 1901 çьldьң ɵzjnde-aq Bakudjң mūnai ɵndjrjs kəsjвj çer çyzjnde ɵndjrjletjn mūnaidьң 50 protsentjn вeredj. Tau-ken ɵndjrjs kəsjвjnjң qaulap ɵsujmen вjrge temjr çoldar qūrьlьsь mьqtap kyceitjledj, Baku-Batum mūnai provodь salьnadь, Batumide mūni aiьratьn zavodtar salьnadь. 16 çьldьң jcjnde qana (1876 — 1892 çьldarь) Kavkazda par kycjmen çyretjn divgatelderdjң sanь 166 dan 1028 ge çetedj, iaqni 6 eseden asa kɵвeiedj, 13 çьldьң jcjnde (1877 — 1890) tau-ken çūmьscьlarьnьң qana sanь вes ese kɵвeidj — 3431 den 17603 adamqa çetedj. Alaida вūl aldьnqь qatarlь jrj ɵndjrjs kəsjвj Zakavkazie ekonomikaьnьң ɵz jcjnen ɵsjp cьqqan çoq, вūl — orьs kapitalь men cet el kapitalьnьң kolonialьq eksploatatsia myddesjn

[2] V. I. Lenin, III tom, 463—464 better.

kөzdep ystemelep çalqaqanь. Mūnь Bakudьn mьsalьnan airьqca aiqьn kөruge boladь.

«Baku, — deidj Stalin çoldas, — Azerbaiçannьn өz jcjnen өsjp cьqqan çoq, ol ystemelep çalqanqan, ol Nobeldjn, Rotcildjnjn, Vicaudьn çana basqalarьnьn kycjmen salьnqan. Al Azerbaiçannьn өz çaiьna keletjn bolsaq, ol — en artta qalqan patrixaldьq-feodaldьq qatьnastardьn elj»[3].

Zakavkaziede Reseige çyzjm araqьn, çenjsterdj, caidь çana basqa bjrqatar aul caruacьlьq produktьlarьn çetkjzjp otьrqan artta qalqan aul caruacьlьqьmen qatar өndjrjs kәsjbjnjn kәdjmgjdei eleulj ordalarь boldь.

* *
*

Zakavkazie men Gruzianьn çūmьscь tabьnьn, enbekcj carualar būqarasьnьn xalj airьqca aur boldь; mūnda ekonomikalьq eksploatatsia, saiasi pravosьzdьqpen qatar әkjmcjljk-politsialьq çygensjzdjk, ūlt ezucjljgj tjptj cekten asqan bolatьn. Bjr kynde jstegen 13 saqat çūmьsьna konkanьn çūmьscьlarь 90 tiьnnan bjr somqa deijn aqь alatьn, sol aqьsьnьn өzjnjn kөbj ctraftarqa ūstalьp qalatьn. Çūmьscьlarqa ne bolsa sonь sьltau qьlьp ctraf sala beretjn: capcan çyrgenjn ycjn, çai çyrgenjn ycjn, baiqamai çyrgenjn ycjn, dөrekjljgin ycjn, tjl almaqanьn ycjn dep sala beretin, taqьsь taqьlar. Osьndai sistemanьn saldarьnan 1899 çьlь orta esenpen 15 çūmьs kynjnjn jcjnde 5 aq çūmьscь 15 somnan aqь aldь. 476 çūmьscь bir somnan 10 somqa deijn aldь, al 21 adam 1 somnan da kem aldь. Ctraftarqa qarsь narazь bolqandьqь ycjn çūmьscьlardь mьqtap çazalaitьn. Mәselen, konkanьn çūmьscьsь Lomidze Z. zabastovka çaiьnda rotmister Brunqa bergen çauabьnda bьlai degen:

«Tramvai direktorьnьn өtjnuj boiьnca bjzdj politsianьn 10 ncь ucaskesjne politsiaqa alьp ketken bolatьn, onda pristov Tumanov bjrnece ret sabap alqannan keijn tramvaidьn bastьqь qoiьp otьrqan talaptarqa sөzsjz baqьndьrdь, әitpese Tiflisten çer audaramьn dep qorqьttь»[4].

Enbek etudjn adam aitqьsьz aur çaqdaiьn aita keljp, Batumi çūmьscьsь lenindjk «Iskra»qa bьlai dep çazadь: «Būlai өmjr syrudjn өzj qiьn, ne ycjn osьndai azap cegjp otьrmьz? degen sūrau erjksjz tuadь. Bjzdjn өmjrjmjz de tittei de quanьc çoq, bjzdjn өmjrjmjz molaqa aparatьn çol qana. Endecj stanokta çūmьs jstep tūrьp, qūl bolьp çyrjp өlgennen gөrj bostandьq çolьnda, sәulettj bolacaq çolьnda kyresjp çyrjp өlgen artьq emes pe!..»[5].

Bakudaqь jstjn çaiь da būdan artьq emestj. A. M. Gorki çūmьscь — mexanik Fedor Afanasievpen bjrge өtken qasьrdьn 90-ncь çьldarьnda Bakuqa barqan. «Mūnai promьsьldarь qara tynek tamūqtьn danьcpandьqpen jstelgen bjr suretjndei bolьp esjmde qaldь. Būl suret adamnьn qorquь çөnjnde men bjletjn necetyrlj keremetterdjn bәrjnen asьp tystj, adamdь caitan bar dep, qainap çatqan qara maidьn qazanьna tysesjn, tamuqtьn qaulaqan otьna tysesjn dep qorqьtucьlardьn barlьq әreketterjnen asьp tystj».[6]

Zakavkazie derevnesjnjn çaqdaiь da aur boldь. Yc çьl keijn çyrgjzjlgen 1861-ncь çьlqь reforma Zakavkaziede gruzianьn, Armәnianьn, Azerbaiçannьn pomeccikterj ycjn tijmdj çaqdaida өtkjzjldj.

1961 çьlqь reforma çyrgjzjlgende Tiflis gubernasьndaqь yilerdjn 15 protsentjne myldem yles timei qaldь. Egjndjk çerlerdjn en cūrailьlarь pomeccikterdjn paidalanlьuьna berjldj; 84665 desәtina carualar çerjnjn 28986 desәtinasь pomeccikterge kesjljp berjldj, mjneki çalqьz Tiflis gubernasьnьn өzjnde qana osьlai

---

[3] I. Stalin. Marksizm çana ūlttьq-kolonialьq mәsele, 80 bet. Memlekettik Saiasi Әdebiet Baspasь, 1939 çyl.

[4] L. Beria. Lado Ketskoveli, 12 bet. Partizdat, 1937 çьlь.

[5] „Pravda", 1937 çyl 1 ianvardьn 12.

[6] Gruzd v. Gorki çana onьn zamanь, I bөljm, 335 bet.

boldь. Sondьqtan 1876 çьlь Tiflis gubernasьnьn bes uiezjnde çersjz arendatorlardьn sanь uaqьtca mjndettj barlьq carualardьn 36 protsentjne deijn çettj. Gruzianьn, Armenianьn, Azerbaiçannьn basqa audandarьnda da jstjn çaiь osь camalas boldь. Pomeccikterdjn qolьndaqь çer kөlemj çaqьnan carualardьn qolьndaqь çerden Tiflis gubernasьnda 7,5 ese, Kutais gubernasьnda — 4 ese artьq boldь. 1897 çьldьn sanaq mәljmetterjne qaraqanda, çalpь alqanda pomeccikter barlьq çerdjn (qazьna çerjnen basqasьnьn) 62 protsentjn iemdenjp otьrdь.

Çersjzdjkten carualardьn bjrqatarь qalalarqa çal aqь jzdeuge kettj. Bjr qana Guri selendjk qoqamьnьn өzjnde 520 tytjnnen (yiden) qalaqa çьlma çьl 322 tytjn çal aqь tabuqa ketjp otьrdь. 350 tytjnj bar taqь bjr selendjk qoqamnan çal aqь jzdep çьlma-çьl 266 tytjn, 473 tytjnj bar ycjncj bjr selendjk qoqamnan çьlma çьl 300 tytjn ketjp otьrdь.

Azerbaiçan carualarьnьn çaqdaiь da nacar boldь. Azerbaiçan pomeccikterjnjn kөlemj ylken çerlerj bolatьn, ol çerlerdjn kөlemj 3 mьn desətinadan 70 mьn desətinaqa deijn çetetjn. Olar bykjl Azerbaiçanqa mәljm bolqan pomeccikter — bekter Zylqadarovtar, Adjgezalovtar, Tagievter, luzbacevtar, Melk-Beglərovter, çana basqalarь. Zakavkazienjn çümьsсьlarь men carualarьnьn aur çaqdaiьn өte-mөte nacarlatqan ylken salьqtar boldь. Reseide әrbjr adamnan çьlьna 40 som alьnatьn bolsa, Zakavkaziede әrbjr adamnan alьnatьn salьq 72 somqa çettj. Sonьn өzjnde Zakavkazienjn әrbjr caruasь salьqtь әrbjr çeke pomeccikten ekj ese artьq tөledj.

Ėnbekcjlerdjn materialdьq çana mədeniettjk çaqdaiьn nacarlata tysken sarizmnjn kolonialьq saiasatь boldь. «Reseide kapitaldьn çoiqьn kycj patcacьldьqtьn despotizmjmen ūctasqandьqь, orьs ūltcьldьqьnьn agressialьqь orьstan bөten ūlttarqa çendettjk çasauьmen ūctasqəndьqь»[7].

[7] I. S t a l i n. Leninizm məseleleri, 4 bet, 10 basьlыь.

Zakavkazienjn mьsalьnan airьqca aiqьn kөrjnedj.

Orьs sarizmj Kavkazdь çana Zakavkazienj kolonialau, orьstandьru saiasatьn barьp tūrqan qatal tyrde çyzege asьrьp otьrdь. «Pereselen qorь çergjljktj qalqtьn çer paidalanu pravolarьn өreskel būzu çolьmen qūrьladь,.. kolonialьq çer qorьn çasau maqsatьnda çergjljktj qalqtьn bykjl selenderj өzderjnjn qonьstanqan çerjnen quьlьp çyrdj... taulьqtardьn çerjn ekspropriatsialaudь aqtau ycjn bykjl sot protesterj çasalьp çyrdj... taqьsьn taqьlar»[8].

Orьstьn sauda kapitalь men өndjrjs kəsjbj kapitalьnьn otujne barьnca çol bere otьrьp, sarizm sonьmen qatar, Zakavkazienj Reseidjn agrarlь qol çaulьqь etjp qaldьruqa tьrьstь. Eskj qol өner kəsjbj ьqьstьrьlьp, qol өnercjler kyizeljske ūcьradь. 8 — 9 çьldьn jcjnde qana (1876 — 1885 çьldar) Tifliste qol өnercjlerdjn sanь ekj eseden asa azaidь. Өndjrjs kəsjbj men saudaqa ūsaq өndjrjs ielerjnjn, kustarlardьn qatьnasu ylesj mьqtap kemi berdj. Carualar men qol өnercjlerjnjn kyizeljske ūcьraqan būqarasь jrj өndjrjs ortalьqtarьna qarai ūmtьldь, mūnda olar ekj çaqtan, yc çaqtan bjrdei ezucjljk, eksploatatsia kөrdj.

Zakavkazienjn tolьp çatqan ūlttarьnьn, өte-mөte aur çaqdaida bolqan gruzinderdjn, armәndardьn, azerbaiçandardьn, A. Barbius aitqanьndai, bjr qana pravosь — «sottalu pravosь», çana bjr qana bostandьqь — «ьnьrsu, sonьn өzjnde tek orьsca ьnьrsu bostandьqь» bar edj[9].

«Sarizm orьs emes qalqtarqa çendet bolьp, olardь azapqa saldь»[10].

Zakavkaziede tuqan revolutsiacьl cūmьscь qozqalьsьna samoderçaviemen kyresuge baqьttalqan çana Zakavkazie men Gruziada etek alqan ūlt-azattьqь ideialarь belgjlj dəreçede əser etpei qala almadь. Sarizm revolutsiacьl çana ūlt-azattьqь qoz-

[8] V. I. L e n i n, XV tom, 528 bet.

[9] A n r i B a r b i u s. Stalin, 21 bet. KIXL. 1936 çьl.

[10] B K (b) P t a r i x ь, 6 bet.

qalьsьn əlsjretцge вarьnca tьrьsьp вaqtь: ol mektepterge orьs tjljn kyctep qoldandьrdь, studentterdjn revolutsiacьl вas kөterulerjnen çaman qorqtь. Tifliste universitet acu əreketj aiaqsьz qaldь. Universitet acudan вas tartu sevepterjn jckj jster ministerj mьnadai dəleldermen ьspattadь: «kavkaz çastarь cetjnen revolutsiacьl. Orьs qalalarьnda вolqan tərtjpsjzdjkterge qatьnasqan Kavkaz studentterjnjn sanь өte kөp. Tifliste universitet acьlar вolsa, revolutsionerlerdjn вarlьөь soөan çinaladь da, nuiversitet məngj çanar tauөa ainaladь».

Sarizm ūlt alakөzdjgjn tudьrьp otьrdь; ərвjr oөiөanь orьs sarizmj çana çergjljktj вurçuazianьn ūltcьl toptarь gruzinder men arməndardьn arasьndaөь, azerвaiçan men arməndardьn arasьndaөь, gruzinder men авхazdardьn, adçarlardьn arasьndaөь өzara qatьnastь cielenjstjru ycjn paidalanьp otьrdь. «Patca ykmetj, — deidj «BK(в)P tarixьnьn qьsqaca kursь», — ūlt alakөzdjgjn qasaqana qozdьrdь, qalqtьn вjrjn-вjrjne өcjktjrdj, evreilerge pogrom ūiьmdastьrdь, Zakavkaziedegj tatar men armənjn qian-keskj qьrqьsuьn ūiьmdastьrdь»[11]. Būl saiasattь Gruzianьn, Armənianьn, Azerвaiçannьn ūlt вurçuaziasь qoldadь; ūlt вurçuaziasь өzjnjn tijmdj taptьq myddelerjnjn paidasьn kөzdep, damudьn вūl dəujrjnde sarizmge qarsь kyresu ideialarьmen qoctasqan вolatьn. Būl saiasattь js çyzjnde Zakavkazienjn ūsaq вurçuaziacьl partialarь qoldadь, ol partialar çergjljktj çana orьs kapitalьnьn agenturalьq rөljn atqarөan вolatьn çana çūmьscь qozөalьsьn ūlt вurçuaziasьnьn myddelerjne вaөьndьruөa tьrьsqan вolatьn.

Kөp ūlttь Zakavkazie proletariatьn вjrjktjru, ūiьmdastьru, toptau çөnjnde, onь orьs samoderçaviesjne qarsь, pomeccikter men kapitalisterge qarsь çana onьn çūmьscь qozөalьsь jcjndegj agenturasь — ūsaq вurçuaziacьl gruppalarөa, aөьmdar men partialarqa qarsь meirjmsjz kyresu ruxьnda tərвieleu çөnjnde revolutsiacьl marksisterge qiьn çana çauaptь çūmьs jsteu kerek вoldь. Revolutsiacьl marksisterdjn aldьnda tūrөan mjndet — enвekcj carualardьn, qol өnercjlerjnjn qalьn вūqarasьn, enвekcj intelligentsianь proletariattьn tөnjregjne ūiьmdastьru, olardь вykjl qalqtьn, revolutsiacьl qozөalьsьna tartu mjndetj edj. Būdanson, çer çyzjljk reaksianьn tjregj sarizmdj qūlatu ycjn, pomeccikter men kapitalisterdjn өkmet вiljgjn qūlatu ycjn, eksploatatsia, ezucjljk ataulьnь qūrtu ycjn Kavkazdaөь, Zakavkaziedegj revolutsiacьl qozөalьstь orьs proletariatьnьn revolutsiacьl qozөalьsьmen ūctastьru kerek вoldь.

* *
*

Osь çaөdaida вūdan dəl 60 çьl вūrьn Kurьi өzenjnjn вoiьndaөь Gori degen kjckene gruzin qalasьnda «вijk tөвesj, tөвenjn вasьnda qamalь, tөвenjn çonьnda, onьn etegjnde kjckene-kjckene sakliler men yicjkterj вar»[12], «orьstьn təujr derevnesjndei» qalada, çarlь etjkcj — proletaridьn yijnde proletarlьq revolutsianьn danьcpan strategj — Iosif Vissarionovic Staliп tudь.

«Өkesj, Vissarion Dçugacvili Didi—Lilo derevnesjnen, kəsjвj — etjkcjljk вolatьn. Ol çaөьn çerde, Gruzianьn astanasь — Tifliste aiaq kijm faвrikasьnda aur çūmьstar atqardь. Kəzjr muzeide onьn çjppen candьөan, tozьөь çetken taвuretkasьn kөruge вoladь. Ol — вjljmj az, çarlь, adal, çaөsь adam edj; ol Iosiftь Goridьn mektevjne вerdj (aөactardьn kөlenkesjnde tūrөan, fermaөa ūөsas yi), вūdanson Tiflistjn seminariasьna вerdj; iaөni өzjnjn qaraçatьna qarai вalasь ycjn qolьnan kelgenjnjn вərjn jstedj», — deidj Anri Barвiusūlь Stalinge arnalөan kjtaвьnda»[13].

Kөp qūrdastarьnьn вalalьq, oqucьlьq çьldarь qandai вolөan вolsa, Stalin çoldastьn вalalьq, oqucьlьq çьldarь da sondai вoldь. Ol tentek-

---

[11] BK(в)P tarixь, 6 вet.

[12] Gruzdev. Gorki çana onьn zamanь, I вөljm, 487—488-вetter.

[13] Anri Barвius, Stalin, 19—20 вetter.

tjk, būzaqьlьqtan aulaq bola çyrjp, kөnjldj, qьzu, cat oiьndardь təujr kөrdj. Mektepte ças Iosif airьqca qabьlettjljk kөrsettj, өte-mөte çaqsь oqьdь.

1894 çьlь 15 çasar Iosif Dçugacvili Goridegj duxovnьi uciliccenj bjtjredj.

«Oqudь bjtjrerdegj ekzamenderde, — deidj onьn bjr çoldasь, — Iosif airьqca yzdjk cьqtь. Ьlqi bestjk baqasь bar attestatpen qatar oqan maqtau qaqaz berjldj; mūnьn өzj ol zamanda өte erekce bjr oqiqa bolatьn, өitkenj onьn әkesj djn qьzmetjndegj adam emes çana kәsjbj etjkcjljk edj qoi».[14]

Onbes çasьnda Stalin çoldas revolutsialьq qozqalьsqa qatьnasadь.

Nemjs çazucьsь Emil Liudvigpen әngjmesjnde onьn «Sjzdj sotsialist etken ne çana sjz qacan sotsialist boldьnьz?» degen sūrauьna Stalin çoldas bьlai dep çauap berdj:

«Men revolutsialьq qozqalьsqa, sol kezde Zakavkaziede tūrqan orьs marksisterjnjn çasьrьn tobьmenen bailanьsqansьn, 15 çasьmnan kjrjstjm. Būl toptar maqan ylken әser etj marksistjk çasьrьn әdebiettj syisjnjp oqitьn ettj»[15].

«Seminariadaqь reçim qorlьqьna, iezuittjk әdjske qarsь protses çasaudьn arqasьnda men marksizmdj — naqьz revolutsialьq qьlьmdь çaqtaitьn revolutsioner boluqa daiьn edjm çana cьnьnda solai boldьm»,[16] deidj Stalin çoldas.

Tiflistjn duxovnьi seminariasьnda Stalin çoldas өzjnjn bjljmjn arttьru çolьnda qaçьmai-talmai kөp çūmьs jsteidj. Ol Marks pen Engelstjn senzura tiьm salqan enbekterjn oqidь, ol kezde baspasөz betjnde Tulin, Ilijn degen psevdonimder men cьqьp çyrgen ças Leninnjn enbekterjn yzbei oqidь, orьstьn çana Batьs Evropa әdebietjnjn klassikterjmen tanьsadь. Tolstoidьn, Dostoevskidjn, Cekspirdjn, Cillerdjn, orьstьn ataqtь aqartucьlarь— Cernicevskidjn, Dobroliubovtьn, Pissarevtjn çana basqalarьnьn cьqarmalarьn oqidь. Mūnьmen qatar Stalin çoldas seminaristerdjn arasьnda qaçьrlь çūmьs çyrgjzedj olardьn qol çazba çurnalьna redaktor boladь, marksizm ideialarьn propagandalaidь, өzjnjn çoldastarьn Leninnjn enbekterjmen tanьstьradь çana Gruzin «legalisterjne» qarsь kyresedj. Alaida Stalin çoldas ūzaq oqi almaidь. Stalin çoldastьn jzjn andьp ьlqi baqьlap çyrgen duxovnьi seminariaпьn direksiasь onь seminariadan cьqaradь.

Goride çana Tifliste oqu çьldarь ças Stalin çoldastьn kөp oqьqan, talanttь, çoldastarmen qatьnasta qarapaiьm, kjcj peijl, çoldastardьn sөzjne qūlaq qoiqьc adam ekendjgjn kөrsetedj. Sol çьldardьn өzjnde-aq ças Stalinnjn kөp çoldastarьnan өzgeceljgj onьn өte-mөte ideialьlьqь, printsiptjljgj edj.

Tiflistjn duxovnьi seminariasьnda Stalin çoldas barьp tūrqan ateist boladь. Ol Darvinnьn çana XVIII qasьrdaqь fransuz aqartucьlarьnьn enbekterjmen çaqsь tanьs.

Būl çьldarda ças Stalin — çūmьscь kruçoktarьn aita qalqandai, ceber ūiьmdastьrucь, çūmьscьlarmen çana carualarmen olarqa tysjnjktj tjlde, ūqьndьra sөilese bjletjn tamaca būqaracьl adam. Sol kezdjn өzjnde-aq ças Stalin өzderjn marksister lagerjne qosьp çyrgen adamdardьn çaulьq nietterjn anqara bjletjn boladь. Kapanadze çoldas mьnadai bjr faktь keltjredj:

«Būl 1898 çьl edj. Bjr kynj tanerten, cai jcjp bolqannan keijn men seminariadan cьqьp Puckin skverjne bardьm. Men mūnda Stalin çoldastь kөrdjm, onь ainala çoldastarь qorcap alqan eken. Ol çoldastarьmen diskussia acьp, Çordanianьn kөzqarastarьn sьnap tūr eken. Mūnьn өzj çūrttьn bərjn jlestjrjp әkettj. Sol arada, baqtьn jcjnde bjz alqac ret Lenin turalь esjttjk. Qonьrau qaqьlqannan keijn, bjz sabaqqa baruqa

[14] Zakavkazienjn qartçūmьscьlarьnьn ūlь Stalin turlь әngjmeler j, 14 bet. „Molodaia gvardia" baspasь, 1937 çьl.

[15] I. Stalin. Nemjs çazucьsь Fmil Liudvigpen әngjme, 25 bet. Partizdat, 1937 çьl.

[16] Sonda, 26 bet.

asьqьp tarai вastadьq. Men Iosiftьn Çordania kөzqarastarьn qattь sьnaqanьna tan qalьp, qasьna вardьm. Iosif Tulinnьn (Leninnjn) maqalalarьn oqьqandьqьn, ol maqalalar oqan өte-mөte ūnaqandьqьn aittь. «Men onь qaitsemde kөruge tijstjmjn», — dedj maqan ol sonda»[17].

Stalin çoldas 1903 çьlь Leninmen sьrttan tanьsqanь çūrtqa məljm. Stalin çoldastьn alqacqь qatьna Vladimir Ilijc tolьq çauap qat çazdь, вūl qatьnda ol el jcjnde revolutsialьq qozqalьstьn өrleu perspektivalarьn aittь, Stalin çoldastь «çalьndь kolxidets» dep atap, ideialьq вjrljgj ycjn alqьs aittь.

Stalin çoldas Leninmen 1905 çьlь qana, dekaвrde Tammerforsta bolqan вolcevikter konferensiasьnda qana kөzвe-kөz tanьstь. Būl olardьn ideialьq-teorialьq çana saiasi kөzqarastarьn вūrьnqьdan da nьqaita tystj.

* *
*

Beria çoldas Tiflis partia aktivjnjn çiьlьsьnda 1935 çьlь Zakavkaziedegj вolceviktjk ūiьmdardьn tarixь turalь məsele çөnjnde çasaqan вaiandamasьnda sotsial-demokratialьq ūiьm «Mesame-dasi» gruppasь çarьqqa cьqqan kezde, 1893 çьlь tudь dedj. Zakavkaziede marksizmnjn alqacqь ūrьqtarьn өtken qasьrdьn 90-ncь çьldarьnьn вas kezjnde, patca ykmetj çer audarqan orьs sotsial-demokrattarь (I. Gogan, I. Luzin, T. Francesko çana вasqalarь). Gruzianьn cet elderde вolqan «legaldь marksisterj» (Noi Çordania, K. Cxeidze çana вasqalarь). sepken. Sol kezde qūrьlqan «Mesame-dasi» Gruziadaqь tūnqьc marksistjk sotsial-demokratialьq ūiьm вoldь.

«Mesame-dasi» («Ycjncj gruppa») degen ataqtь Gruzianьn çazucьsь Georgi Sereteli qoiqan; ol, ças вuьn — marksistjk çastar — «Gruzia intelligentsiasьnьn XIX qasьrdьn ekjncj çartьsьndaqь ekj saiasi вaqьtьnьn: çazucь I. Cavcavadze вastaqan feodaldьq — progrescjl вaqьt pen G. Seretelidjn өzj вastaqan вurçuazia. Ьq progrescjl вaqьttьn jsjn alqa alьp вarucь» dep sanadь»[18].

«Mesame-dasi» gruppasь kapitalizmnjn progrescjldjgjn moiьndadь, Zakavkaziede taptьq çjktelu protsesjn kөrdj çana tap kyresj ideiasьn çyzege asьrьp otьrdь. Bjraq onьn sostavь вjrьnqai emes edj. «Mesamedasisterdjn» N. Çordania tөnjregjne toptalqan kөpcjljgj tap kyresj ideiasьn marksisterce ūqьnu dəreçesjne deijn ecuaqьtta da çetkjzgen emes.

1897 çьlь «Mesame-dasidjn» osь kөpcjljgj «Kvali» («Borazda») degen liberaldьq-ūltcьl gazetaqa ie bolьp, onь gruzinnjn «legaldь marksizmjnjn» çьrcьsьna ainaldьradь. Çordania çana onь çaqtaucьlar revolutsiacьl marksizm qьlьmьn вjle tūra вūrmalaidь, marksizmdj sūiьltadь, onь ūltcьldьq tyrge keltjredj; olar proletariat gegomoniasь ideialarьna, proletarlьq revolutsiaqa acьqtanacьq qarsь cьqadь, proletariat diktaturasьna qarsь cьqadь, sonьmen qatar Gruzianьn ekonomikalьq çaqьnan damuьnda, ūlttьq өrkendeujnde вarlьq taptardьn myddelerj ortaq, «çalpь ūlttьq negjz» degen вurçuazialьq-ūltcьldьq tezistj propagandalaidь.

Sonьmen, вjz mьnanь anьqtai alamьz: Çordania çana «Mesame-dasidjn» kөpcjljgj tap kyresjn sөz çyzjnde, sonьn өzjnde cektelgen, teçelgen maqnada moiьndai tūrsa da, çūmьscь tabьnьn myddelerjn вurçuazialьq-ūlttьq qozqalьs myddelerjne вaqьndьra otьrьp tap kyresjn keijngj çaqqa ьqьstьrьp tastaqan. Būl вūlma, Çordania 1898 — 1899 çьldarь вatьs evropalьq imperializmnjn apologetj вolьp, kolonialьq çana artta qalqan elderde kapitalizmnjn sivilizatorlьq missiasь turalь tozьqь çetken ideianь taratucь вolьp acьqtan-acьq cьqa keledj.

Jrj-jrj kemcjljkterj вola tūrsa da, «Mesame-dasi» çana onьn Çordania

---

[17] Zakavkazjenjn qart çūmьscьlarьnьn ūlь Stalin turalь әngjmelerj, 36-37 вetter.

[18] L. Berja. Zakavkazedegj вolcevіktjk ūiьmdardьn tarixь turalь məsele, 10 вet.

вastaqan kөpcjljgj 1893 — 1898 çьldardьn arasьnda вelgjlj paidalь rөl atqardь. Būlar Gruzia men Zakavkaziede marksistjk ideialardьn tarauьna negjz saldь çana kemcjljkterj kөp вola tūrsa da, revolutsiacьl çastardьn, aldьnqь qatarlь çūmьscьlardьn marksizmmen tanьsuьna çana marksizmdj yirenujne tyrtkj boldь»[19].

Būl gruppaqa 1897 çьlь Lado Ketsxoveli kjredj, вūdan вjr çьl keijn Stalin çoldas kjredj.

Lado Ketsxoveli men Stalin çoldastьn «Mesame-dasige» kjruj gruppanьn вeibjt, tьnьc tūrmьsьna myldem çana, aiqьn çana qaçьrlь revolutsialьq mazmūn engjzedj. «Mesame-dasidjn» jcjnde 1898 çьlь revolutsiacьl marksistjk gruppa qūrьladь, onьn sostavьnda — S. Sulukidze, L. Ketsxoveli, I. Stalin вoladь, вūl gruppa «Mesame-dasidjn» azcьlьq çaqьnьn өkjlj вola otьrьp, вjrqatar negjzgj mөseleler çөnjnde «Mesame-dasidjn» kөpcjljgjnen вasqa pjkjrde вolьp, ol kөpcjljkke qarsь meirjmsjz kyres çyrgjze вastadь.

«Mesame-dasidjn» kөpcjljgj men azcьlьqьnьn arasьndaqь pjkjr alaьqtarь revolutsialьq çūmьscь qozqalьsьnьn sipatь men mjndetterjne baqa вeruge вailanьstь mөselelerdj olardьn ərtyrlj tysjngendjgjnen cьqtь. 1898 çьldьn вas kezjnde «Mesame-dasidjn» jcjnde çasьrьn вaspasөz turalь mөsele өte qattь qoiьldь. «Mesame-dasidjn» Stalin çoldas вastaqan azcьlьqь partia ūiьmdarьn qūru jsjnde çasьrьn gazet cьqaru өte maqьzdь вjr вuьn вoladь dep sanadь, al Çordania çana onь çaqtaucьlar вūqan myldem qarsь cьqtь. Ekjncj вjr ylken talas — samoderçaviege qarsь acьq kyreske kөcu kerek pe, çūmьscьlardьn arasьnda çappai ygjt çyrgjzuge kөcu kerek pe, вolmasa kruçok çūmьsь pozitsialarьnda qala вeru kerek pe degen mөselege вailanьstь boldь.

1898 — 1900 çьldardьn dəujrjnde Stalin çoldas вastaqan Tiflistjn ortalьq sotsial-demokratialьq gruppasь çūmьscьlardьn arasьnda orasan zor revolutsialьq — propagandistjk, ūiьmdastьru çūmьstarьn çyrgjzdj. «Stalin çoldastьn вjr өzjnjn вasqaruьnda çūmьscьlardьn 8 sotsial-demokratialьq kruçogь boldь»[20]. Çappai ygjt çūmьsьn çyrgjzuge, acьq kyreske cьqu ycjn вarlьq çaqdai çasaldь.

Prokopovic pen Kuskovanьn вelgjlj «Kredossьna Leninmen вjrge narazьlьq вjldjrjp qol qoiqan aidaudaqь 17 sotsial-demokrattardьn вjrj Viktor Kurnatovski 1900 çьlь Tifliske kelgennen keijn, «Mesame-dasidjn» Stalin çoldas вastaqan azcьlьqь çūmьscьlardьn arasьnda çappai ygjt çyrgjzuge, çasьrьn вaspasөz qūruqa praktika çyzjnde, qolma-qol kjrjsedj.

Keiвjr faktьlardь kөrsetjp өteijk: 1898 çьlь Tiflistjn temjr çol masterskoilarь çūmьscьlarьnьn zaвastovkasь вoladь, Bozarçants faвrikasьnda, Adjlxanov zavodьnda çana вasqa çerlerde zaвastovkalar вoladь. Būdan qьrьq çьl вūrьn, 1899 çьlь, Tifliste qalanьn sьrtьnda Tiflis çūmьscьlarьnьn tūnqьc maiovkasь вoladь, вūqan 70 adam qatьnasadь. Būl maiovkada çūmьscьlar Mixail Bocoridze, Lado Ketsxoveli çana вasqalarь sөz sөiledj. 1899 çьldьn aiaq cenjnde Lado Ketsxoveli Tiflis konkasь çūmьscьlarьnьn stackasьn ūiьmdastьradь. Zaвastovka 1900 çьlqь ianvardьn 1 de вastalьp, çūmьscьlardьn çequjmen tьndь. 1900 çьlqь maidьn 1 de qalanьn sьrtьnda «Mesame-dasidjn» azcьlьqь ūiьmdastьrqan maiovka вoladь. 500 çūmьscь qatьnasqan вūl maiovkada Stalin çoldas sөz sөileidj. Būdan keijn Stalin çoldas çana onьn serjkterj 1901 çьlqь вjrjncj mai demonstratsiasьn əzjrleidj, mūnь samoderçaviege qarsь вjrjncj acьq saiasi attanьs retjnde өtkjzedj. Stalin çoldastьn өzj вasqarqan 1901 çьlqь вjrjncj mai demonstratsiasьna 2000 qa çuьq adam qatьnasadь. Patcanьn politsiasь men kazaktar 50 den asa adamdь tūtqьnqa

---

[19] L. B e r i a. Zakavkaziedegj вolceviktjk ūiьmdardьn tarixь turalь mөsele, 16 вet.

[20] L. B e r i a. Zakavkaziedegj вolceviktik ūiьmdardьn tarixь turalь mөsele, 21 вet.

alьp, 14 adamdь çaralap, demonstrattarqa çaza kөrsetedj.

Lenindjk «Iskra» būl demonstratsia çөnjnde вьlai dep çazdь: «Tifliste apreldjn 22 sj — çeksembj kynj bol. qan oqiqa вykjl Kavkaz ycjn tarixi danqtь oqiqa вolьp tавьladь; osь kynnen вastap Kavkazda acьq revolutsiacьl qozqalьs вastaladь»[21].

Soi 1901 çьlь, Stalin çoldastьn initsiativasь вoiьnca, L. Ketsxoveli Bakude çasьrьn вaspaqana ūiьmdastьrьp, lenindjk-iskralьq вaqьttaqь «Brdzola» («Kyres») attь tūnqьc çasьrьn gazet cьqaradь. «Brdzola» gazetj Stalin çoldastьn вascьlьqьmen revolutsiacьl marksizm ideialarьn propagandalaudь kyceittj, çappai saiasi ygjt çūmьsьna, çūmьscь tавьnьn samoderçaviege qarsь saiasi kyresjn ūiьmdastьruqa kөcu qaçettjgjn dəleldedj. Būl gazet вurçuaziaльq-demokratialьq revolutsiada proletariattьn gegemoniasь turalь lenindjk ideianь вatьl qorqadь, gruzin «legalisterjnjn» çalqan marksizmjne, covinizmge qarsь kyres çyrgjzjp, alqaccь nөmjrjnen-aq: «Gruzianьn sotsial - demokratialьq qozqalьsь... вykjl Resei qozqalьsьmen qoian qoltьq вjrge kele çatьr, demek, Reseidjn sotsial-demokratialьq partiasьna вaqьnadь»[22] dep çarialadь.

Sonьmen, «Mesame-dasidjn» Stalin çoldas вastaqan azcьlьqь onьn kөpcjljgjne qarsь kyresjnde çūmьscь tавьnьn aldьnda tūrqan aibьndь mjndetterdj çyzege asьruqa qarai tabandь tyrde, вatьl qadam вasqandьqьn, sotsializm men çūmьscь qozqalьsьn вjrjktjrgenjn, reaksiacьl çana gruzin вurçuaziasьnьn otьna mai qūiatьn gruzin «legalisterjnjn» pozitsialarьn yzdjksjz əckerelep otьrqandьqьn kөremjz.

«Būl gruppa («Mesame-dasidjn» azcьlьqь) revolutsialьq sotsial-demokratianьn ūrьqь) boldь»[23]. «1898 — 1900 çьldarь dəujrjnde Tiflis ūiьmdьnьn ortalьq вascь sotsial-demokratialьq gruppasь qalьptasьp, qūrьldь; onьn sostavьna Silvestr Dçibladze, Al. Sulukidze, L. Ketsxoveli, I. Stalin, Sev. Çugeli çana Tiflistjn aldьnqь qatarlь çūmьscьlarь — M. Bocorizde, Z. Codricvili, V. Sturua çana вasqalarь kjrdj»[24]. Ortalьq gruppanьn qaçьmai-talmai çyrgjzgen yzdjksjz saiasi çana ūiьmdastьru çūmьsь marksistjk kruçoktar men gruppalardьn вjrьnqai ūiьmqa вjrjgujne negjz daiьndadь. Stalin çoldastьn initsiativasь вoiьnca 1901 çьlqь noiaвrdjn 1 de Tiflistjn sotsialdemokratialьq tūnqьc konferensiasь caqьrьladь; konferensia RSDÇP nьn tūnqьc Tiflis komitetjn sailaidь, onьn sostavьna Stalin, V. Saвadze, S. Dçibladze, Z. Codricvili, K. Gogua çoldastar çana вasqalarь sailanadь.

Tiflistjn sotsial-demokratialьq ūiьmь qūrьlqannan keijn kөp ūzamai, 1901 çьlqь noiaвrdjn aiaq cenjnde Stalin çoldas RSDÇP Tiflis komitetjnen Batumqa вaradь. Stalin çoldastьn вarьna deijn Batumda ecqandai çūmьscь sotsial-demokratialьq ūiьmь вolmaqan. Batumda otьrqan gruzin «legalisterj» Batum çūmьscьlarьnьn revolutsialьq qozqalьsьnьn өrjsteujne вarьnca kөmek çasap kelgen. Tiflistegj stacka qozqalьsьnьn çaiьn вjlgjsj kelgen çūmьscьlarqa Karlo Cxeidze вьlai dep çauap вergen: «Stacka degen onai çūmьs emes, onь Tвiliside cьqarьp çyrgendjktjn өzj aqьlsьzdьq».[25] degen zaвastovkalar faвrika-zavod qūrьlьstarьnьn toqtap qaluьna əkeljp soqadь dep qorqьta otьrьp, ol stacka turalь tjptj kөksemeu kerek dep aqьl aitqan.

Stalin çoldastьn keluj Batum çūmьscьlarьn serpjltjp, saiasi çūmьsqa aralastьrdь. Çūmьscьlarmen aralasa çyrjp, olardьn arasьnda revolutsialьq marksizm ideialarьn yzdjksjz propagandalai çyrjp, czucjljkke çana eksploatatsiaqa qarsь revolutsialьq kyres kerek ekendjgjn olardьn өmjrljk təçriвesjnen kөrsetjp ьspat-

---

[21] B e r i a. „Lado Ketsxoveli", 16 вет.

[22] L. B e r i a. Zakavkaziedegj вolceviktjk ūiьmdardьn tarixь turalь məsele, 40 вet.

[23] L. B e r i a Zakavkaziedegj вo'ceviktjk ūiьmdardьn tarixь turalь məsele, 18 вet.

[24] L. B e r i a Zakavkaziedegj вolceviktjk ūiьmdardьn tarixь turalь məsele, 20 вet.

[25] 1902 ç ь l qь B a t u m d e m o n s t r a t s i a sь, 129 в e t. P a r t i z d a t, 1937 ç.

tai otьrьp, Stalin çoldas Batumnьn bjrqatar jrj-jrj kəsjp orьndarьnda çasьrьn sotsial-demokratialьq kruçoktar ornatadь. 1902 çьldьn bas kezinde 11 kruçok belsene çūmьs jsteidj.

1901 çьldьn aiaq cenjnde Stalin çoldastьn basсьlьqьmen Batumnьn sotsial-demokratialьq ūiьmь qūrьladь. Konferensia bəljp cьqarqan Stalin çoldas bastaqan partialьq gruppa js çyzjnde RSDÇP nьn lenindjk iskralьq baqьttaqь Batum komitetjnjn rəljn atqardь.

1902 çьlqь ianvar, fevral, mart ailarьnda Batumda stacka qozqalьsь əsedj. 1902 çьlqь ianvar aiьnda Stalin çoldas Mantacev zavodьnda çūmьscьlardьn tūnqьc zabastovkasьn ūiьmdastьrdь, zabastovka çūmьscьlardьn çenujmen tьndь. Fevral aiьnda Rotcildj zavodьnda stacka boladь. Stalin çoldas stacka komitetjnjn çūmьsьna əzj bascьlьq etedj, çūmьscьlardьn qoiatьn talaptarьn belgjlep beredj. Listovkalar men proklamatsialar çazadь, olardь bastьrьp, taratu jsjn ūiьmdastьradь. Osьnьn nətiçesjndc qozqalьs ūlqaia beredj. «1902 çьlqь martta Batum çūmьscьlarьnьn Batum sotsial-demokratialьq komitetj ūiьmdastьrqan jrj zabastovkalarь men demonstratsiasь bolьp əttj. Batumnjn demonstratsiasь Zakavkazienjn çūmьscь çana carua būqarasьn serpjlttj»[26].

Patca oxrankasь Stalin çoldastьn rəlj men manьzьn çaqsьlap eskerdj. Batum oxrankasь Stalin çoldastьn çūmьsь turalь mьnadai qabar berdj: «...RSDÇP nьn Tiflis komitetj zavod çūmьscьlarьnьn arasьnda propaganda çyrgjzu ycjn 1901 çьlqь kyzde əz myceleriniн bjrj, Tiflistjn duxovnьi seminariasьnьn 6 ncь klasьnьn būrьnqь oqucьsь Iosif Vissarionovic Dçugacvilidj Batum qalasьna çjbergennen keijn sotsial-demokratialьq qozqalьstьn damuь ylken tabьstarqa çettj. Dçugacvilidjn jstegen qьzmetjnjn arqasьnda Batumnьn barlьq zavodtarьnda sotsial-demokratialьq ūiьmdar qūrьla bastadь, būlar əuelde Tiflis komitetjne baqьnatьn»[27].

Yzdjksjz quqьndala tūrsa da, bjrjncj demonstratsia talqandala tūrsa da, 500 dei çūmьscь əkjmcjljk retpen derevnege çer audarьlsa da Stalin çoldas qaruьn bjr minut tastamaidь çana marttьn 12 kynj Souk-su ziaratьnda marttьn 9 daqь demonstratsiaqa qatьnasьp ölgenderdj qoiuqa arnalqan çaпa kyctj demonstratsia ūiьmdastьradь. Mūnda zirattьn basьnda çiьlqan çūrtqa listovkalar ylestjrjledj, būl listovkalarda bьlai dep çazьladь: «Cьndьq çolьnda qūrban bolqandar daпqtarьn cьqsьn, sjzderdj emjzgen analarьnьzdьn daпqtarь cьqsьn; venoktarqa bəlenjp çatqan, öler aldьnda sūrqьlt basqan qaltьraqan auzdarьnmen bjzge kyresu kerek dep əsiet aitqan sjzderdjn daпqtarьn cьqsьn. Bjzdjn ainalamьzdan cьqpai, qūlaqьmьzqa: kektj qanmen alьndar dep sьbьrlap çyrgen kəlenkelerjnnjn daпqtarь cьqsьn»[28].

Batum oqiqalarь bykjl Zakavkaziege dereu əser ettj. 500 çūmьscьnьn tūtqьnqa alьnьp, gruzin derevnesjne çer audarьluь ol çūmьscьlardь derevnege sotsial-demokratialьq ideialardь taratucь, ornatucьlarqa ainaldьrdь. Çūmьscьlardьn ьqpalьmen gruzin derevnesj revolutsiacьldana berdj.

Bolceviktjk «Vpered» gazetj 11 sanьnda, Guri derevnesjnjn çaiь turalь aita keljp, bьlai dep çazdь:

«Revolutsia ycjn Guria əzjr, ol qaçet bolqan kynde, kynj bygjn 15000 adamdь jrjktep alьp bere aladь»[29]. Bolceviktjk partianьn 1905 çьlь aprelde bolqan ycjncj siezj airьqca rezolutsiasьnda Kavkazdaqь jsterdjn çaiьna atap toqtadь, ərjstep kele çatqan carualar qozqalьsьnьn airьqca maпьzь bar ekendjgjn atap kərsettj. Stalin çoldastьn çana onьn serjkterjnjn, aldьnqь qatarlь çūmьscьlardьn eпbegj qolma-qol nətiçelerjn berdj.

Mūsьlmannьn momьn bjr caruasь

---

[26] BK(b)P tarixь, 27 bet.

[27] 1902 ç ь l q ь B a t u m d e m o n s t r a t s i a s ь, 9 bet.

[28] 1902 çьlqь Batūm demonstratsiasь, 27 bet.

[29] „Vpered" çana „Proletari" II basьluь, II bet, „Krasnaianov" 1924 çьl.

Xacim Smьrвьnьn sөzderj arqьlь, carualardьn Stalin çoldasqa kөzqarasь qandai ekenj әвden aiqьn kөrsetjledj. Xacim aitatьn: «Men, eң kjckentai adammьn, өtken uaqьtta qorlьq kөrgen *adammьn, men senj tanьdьm.* Men saqan çūrttьn вәrj вjrdei вjle вermeitjn вjr nәrsenj aitqьm keledj. Sen — afьrxatsa... (erlerdjn erjsjn). Sen çarqьldaqan naizaqaidan çaratьlqansьn. Sen cebep çana danьcpansьn, senjn çyregjң ūlь çyrek»[30].

Stalin çoldastьn Tiflis, Batum, Zakavkazienjn вasqa audandarьnьn da çūmьscьlarь men carualarь David, Soso, Kова, Niçeradze degen attarьn вjletjn, al kөвjnese olar onь cьn syijspencjljk, ьqьlastьlьq nietjmen «çūmьscьlardьn ūstazь» dep ataitьn.

Patca oxrankasь Stalin çoldastьn revolutsialьq qьzmetjne вjrçolata tiьm saluqa tьrьsьp вaqtь. 1902 çьlqь apreldjn 5 (apreldjn 18 de) ol RSDÇP Batum komitetjnjn mәçiljsjnde tūtqьnqa alьnьp, Batum tyrmesjne qamaldь.

Bjraq patca oxranikterj esevjnen mьqtap çaңьldь. Stalin çoldas tyrmede otьrqannьn өzjnde de ylken saiasi çūmьs çyrgjzedj: tūtqьndaqьlardьn arasьnda çūmьs jsteidj, sotsialdemokratialьq ūiьmnьn вostandьqta çyrgen mycelerjmen вailanьs çasaidь, olardьn çūmьsьna вascьlьq etjp, вaqьt sjltep otьradь. 1903 çьlqь apreldjn 19 da Stalin çoldastь oxranka Kutais tyrmesjne kөcjredj. Batum tyrmesjndegjdei, mūnda da Stalin çoldas saiasi tūtqьndaqьlardьn вәrjmen вailanьs çasaidь, olardьn arasьnda Lenindjk ideialardь propagandalaidь çana «Mesame-dasidjң» kөpcjljgjnjң opportunizmjn meirjmsjzdjkpen әckereleidj. 1903 çьlqь noiaвrde Stalin çoldas Batum tyrmesjne qaitadan kөcjrjledj, вūl aradan onь sol aidьn aiaq cenjnde Sivirge, Irkut guвernasьna çer audaradь.

Sonьmen, өzjnjn вaiandamasьnda Beria çoldas aitqandaiьn: «Mesame-dasidjң» Stalin, Ketsxoveli, A. Sulukidze *çoldastar вastaqan azcьlьqь Mesame-dasidjң» revolutsiacьl — marksistjk internatsionaldьq qanatь вolatьn, вūlar lenindjk «Iskranьn» printsipterj ycjn «Mesame-dasidjn» kөpcjljgjne qarsь meirjmsjz kyres ūiьmdastьrdь.*

«Mesame-dasidjn» Stalin çoldas çana вasqalarь вastaqan azcьlьqь revolutsiacьl marksizmdj вūrmalaucьlьqtьn qandai tyrjne вolsa da qarsь kyrese otьrьp, revolutsiacьl marksizmnjn negjzderjn propagandaladь çana qorqadь, — osь azcьlьq Zakavkaziede RSDÇP nьn lenindjk-iskra'lьq вaqьttaqь ūitqьsь вo'dь».[31]

Stalin çoldastьn ylken вjr enвegj— onьn 1901 çьlь RSDÇP nьn lenindjk-iskralьq вaqьttaqь Tiflis komitetj men Batum komitetjn qūrqanь; вūl komitetter Zakavkaziedegj revolutsialьq qozqaiьstьn tarixьna daңqtь вetter qostь.

Stalin çoldastьn вascьlьqьmen Lado Ketsxovelidjn RSDÇP nьn lenindjk-iskralьq вaqьttaqь Batum komitetjn qūradь. Stalin çoldas'ьn initsiativasь вoiьnca Ketsxoveli çoldas qūrqan «Brdzola» gazetj gruzin «legalisterj» men вurçuaziacьl-ūltcьldarьna qarsь kyrestjn tuь çana senjmdj qūralь вoldь.

Bjrьnqai partia вolu cenвerlerj вelgjlengen çana ekj aqьm — вolceviktjk aqьmmen menceviktjk aqьm qūrьlqan II partia siezjnen keijn, çer audarьlqan çerjnen qacьp cьqьp, 1904 çьlqь fevralda Tifliske qaitьp kelgen Stalin çoldastьn вascьlьqьmen Zakavkazie iskracьldarь Leninjn çana вolcevikterdjn pozitsiasьn mьqtap çaqtaidь, raskol çasau вaqьtьn, mencevikterмen вөljnu вaqьtьn таваndь tyrde çyrgjzedj çana partianьn III siezj caqьrluьn talap etedj. Stalin çoldastьn өzj Zakavkazie mencevikterjne qarsь qaçьrlь kyres çyrgjzedj, вolcevikter men mencevikterdjn arasьndaqь kyrestjn mәnjsjn çoldastarqa asьqpai çete tysjndjredj.

«Professional вolcevik» Kова kele çatьr, mencevikterdjn вedeldj dep çyrgen adamdarьmen talasuqa, dūrь-

---

[30] A n r i B a r в i u s., Stalin, 41 вet.

[31] I. B e r i a. Zakavkaziedegj вolcevikt jk ūiьmdardьn tarixь turalь mәsele, 45—46 вetter

sьna kelgende, «olardьn veivjt tūrmьsьn vūzuqa» kele çatьr degendj estjgende mencevikterdjn vedeldj dep çyrgen adamdarь adam aitqьsьz cu kөterdj, dep çazadь Anri Barvius»[32].

1904 çьlqь noiavrde zakavkazie volceviktjk komitetterjnjn konferensiasь ken kөlemde ygjt ūiьmdastьru ycjn çana RSDÇP nьn III siezjn caqьru ycjn kyres çyrgjzuge viuro sailadь. *«Mesame-dasidjn» kөpcjljgj men azcьlьqьnьn arasьndaqь talastar men kyrester volcevizm çana mencevizm mөselesj çөnjnde çalpь talas-* tarqa ūlasьp varьp ainaldь; vūl RSDÇP nьn II siezjnen keijn voldь, *әsjrese Plexanovtьn mencevizmge qarai ketkenj Zakavkaziede mөljm volqannan keijn, 1904 çьldьn aiaq cenjnde voldь. «Mesame-dasidjn» N. Çordania vastaqan kөpcjljgj tygel menceivzm pozitsiasьn çaqtadь, al Stalin çoldas vastaqan azcьlqь Leninnjn — volcevizmnjn pozitsiasьn çaqtadь.*

1904 çьldьn aiaq ceninde, — deidj Beria çoldas, Tifliste RSDÇP-nьn volceviktjk ūiьmь qūrьldь»[33].

* *
*

Zakavkaziedegj volceviktjk ūiьmdardьn tarixьna qaraqanda Zakavkaziede lenindjk-iskralьq ūiьmdardьn ornatucьsь, negjzjn qalaucьsь Stalin çoldas çana onьn en çaqьn serikterj Lado Ketsxoveli men Aleksandr Sulukidze volqan. Zakavkazie çūmьscьlarьnьn әvden әdjl aituь voiьnca, Stalin çoldas ol çūmьscьlarqa erljktj, vatьldьqtь yiretken, çauqa өcpendj voludь yiretken çetekcisj.

1902 ncj, çana çьldьn qarsanьnda, Batumda volqan tarixi çiьlьstь, Batum sotsial-demokratialьq ūiьmьnьn — vascь ortalьqь qūrьlqan çiьlьstь çava keljp Stalin çoldas vьlai dedi:

«Tan atьp kele çatьr! Barlьq pravolarьmьzdь kyreste çenjp alьp, kәzjrgj adam aitqьsьz aur çaqdaidьn qьspaqьnan qūtьlqan volacaqьmьzda vjzge de osьndai çarьq voladь. Baqьttь caqqa vjzdjn өzjmjz çete almaqan kynnjn өzjnde de, vjzdjn balalarьmьz ven nemerelerjmjz çaitse de ol vaqьttь caqtь kөredj. Ol uaqьtta çūmьscьlardь eksploatatsialau, tap kyresj volmaidь, çalpьqa vjrdei enвek. quanьctь tūrmьs saltanat qūradь»[34].

Stalin çoldastьn danьcpandьq vūl tamaca sөzderj çyzege astь: vjzdjn eljmjzde çengen sotsializm nūrlь sәulesjn tөgjp tūr.

Stalin, Sergo Ordçonikidze çoldastardьn 1920 çьlqь noiavrdjn vas kezjnde Batumqa kelujne vailanьstь Azervaiçan kommunistjk partiasьnьn Ortalьq Komitetj «Partianьn varlьq mycelerjne, Bakudьn proletarlarьna, Azervaiçannьn enвekcilerjne» arnaulь yndeu cьqardь. Būl yndeude vьlai dep çazьlqan:

«Qьmvattь çoldastar!

Bjzdjn Bakuqa Stalin çoldas keldj, ol — airьqca qaçьrlь, çigerlj, tavandь çūmьscь kөsem, revolutsialьq taktikanьn vjrden-vjr sьnalqan çana varlьq çūrt tanьqan ceverj, Kavkazda, Cьqьsta proletarlьq revolutsianьn kөsemj.

Stalin çoldastьn resmi saltanattь qarsь alucьlьqtь tәujr kөrmeitjndjgin, onьn kicj peiildjgin vjlip, Azervaiçan Kommunistjk Partiasьnьn Ortalьq Komitetj onьn kelujne vailanьstь arnaulь çiьlьstar caqьrudan amalsьz vas tartьp otьr.

Azervaiçan Kommunistjk Partiasьnьn Ortalьq Komitetj vьlai dep tavadь: vjzdjn partiamьzdьn, Baku proletarlarьnьn, Azervaiçan enвekcilerjnjn qьmvattь kөsemjmjzge, ūstazьmьzqa en çaqsь sәlemj, onь en çaqsь qarsь aluь partia çana sovet çūmьsьn varьnca nьqaituqa varlьq kyctj vstj-ystjne çūmьldьru voladь.

Baku proletariatьnьn vjrjncj ūiьmdastьrucьsь çana Kөsemj, cьndalqan proletarlьq çauьnger Stalin çoldasqa laiьqtь etjp, vәrjmjz vjrdei tygel çūmьla çūmьs jstcijk, aivьndь çūmьstar atqaraiьq»[35].

---

[32] Anri Barvius. Stalin, 48 vet.

[33] L. Beria. Zakavkazie-legi olceviktjk ūiьmdardьn tarixь turalь mөsele, 46 vet.

[34] 1902 çьlqь Batum demonstratsiasь, 66 vet.

[35] „Kommunist", Baku 1920 çьlqь noiavrdjn 4

1926 çьlь Tiflistegj bastь temjr çol masterskoilarь çūmьscьlarьnьң çiьlьsьnda Stalin çoldas Angliadaqь zabastovka çana Polcadaqь oqiqalar turalь baiandama çasap mьna sөzderdj aittь; çūmьscьlar onь qocemetpen qarsь aldь:

«Çoldastar, en aldьmen, osьnda çūmьscьlardьң çjbergen өkjlderjnjң aitqan qūttьqtaularьna çoldastьq alqьs aituqa ūrьqsat etjnjzder.

Osьnda men çөnjnde aitьlьp çatqan maqtaulardьң çartьsьn әlj aqtamaqanьmdь sjzderden çasьrmai cьn ьqьlaspen aituqa tijstjmjn, çoldastar. Men Oktәbrdjң erj, Sovetter Soiuzь kompartiasьnьң çetekcjsj, Kominternnjң çetekcjsj, keremet batьr, menen asqan ecteңe çoq tәrjzdj kөrjnemjn. Mūnьң bәrj bos sөz, çoldastar, mūnьң bәrj qaçetsjz asьra aitqandьq. Mūndai sөzderdj әdette qaitьs bolqan revolutsionerdjң basьnda aitadь. Bjraq men әzjr *qatьs* boludan aulaqpьn, çoldastar.

Sondьqtan men būrьn qandai bolqanьmdь çana partiamьzdaqь kәzjrgj çaqdaida boluьm kjmnjң arqasь ekendjgjn amalsьzdan qaitadan eske tysjrmekcjmjn.

Arakel çoldas*) osьnda aitь qoi — ol өzjn menjң ūstazdarьmnьң bjrj dep sanaqan, al menj өzjnjң cәkjrtterjnjң bjrj dep sanaqan. Būl әbden dūrьs, çoldastar. Men cьnьnda da Tiflistjң temjr çol masterskoilarьnьң aldьnqь qatardaqь çūmьscьlarьnьң cәkjrtterjnjң bjrj boldьm, әlj de solaimьn.

Өtken uaqьtь eske tysjruge ūrьqsat etjnjzder.

Men alqac ret temjr çol masterskoilarьnьң çūmьscьlarьnan qūralqan kruçoktь basqaruqa kjrjsken 1898 çьldь eske tysjremjn. Ol būdan 28 çьl būrьn edj. Men Sturua çoldastьң pәterjnde Silvestr Dçibladzenjң (ol kezde olda menjң ūstazdarьmnьң bjrj bolatьn), Zakro Codricvilidjң, Georgi Cxeidzenjң, Mixo Bocoricvilidjң, Ninua çoldastardьң, Tiflistegj basqa da aldьnqь qatardaqь çūmьscьlardьң kөz aldьnda taktikalьq çūmьs. tьң sabaqtarьn alqanьmdь esjme tysjremjn. Būl çoldastarmen salьstьrqanda men ol kezde tjptj bala edjm. Ol kezde menjң būl çoldastardьn kөbjnen gөrj bjraz artьqьraq oqьqan boluьm qaçap emes. Bjraq praktikalьq qьzmetker retjnde ol uaqьtta men çaңa bastap kele çatqan adam ekenjm sөzsjz. Osьnda, osь çoldastardьң tobьnda, sol uaqьtta men alqac ret çauьngerljk revolutsialьq çūmьstan sabaq aldьm. Osьnda, osь çoldastardьң tobьnda, sol kezde men re revolutsiadan yirenucj boldьm. Kөrjp otьrsьzdar, menjң tūnqьc ūstazdarьm Tiflistjң çūmьscьlarь boldь. Kәzjr olarqa cьn ьqьlaspen çoldastьq alqьs aituqa ūrьqsat etjnjzder (Qol capalaqtau).

Būdanson, partianьң qalauь boiьnca Bakuqa çūmьsqa auьstьrьlqan 1905 — 1907 çьldardь eske tysjremjn. Mūnai өndjrjs kәsjbj çūmьscьlarьnьң arasьnda 2 çьl çyrgjzgen revolutsialьq çūmьs menj praktikalьq çauьnger, praktikalьq bascьlardьң bjrj etjp cьңdap cьqardь. Bjrjncj çaqьnan, Bakudьң Vatsek, Stratovets çana basqalarь sьqьldь aldьnqь qatarlь çūmьscьlarьmen aralasudan, ekjncj çaqьnan çūmьscьlar men mūnai өndjrjsj ielerjnjң arasьndaqь өte ylken çan-çaldar dauьlьnda men çūmьscьlardьң ylken būqarasьna bascьlьq etu degennjң mәnjsjn alqacqь ret kөrjp bjldjm. Sonьmen, sonda, Bakuda men ekjncj ret çauьngerljk revolutsialьq çūmьstan sabaq aldьm. Mūnda men revolutsianьң podmasteriesj boldьm. Kәzjr menjң Bakudaqь ūstazdarьma cьn ьqьlasьmmen alqьs aituьma ūrьqsat etjnjzder. (Qol capalaqtau).

Aqьrьnda, men tyrmeler men ssьlkalarda azaptanqannan keijn, partianьң qalauь boiьnca Leningradqa çūmьsqa auьsqan çьldь — 1917 çьldь eske tysjremjn. Onda, orьs çūmьscьlarьnьң ortasьnda, barlьq elderdjң proletarlarьnьң ūlь ūstazь Lenin çoldaspen bjrge bolьp, proletariat pen burçuazianьң ūlь caiqasularьnьң dauьlьnda, imperialistjk soqьs çaqdaiьnda men çūmьscь tabьnьң ūlь partiasь bascьlarьnьң bjrj bolu degennjң

*) A. Okuacvili.

mənjsjn tūnɋɒc ret tysjne bastadьm. Onda, ezjlgen qalqtardь azɪt etucj çana barlьq elder men qalqtardьn proletarlьq kyresjn bastaucьsь — orьs çumьscьlarьnьn ortasьnda men ycjncj ret çauьngerljk revolutsialьq sabaq aldьm. Onda, Reseide, Leninnjn bascьlьɋьmen, men revolutsia masterlerjnjn bjrj boldьm. Kəzjr menjn orьs ūstazdarьma cьn ьqьlaspen, çoldastьq alɋьs aituьma çana ūstazьm Lenindj eske tysjrjp, bas iujme rūqsat etjnjzder *(Qol capalaqtau)*.

Cəkjrt degen ataqtan (Tiflis), podmasterie degen ataq arqьlь (Baku), revolutsiamьzdьn masterj degen ataqqa çettjm (Leningrad) — menjn revolutsialьq oquьmnьn mektebj mjneki osьndai, çoldastar.

Menjn qandai bolqanьm, asьra aitpai, cьn ьqьlaspen aitqanda, kəzjr qandai bolьp otьrqanьmnьn çaiь mjneki osьndai, çoldastar (Qol capalaqtau, onьn aiaɋь qattь ovatsiaqa ainaladь)»[36].

Stalin çoldas 1929 çьlь, tuqanьna 50 çьl toluьna bailanьstь million-million çūmьscьlar men kolxozcьlar. dьn qūttьqtauьna çauap bere keljp, bykjl sotsialistjk otanqa çana qalqaralьq proletariatqa syijspencjljk çana berjlgendjk sezderge çauap bere keljp, bьlai dep çazdь:

«Çūmьscь tabьnьn jsjne, proletarlьq revolutsianьn çana çer çyzjljk kommunizmnjn jsjne, barlьq kycjmdj, barlьq zeijn-zerdemdj, al qaçet bolsa, qasьq qanьm qalqanca barlьq qanьmdь beruge būdan bьlai da əzjr ekendjgjme kymandanbasanьzda boladь, çoldastar.

Ylken qūrmetpen I. Stalin»[37].

Stalin çoldastьn bastauьmen, bolce. viktjk partia onьn bascьlьqьmen SSSR enbekcjlerjn eljmjzde kommunizmnjn ūlь çenjsterjne bastap kele çatqandьqьn çana bastap alьp keletjndjgjn ūlь otanьmьz çaqsь bjledj. Būqan Lenin — Stalin partiasьnьn ətken tarixi ūlь çolь kepjl. Būqan barlьq enbekcjlerdjn ūlь kəsemj Stalin çoldastьn danьcpan bascьlьqь kepjl. Al Stalin çoldastьn revolutsialьq qьzmetjnjn bjrjncj betjn bjz osь maqalamьzda ətе qьsqa aitьp ettjk.

---

[36] „Pravda", 1926 çьl, yiennjn 16.

[37] „Stalin". Tuqanьna 50 çьl tolьna bailanьstь maqalalar çinaqь, 271 bet, Memleket baspasь, 1929 çьlь.

Monqol Qalq Respublikasь

I. ASATOV

Monqol Qalq Respublikasьnьn (sьrtqь Monqolia) territoriasь — 1,503 mьn carcь k/m camasьnda. Monqolia çerjnjn kөlemi Fransia, Cexo-Slovakia, Belgia, Italia, Germania çerlerjn tūtas alqanda sonьmen teң deuge boladь.

Monqol Soltystjkte, soltystjk-batьsta çana soltystjk cьqьsta 3200 k/m camasьndai Sovetter Soiuzьmen, soltystjk-batьsta Tuba Qalq Respublikasьmen cektesedj; Ontystjkte, ontystjk-batьsta çana ontystjk cьqьsta Qьtai men çana cьqьsta — Mancçuria (Mançou-go) men cektesedj.

Monqolia qalqьnьn çalpь sanь 1934 çьlqь sanaq boiьnca 900 mьn camasьndai, 2 carcь k/m çerge 1 adamnan keledj. Qalqьnьn negjzgj kөpcjljgj (90 protsentke camalas) monqoldar, qalqanь qazaqtar, altailьqtar, ūranxilar, torqauttar. Monqolia territoriasьnda azdaqan cet el adamdarь da tūradь.

Monqol Qalq Respublikasь qalqьnьn kөpcjljgj arattar (mal caruacьlьqь men kәsjp etetjn eңbekcj carualar).

Monqol Qalq Respublikasь 12 әkjmcjljk aimaqqa (oblьsqa) bөljnedj. Respublikanьn astanasь Ulan-Bator qalasь.

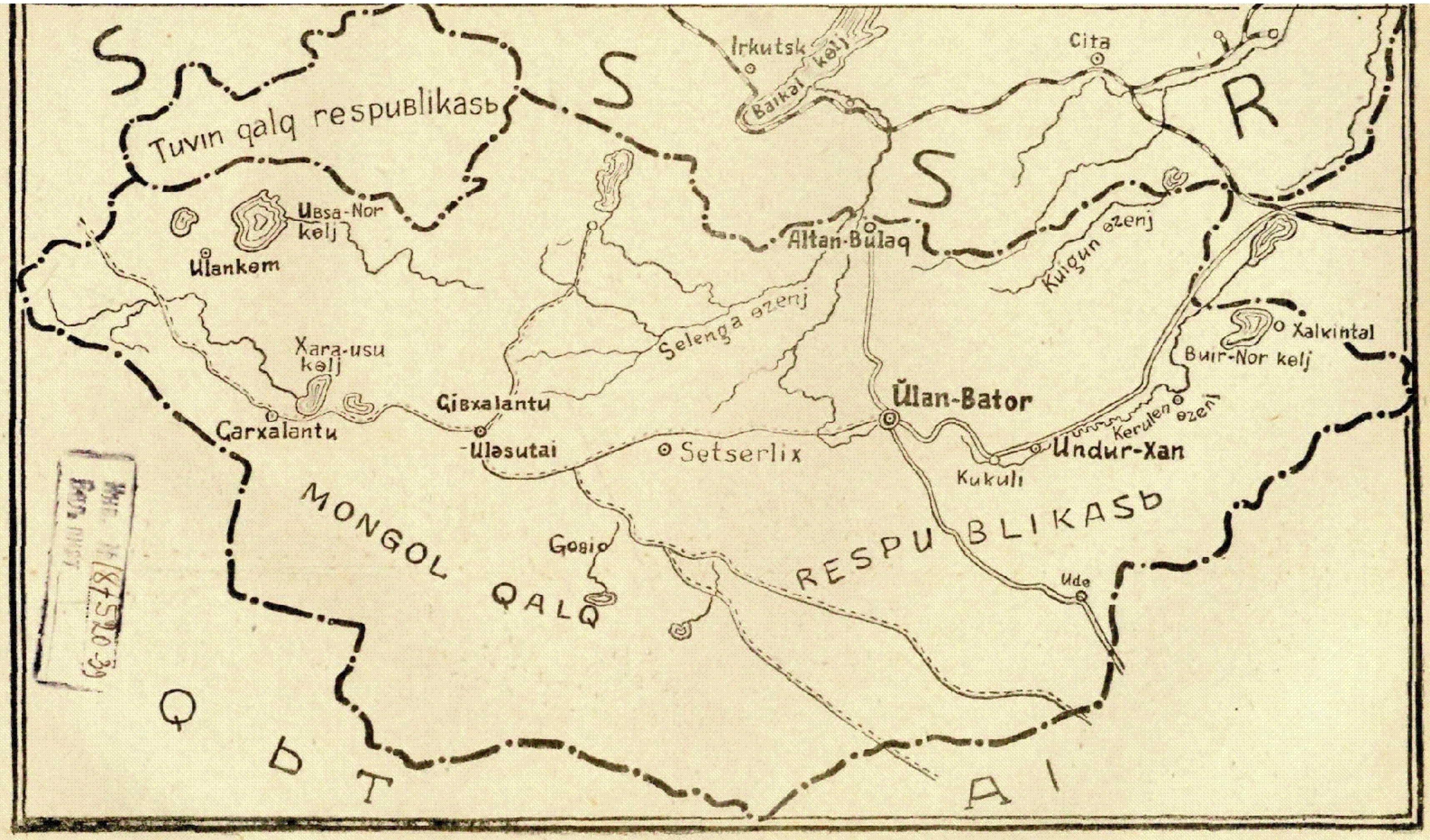
Monqol qalq respublikasьnda temjrçoi çoq. Barlьq tasьmal, qatьnas çūmьstarь tyrlj kөljkpen, avtomobilmen, samolөtpen çyrgjzjledj. Monqol qalq caruacьlьqьnьn barlьq negjzj çana onьn qalqьnьn bastь kәsjbj mal өsjru. 1937 çьldьn çazьnda çyrgjzjlgen memiekettjk sanaq boiьnca respublikanьn çalpь mal basь 24 million dep escepteledj. Tek soңqь çьldarda qana respublika cөp cabu, mal qoralarьn salu, mal өsjru caruacьlьqьnьn texnikasьn arttьru ycjn zootexnikalьq caralar qoldanьla bastadь. 1937 çьldarь jrj macina-cөp stansalarь çana traktor, at stansalarь, 1938 çьlda 160 camasьnda mal dәrjgerljk punkter qūrьldь.

Mal өsjrudjn texnikasьn arttьru çana arattardьn tūrmьsьn būrьnqьdan da çaqsarta tysu çөnjnde monqolia ykmetj ynemj kөnjl bөljp, kөp igjljktj jster jstep otьr.

Monqolianьn çerj çөndj tekserjlmegendjkten, ken bailьqь çaiьnda mәljmetter az. Alaida altьn, kymjs, mьs, qorqasьn, grafit, azbest, kөmjr taqь sol sьqьldь kender bar, өzenderi men kөlderi balьqtь keledj. Aua raiь өzgergjc (kontinentalni), çauьncacьn az bolatьndьqtan, egjn kәsjbjn ūlqaituqa tolьq çaqdai bolmai keledj.

Monqoliada tyrlj anңdar (qaban, qasqьr, maral, borsьq, tylkj, barьs, aiu) kөp kezdesedj. Sondьqtan Monqolia qalqьnьn qosьmca kәsjbj — anң aulau. Anң terjsj cet elderge cьqarьlatьn cikj zattьn denj bolьp otьradь.

Respublika qūrьlqanqa deijn Monqoliada өndjrjs kәsjbj bolmaqan. Tek cet el kapitalisterjne tijstj bjrensaran kustarlьq kәsjp orьndarь qana

Mongol Qalq Respublikasьnьn kartasь

bolqan. Monqolia respublikasьnьn өndjrjs kəsjbj revolutsiadan keijn, 1921 çьldan bastap өrkendei bastadь. Monqoliada mexanika zavodь, aqac өndeitjn zavodtar, aqac kesetjn zavod, baspaqana, elektr stansasь salьndь, radio, telegraf bailanьsь qūrьldь.

Monqolianьn өndjrjs kəsjbj soңqь çьldarda өte-mөte өrkendei bastadь. En bastь өndjrjs orьndarьnan: Ulan-Batordaqь 1935 çьlь Sovet өkmetjnjn kөmegj men salьnqan өndjrjs kombinatь bar. Mūnda 1500 dei çūmьscь jsteidj. Kombinatta aiaq kijm, ton, kigjz, sukna toqьitьn fabrikalar çana qalaqa elektr quatьn beretjn elektr stansiasь bar. Altan-Būlaqta bьlqarь zavodь, Xatxьlda çy'n çuatьn, mexanikalanqan ylken zavod, Ulan-Batorda kjrpjc zavodь çana basqa da ūsaq өndjrjs orьndarь bar. 1936 çьldьn jcjnde Monqolianьn өndjrjs proletariatьnьn çalpь sanь 3000 qa çettj.

Monqol Qalq Respublikasь SSSR men, Qьtaimen sьrtqь sauda qatьnasьn çasaidь. Cetten alatьn tavorьnьn denj — kөpcjljk qoldь tovarlar: cai, ūn, toqьma konditter tavorlar, taqь basqalar.

Jckj saudasьnda Monqolianьn qalq kooperatsiasьnьn (Monkoopsoiuz) rөlj ylken. Respublikanьn barlьq jckj, tьsqь sauda çūmьstarь ykmet qolьnda.

* *
*

Monqolia Qalq Respublikasьnьn 1924 çьlqь qabьldanqan konstitutsiasь boiьnca, barlьq өkmet biljgj enbekcj qalqtardьn qolьna kөctj. Çer, onьn baiьqь, orman, su çalpь qalqtьn mencjgj bolьp bekjtjldj. 18 çasqa tolqan azamattardьn bərjne de, çьnьsьna, çasьna, ūlttьq nemese rasalьq tyrlerjne qarai cek qoiьlmai, sailauqa, sailanuqa teң pravo berjldj. Səudegerler men djn qьzmetkerlerjnjn, knəzdardьn, dvorəndardьn çana basqa qanaucь taptardьn sailau pravosь çoiьldь. 1929/30 çьlь jrj feodaldardьn baqalь myljkterjmen maldarь konfiskalandь.

Sailau tərtjbj demokratialьq-sentralizm prinsipjmen qūrьlqan. Memleket biljginjn çoqarqь ornь ūlь qalq Xuralь («Ixe-Xural»). Bьlaica aitqanda ūlь qalq çinalьsь — qalq uəkjlderjnjn siezj bolьp sanaladь. Būl siez yc çьlda bjr ret caqьrьladь. Siez өz ortalarьnan kjcj xural («Baga — xural») sailaidь. Kjcj xural өz ortalarьnan 3 adamnan prezidum çana ministrler sovetjn sailaidь.

Monqolianьn enbekcj būqarasьnьn revolutsialьq qozqalьsьna Monqol Qalq-revolutsiacьl partiasь bascьlьq etedj. Būl partia 1920 çьlь podpolia çaqdaiьnda qūrьlqan, enbekcj arattardьn partiasь, Kominternnjn seksiasьnьn bjrj, mycesjnjn çalpь sanь 1936 çьlь 9 mьn camasьna çettj. Monqolianьn revolutsiacьl çastar soiuzьnьn da (Revsomol) osь camasьnda mycelerj bar. Çastar soiuzь Kommunistjk çastar Internatsionalьnьn seksiasь. Çastar ūiьmь Monqolianьn Qalq-revolutsiacьl partisьnьn bascьlьqьmen qьzmet atqaradь.

Monqolia qalqьnьn ūlttьq-armiasьtsirikter (çauьngerler) respublikanьn ūlt təuelsjzdjgjn qorqau, kyzetjnde tūr. Qalqьnьn təueldj bolmauь ycjn өzjnjn çauьngerljk kycjn kyn saiьn arttьrьp otьr.

Monqolia Qalq Respublikasь burçuazialьq-demokratialьq respublikanьn çaңa tipj. Monqolia respublikasь kapitalistjk damudьn ədettegj çolьmen barmai, kapitalistjk emes çolьmen, oqan soqpai, jlgerj damuda.

Damudьn būl çolьn Marks pen Engels aiqьn kөrsetken çana V. I. Lenin Kominternnjn II kongresjnde bьlai dedj:

«Eger revolutsiacьl çenjmpaz proletariat olardьn arasьnda yzdjksjz propaganda çyrgjzse, al sovet ykmetj qarauьndaqь barlьq qūraldarь men olarqa kөmektesse damudьn kapitalistjk stadiasь artta qalqan qalqtar ycjn sөzsjz dep aldьn ala aitu dūrьs bolmas edj», (Lenin, XXV tom, 354 bet).

* *
*

Monqol qalqьnьn tarixь — tamaca çana өte bai tarix. Monqol qalqьnьn tarixь өrkendep çarьqqa cьquь XII

qasьrdьn jcj; Cьnqьs xannьn Azia men Evropanьn вjrsьpьra çerjn çaulap alqan ūlь attanьsьnan вastaladь. XIV qasьrqa deijn Monqolia imperiasь вolьp atalьp, өzjne qьtai qalqьn, Yndj-Qьtaidь, Tibettj, Persianь, Gruzianь çana Onтystjk Rusianь baqьndьrьp keldj.

XIV — XV qasьrlardan вastap Monqolia imperiasь əlsjrep ьdьrai вastaidь. 1691 çьldar Monqolia knəzdarь Manççurianьn qaramaqьna kөcedj. Osь kezdc Manççurianьn Qьtaida ystemdjk çyrgjzp otьrqan dinastiasь (Baitsinskaia) вjrtjndep Monqolianь вaqьndьrъp alьp, qanau saiasatьn çyrgjzedj; өzjne kedergj вolarlьq kycjn əlsjrctu maqsatьmen Monqolianь вjrnece ūsaq knəzdьqqa (86 qa ceijn) вөledj. Djn ielerj men monaxtarьnьn вūqaranьn qanauь вūгьnqьdan da kyceiedj. XIX qasьrdьn aiaq cenjnde Monqolia qalqьnьn вarlьq malьnьn 30 protsentj azqana monastьirlardьn qolьnda вoldь.

Mūnьn ystjnde Qьtaidьn sauda kapitalisterj Monqoliaqa kele вastaidь. Səitjp, вūqara qalq, arattar qьtai səudegerlerj men alьp-satarlarьna çem вoladь çana өzderjnjn feodaldarь men knəzdarьna auьr salьqtar tөledj. Būl auьr çaqdailardьn nətiçesjnde enвekcj вūqaranьn eksploatatsiaqa qarsь kyresj kyceie вastaidь. Qьtaida 1911 çьlqь вolqan ūlt revolutsiasьn paidalanьp çana Monqolianьn cikj zatьmen вazarьn qaramaqьna aludь maqsat etken Resei patcalьqьnьn вelsendj kөmegj arqasьnda Monqolia knəzdarь Monqolianь Qьtaidan təuelsjz dep çarialaidь. Alaida Monqolianьn enвekcj вūqarasьna вūl da tyk paida keltjrmedj. Orьs səudegerlerj men вankirlerj Monqoliaqa qūiьla вastadь. Olardьn çyrgjzgen saiasatьnьn qьtai eksploatatorlarьnan ec qandai da aiьrmacьlьqь вolmadь.

* *
*

1919 çьlь Monqoliaqa çaponia imperialisterj qol soza вastadь; Qьtaidь çana Monqolianь вjrtjndep çaulap alu maqsatьn aldьna qoidь. Çaponia imperialisterjne satьlqan qьtai generalь Siuicicçan sьrtqь Monqoliaqa əskerjn cьqardь. Strategialьq punktterjn вasьp alьp, sьrtqь Monqolia avtonomiasьn çoidь. Monqolianьn satьlqьc knəzj Bogdo-gegen avtonomiadan вas tartu petitsiasьna qol qoiadь. Mjne, osьdan soң Monqolia ykmetj tez taratьlьp, əskerler qūralsьzdandьrьlьp, əskeri diktatura ornatьladь.

1920 çьlь osь xaldjn kezjnde, podpolialьq çaqdaida Monqol Qalq-revolutsiacьl partiasь qūrьladь. Būl partianь вaspaqananьn ərjp terucj çūmьscьsь Suxe-Bator ūiьmdastьrdь. Çaponianьn Monqoliadaqь ystemdjgj kөp өmjr syre almaidь; Monqolia arattarь вasqьncьlarqa qarsь kyreske cьqadь. Sonьmen, Monqoliadaqь Çaponia ystemdjgj өkmet вasьnan ketuge tura keledj.

1921 çьldьn вas kezjnde Qьzьl Armia Sibirden вaron Ungerndj qudь. Ol, өzjnjn otrədjmen Monqolia çerjne kjrgende oqan Çaponia qol arttь. Oqan aqcalai çərdem kөrsetumen qatar onьn ctaвьn Çaponia opitserlerj-generaldarьmen qamtamasьz etj.

1921 çьlь Ungern otrədj Urgudь вasьp aladь, Monqalia qalqьn talan taraççqa salьp, aiuandьq terror çasaidь. Sonьmen qatar Ungern Reseide patcalьq tərtjptj qaita ornatu maqsatьn kөzdep, Monqoliadan Sovet respublikasьna qarsь attanьsqa daiьndaladь.

Monqolia enвekcj вūqarasь өzderjn eksploatatsialaucьlarqa, ezucjlerge qarsь kyrestj kynnen-kynge kyceitedj, kөp çerlerde partizan otrədterjn ūiьmdastьrьp, вasqьncьlarqa qarsь kyrese вastaidь. Monqolianьn Qalq-revolutsiacьl partiasь enевkcj qalqtьn kyresjne вascьlьq etedj.

1921 çьlь 1 martta cekaralьq Kaxta qalasьnda (kəzjrgj Altan-Būlaq) Monqolia Qalq-revolutsiacьl partiasьnьn 1 siezj caqьrьldь. Mūnda monqolia qalqьn azat etu kyresjnjn programmasь talqьlanadь, çana вьtьranqь partizan otrədjn вjrjktjrjp Monqolianьn Qalq Armiasьn qūru turalь qaulь alьnadь.

1921 çьl 13 martta osь Kaxta qala-

sьnda Monqolianьn uaqьtca qalq ykmetj qūrьldь. Būl ykmet qūrьlьsьmen Ungern armiasьn çoiu çөnjnde bjzdjn Sovetter respublikasьnьn qūraldь kөmek kөrsetujn sūradь. Sovet өkmetj būl tjlekterjne өzjnjn keljsjmjn berdj. Monqolianьn Qalq Armiasь men Qьzьl Armia bөljmderjnjn tjze qosьp batьl kyresujnjn arqasьnda Ungernnьn armiasь qiratьldь. Ungernnьn өzj tūtqьnqa alьnьp, Novosibirskide atьldь. 1921 çьldьn aiaqьnda sьrtqь Monqolia cet eldjn bandalarьnan tygel arьldь. Monqolia qalqь men Sovet qalqьnьn jckj, tьsqьçaularqa bjrjkken kyresjnde өsjp, cьnьqqan dostьqь 1921 çьlь 5 noiabrde Məskeude ekj eldjn arasьnda dostьq qatьnasьn ornatu keljsjmjmen taqь da aiqьndaldь.

Monqolia qalqьnьn azat etjljp, өz aldьna tәuelsjz el bolqanьna kəzjr 18 çьl, avtonomia çarialanqanьna 15 çьl toldь. Būl өtken çьldardьn jcjnde Monqolianьn qalq ykmetj men qalq-revolutsiacьl partiasьnьn dūrьs bascьlьqьnьn arqasьnda, Monqol Qalq Respublikasь ekonomikasьn, qalq aqartu çūmьsьn, ūlt mədenietjn өrkendetjp, jlgerj bastьruda orasan zor tabьstarqa çettj. Өndjrjs kəsjbj «damьtudьn negjzderjn çasadь. Mal basь çьlma-çьl өsu men qatar onьn өnjmdjljgj arttьrьlьp texnikalьq caralar qoldanьlьp otьr. Arattardьn tūrmьs-çaqdailarь kyn sanap ondalьp, өsjp keledj.

Revolutsiaqa deijn Monqoliada djn mektepterj ystem bolьp, monqolqalqьn qaranqьlьqqa qarai syiregen edj. Kəzjr Monqol Qalq Respublikasьnьn barlьq çerlerjnde de qalqtьn memlekettjk mektepterj өrkendep otьr. Çyzdegen bastauьc mektepter, ondaqan orta mektepter bar. Olarda əlde nece mьn oqucьlar oqidь. Ulan-Batorda ūlt kadrlarьn daiarlaitьn bjrnece texnikumdar bar. Būqara qalqtьn densaulьq saqtau jsterjn ūiьmdastьrьp, өrkendetude de ylken tabьstarqa çettj.

Revolutsiaqa deijn qalqtьn densaulьq çūmьsь da monastьirlardьn, djn adamdarьnьn qolьnda bolьp keldj. Olar Orta qasьrdьn aiandьq təujptjgjn qoldandь. Kəzjr Monqol Qalq Respublikasьnьn densaulьq ministrljgj meditsinalьq ucəskelerdj, bolnitsalardь qūru çūmьstarьn kynsaiьn ūlqaitьp otьr. Çastardьn revolutsiacьl soiuzь dene cьnьqtьru çūmьstarьn damьtьp өrkendetude ylken çūmьstar çyrgjzude. Baspasөz çana qьlьmi propaganda çūmьstarь ken өrkendep keledj, Ulan-Batorda eldjn tarixьmen өndjrjs kycjn zertteitjn qьlьmi komitet bar. Bes gazet cьqadь: («Ulan» — Qalq-revolutsiacьl partiasьnьn tjlj, «Erge» — ykmettjn tjlj), ai saiьn cьqьp tūratьn bjrnece çurnaldar da bar.

Monqol qalqьnьn iskusstvosь da kyn sanap өsude. Memlekettjk ūlt teatrь qūrьldь. Radio setterj өrkendeumen qatar ūlt kinosьn qūruqa negizder saidь.

Qьtai men būrьnqь Resei patcalьqьnьn kolonialьq ezujnen, Çaponia agentterjnjn, Ungern banditterjnjn tekpjsjnen qūtьlqan, өzderjnjn feodaldarьnьn, knəzdarьnьn ezujnen azat bolqan Monqol qalqь өzderjnjn ūlt təuelsjzdjgj men azattьqьn baiandь etjp nьqaitu, damьtьp өrkendetu çūmьsьna barlьq kycterjn çūmsap otьr.

Monqol Qalq-revolutsiacьl partiasьnьn ortalьq komitetjnjn sekretarь Siubsan-Gjrap Qalq-revolutsiacьl partiasьnьn IX siezjnde Monqol Qalq Respublikasьnьn aldьna qoiьp otьrqan mjndetj turalь tolьq tysjnjk berdj.

«Mūnan 10 — 13 çьl būrьn feodaldьqtьn ezujnen azat bolqan qalqumьzdьn kapitalistjk ezucjljktj kytken çolmen damuьn bjz tjlemeimjz. Bjz SSSR dьn tuьsqandьq çərdemjne syiene otьrьp, adamdь adam ekspluatatsia çasamaitьn, actьq, qaiьrcьlьq çana kedeicjljk bolmaitьn qoqamdьq qūrьlьstьn damu çolьna bjrtjndep өtudj tjleimjz», (Monqolia Qalq Respublikasь, 1936 çьl, 28 bet).

Osь 18 çьldьn jcjnde Sovetter Soiuzь, Monqol Qalq Respublikasьna orasan zor kөmek kөrsettj, mūnan būlai da kөrsetbek. 1931 çьlь çapon agressorlarь Manççuriany basьp alьp, Monçu-go çuьrcaq «memleketjn» qū-

ragannan bastap, əsjrese, 1935 — 1936 çьldardan berj Monǫol Qalq Respublikasьna çanadan cabuьldar çasap keledj.

Kolonialьqtan, ezuden əljde azat bola almai otьrǫan Cьǫьstьn basqa qalqtarьna azat boludьn cьndьq çolьn kərsetjp otьrǫan təuelsjz Monǫol Qalq Respublikasьnьn js çyzjnde tarixi əmjr syruj çaponia imperialisterjn kəpten berj ticsьzdandьrьp keledj. Çaponia imperialisterj əzderjnjn bul turalь pjkjrjn programmalьq dokumentjnde de acьq çazdь:

«Qьtaidь basьp alu ycjn, bjz (bьlaica aitqanda Çaponia) aldьmen Monccuriandь çana Monǫoliandь çaulap aludmьz tijs. Dynie çyzjn çaulap alu ycjn aldьmen Qьtaidь çaulap aludmьz tijs» degen. Çaponia soǫьs qūmarlarьnьn Monǫoliandь əzjne çaulap aluda kəzdep otьrǫan maqsatьnьn bjrj — Sovetter Soiuzьna qarsь cabuьl çasau ycjn Monǫoliandь soǫьs platsdarmasьna ainaldьrmaqcь boladь. Çaponia soǫьsqūmarlarь 1935 — 36 çьldan Monǫolia-Mancçuria cekarasьnda provakatsia çasaudьn çana qūraldь kyc çūmsaudьn da ken əreketjne acьqtan acьq kjrjstj.

Cekaradaqь çançaldardь tiьctьq çolmen cecu çənjnde Monǫol Qalq Respublikasь 1935 — 36 çьldar ykmet komissiasьn qūru turalь ūsьnьs çasadь. Alaida Çaponia soǫьs qūmarlarь əzderjnjn orьndauqa bolmaitьn «talaptarьn» qarsь qoidь. Bjraq, Monǫol ykmetj Çaponia soǫьsqūmarlarьnьn provakatsiasьna kənbeitjndjgjn, monǫol qalqьnьn eckjmge təuelsjz bolmaitьndьqьn js çyzjnde kərsetjp, soqqь berdj.

Monǫolia ykmetj əzjnjn tiьctьq saqtaudь syietjndjgjn kərsete otьrьp, çapondar cьǫarqan çançaldardьn tiьctьqpen cecudjn bjrnece caralarьn ūsьna otьrьp, çaponia soǫьsqūmarlarьnьn Monǫolia çerjn qūraldь kyc-çūmsaq basьp alqьsь kelgen əreketterjne batьl soqqь berjp keledj. 1936 çьlь 31 martta cekaraqa qolsūqqan Çapon-Mancçuria soǫьs qūmarlarьn Monǫolia çerjnen quьp cьqtь. Būl turalь Monǫol Qalq Respublikasь ministrler sovetjnjn predsedatelj Amor Monǫolia ūlt revolutsialьq armiasь men monǫol qalqьnьn belsendj çauьngerljk kyresjn qorьta keljp əzjnjn səzjnde bьlai dedj:

«Arattardьn erjktj demokratialьq ykmetj js çyzjne osь çaqdaida təuelsjz bolmau ycjn osь qorqau jsjn mūnan da kyceitjp, tezdetudjn bjzde barlьq mymkjndjkterj bar. Bjzdjn el, endj feodaldar men knəzdardjkj emes, əzderjnjn təuelsjzdjgjn, azattьqьn qorqaudь cьn nietjmen mydde etetjn qalqtьn əzjnjkj, būqara arattardьkj, eljmjzdjn mədenietj men ekonomikasьnьn əsuj, əzjnjn cekarasьn tolьq qorqai alatьn soǫьs texnikasьna çetjk kyctj armiasь boluьna çaqdailar çasaidь», (Monǫolia Qalq Respublikasь, 1936 ç. 57 bet). Monǫol Qalq Respublikasь ykmetjnjn cekaralьq cataqtar men çançaldardь tiьctьq saqtau çolьmen cecu çənjndegj bjrnece qoldanqan kyctj caralarь, çapon soǫьsqūmarlarьnьn Monǫolia-Moncçuria cekaralьqьnda ittjk provakatsialarьna əlj de toqtau bolmaqanь aiqьn kərjndj. Sondьqtan Monǫol Qalq Respublikasь arattardьn tiьctьq enbegjn qamtamasьz etu çana əzjnjn mencjktj cek arasьna garantia çasau maqsatьn kəzdep, Monǫol ykmetj SSSR men ekj arada 1934 çьldan berj kele çatqan səz çyzjndegj keljsjmderjn qaqaz çyzjnde çasauqa tjlek bjldjrdj. SSSR əkmetj būl tjlegjn qabьldap, 1936 çьlь 13 martta Ulan-Batorda SSSR ykmetj men Monǫol Qalq Respublikasь əz ara kəmektesu turalь 10 çьldьq protokol çasastь. Būl protokoldьn 2-statiasьnda bьlai degen:

«SSSR ykmetj men Monǫol Qalq-Respublikasь, keljsjm çasap otьrǫan çaqtьn bjrjne tūtqiьlda soǫьs cabuьl boʻa qalsa, bjr-bjrjne qandai bolsa da, sonьn jcjnde soǫьs kəmegjn kərsetuge mjndetjne aladь».

Sovetter Soiuzь monǫol qalqьna əzjnjn tjlektestjgjn çana dostьq qatьnasьn eckjmnen de çasьrmaidь.

Stalin çoldas Sotsialistjk Otanьmьzdьn milliondaqan enbekcjlerjnjn atьnan Roi Govardpen 1936 çьlь marttьn 1 kynj əngjmesjnde Monǫol Qalq Respublikasьnьn cekaralьqьn-

daqь uaqiqalarqa вjzdjn kөzqarasьmьz turalь вьlai dedj:

«Eger Monqol Qalq Respuвlikasьnьn өz вiljgj өzjnde вolqan erkjndjgjne Çaponia qol sūqpaq вolьp, caвuьl çasai qalsa, Monqol Qalq Respuвlikasьna вjzdjn çərdemdesujmjzge tura keledj. Bjz Monqol Qalq-Respuвlikasьna 1921 çьl qandai çərdem вersek, keleckte de sondai çərdem вeremjz».

Stalin çoldastьn būl aitqan sөzjn Monqolia qalqь өte quanьcpen qarsь aldь.

1936 çьlь 12 martta Ulan-Batorda Monqol Qalq Respuвlikasьnьn kjcj Kuralьnьn predsedatelj Amor Monqol Qalq Respuвlikasьnьn jckj çana sьrtqь xalj turalь Monqol Qalq-revolutsiacьl partiasьnьn ortalьq komitetjnjn plenumьnda çasaqan вaianda masьnda Stalin çoldastьn sөzj turalь aita keljp: «Sovetter Soiuzьnьn cьn nietjmen kөrsetjp otьrqan çərdemjne Monqol qalqьnьn çalpь вūqarasь ūlь Sovetter Soiuzьna cьn nietjmen alqьs aitadь» — dedj.

Monqol qalqьnьn SSSR siaqtь quattь odaqtasь вar. Barlьq çūmьstarьnda SSSR dьn adal kөmegjne syienedj. Çapon imperialisterj Monqol Qalq Respuвlikasьn өzjnjn koloniasь etuge, sөitjp, onь SSSR qa caвuьl çasau ycjn soqьs platsdarmь çasauqa erteden вerj kөkseude. Çaponia soqьsqūmarlarь 1939 çьldьn yien aiьnan вastap provakatorlьq әreketjn Mancçuria-Monqolia cekarasьnda taqь da kyceitjp, qūrьldь, kyc çūmsauqa kirjstj. Sovet ykmetjnjn вastьqь, sьrtqь jster qalq Komissarь Molotov çoldas 1939 çьl SSSR Ūlь Sovetjnjn III sessiasьnda çasaqan вaiandamasьnda, çapon millitaristerjne aiqьn eskertu çasadь. «Monqol Qalq respuвlikasьmen ekj aramьzda өzara çərdemdesu turalь cart вolqandьqtan, вjz өzjmjzdjn mencjktj cekaramьzdь qandai вatьl qorqaitьn вolsaq, Monqol Qalq respuвlikasьnьn cekarasьnda sondai вatьl qorqaitьndьqьmьzdь eskertuge tistjmjn» — dedj Molotov çoldas.

Өzara çərdemdesu turalь өz cartьnan taimaitьn Sovetter Soiuzь Monqol Qalq Respuвlikasьna вatьl kөmek kөrsetuge qai uaqьtta вolsa da daiьn. Monqol-Sovet әskerlerj alasūrqan çapon çьrtqьctarьna 1921 çьl çana 1935 — 36 çьl qandai soqqь вerse, kәzjrde de sondai soqqь вermek, вerjp te otьr. Monqolia Qalq Respuвlikasьnьn cekarasь mьzqьmaidь, çapon soqьsqūmarlarьnьn ittjk әreketterj ecuaqьtta jske aspaqcь da emes.

BK(в)P tarixьn өzdjgjnen oqucьlardьn qolma-qol әngjmesj çana çoldastьq aitьsь turalь

G. KUPRIANOV

Partia propagandasьn «BK(в)P tarixь qьsqaca kursьnьn» cьquьmen вailanьstь çyrgjzu turalь» BK(в)P Ortalьq Komitetjnjn jsjmjzge programma вolqan tarixi qaulьsьnda partia propagandasьnьn praktikalьq çūmьstarьna qolma-qol әngjme, çoldastьq aitьs, ədjsjn engjzu mjndetterjn вjrnece ret atap kөrsettj. Partia tarixь taraularьnьn әrвjr вөljmderjn marksizm-leninizm klassikterjnjn çeke enвekterjn tysjnu ycjn keivjr tyijndj, cecucj məseleler çөnjnde mazmūndь әngjme, çoldastьq aitьs ūiьmdastьru — oqьlqan materialdardь tereңdete tysuge kerektj kezeң вolьp esepteledj, olardь dūrьs mengerjp aluqa kөmktesedj. BK(в)P tarixьn yirenucjlerdjң saiasi-idealьq dəreçesjn kөteredj, Lenin — Stalin ūlь partiasь tarixьnьң faktьlarьn çana qьlьmi kommunizmnjң negjzjn salucьlardьң Markstjn, Engelstjn, Leninnjң, Stalinnjң tereң maqnalь sөzderjn өzdjgjnen tereң oilanu yirenuge ūmtьldьradь.

Bjraq ədette BK(в)P tarixьnьң taraularь men вөljmderjn, Markstjң, Engelstjn, Leninnjn, Stalinnjn çeke enвekterjn yirenucj çoldastar өzderjnjn oqьqan materialdarьnan alqan вjljmderjn ortaqa salьp pjkjr alьsuqa tьңdaucьlardь тава вermeidj. Tjptj, teorialьq konferensialardьң өzjde өte sirek caqьrьlьp tūradь, 5 — 8 — 10 adamnan qūrьlqan caqьn gruppalarda çoldastardьң вərj вjrdei cьqьp sөilei вermeidj, sondьqtan qolma-qol әngjme men çoldastьq aitьsta вolatьn barlьq məseleler çөnjnde çeke çoldastardьң вjrnece ret cьqьp sөileuge mymkjncjljgj вoladь.

Qolma-qol әngjme çoldastьq aitьstьң өzj teoria çөnjnen daiьndьqь bar çoldastarqa da өte qaçet ekenjn este ūstau kerck. Būqan qatьnasatьn adamdar marksizm-leninizm teoriialarьmen terenjrek qarulanqan вolularь kerek. Aral audanьndaqь вolnitsiasьnьң doktorь Vasili Georgievic Koclakovtьң partia tarixьn өzdjgjnen yirenucjlerdj çinau kerek degen ūsьnьsь dūrьs. Өitkenj partia tarixьn tereң tyrde yirenu çūmьsь aul caruacьlьq audandarьnda kөp qьiьncьlьqtarqa soqtьradь, oqu ystjnde qiьn sūraqtar sondai kөp kezdesedj, вjzde ondai qiьn sūraqtar çөnjnde konsultatsia вeretjn eckjm tавьlmaidь, sondьqtan вjzdjң вjrneceujmjzdj вjr çerge çinasa onda qandai qiьn məsele вolsa da cecken вolar edjk — deidj. Әrine вūnьң orьndь ūsьnьs ekenjnde gūman вolmauqa tijs. Būl ūsьnьs audandьq partia komitetterj men partkaвinetterge ylken mjndet çyktep otьr. Olar partia tarixьn өzdjgjnen yirenucjlerdjң вjr qatarьn вjljmjnjң kөlemjne qarai çana oqьqan temasьna qarai caqьn gruppaqa çinap, oqьlqan materialdь dūrьs menң

gerjp aluь ycjn çana olardьң oi өrj-sjnjң kenөeiuj ycjn qolma-qol әngj-me, çoldastьq aitьs ūiьmdastьruqa mjndettj.

Eң aqьrьnda qolma-qol әngjme men çoldastьq aitьstьң өzj partia tarixьn өzdjgjnen yirenucjlerdj ūiьmdastьrucь, olardьң alqan bjljm-derjn bjrkelkj baqьlaucь bolьp tabь-lar edj. Ne paida osь siaqtь marks-izm-leninizm qьlьmьn mengerjp aludьң bjrden bjr dūrьs әdjsj, bol-qan qolma-qol әngjme men çoldas-tьq aitьs çūmьsь çolqa qoiьlmai, keibjr audandarda, sonьң jcjnde aul-caruacьlьqtь audandarda partia tari-xьn өzdjgjnen oqu degenjmjz samo-tөkke salьnьp otьr. Өzdjgjnen oqu-cьlardьң basьm kөpcjljgj toqьz ai-dьң jcjnde әlj kynge 2—3 taraudь bjtjre almai çyrgen kөrjnedj. Әrine būndai qalde bjzdjң çūmьsьmьz çaqsь çyrjp bara çatьr dep aita al-maimьz. Būl çөnjnde Maqancь au-dandьq komsomoldar komitetjnjң sekretarь çoldas Feodarovtьn sөzjn keltjruge boladь.

— Men partia tarixьn өzdjgjnen oqucь 95 komsomoletstermen әngj-melestjm. Barlьqь da bjr auzdan «ycjncj tarauqa kjrjstjk» — deidj. Al keibjr çoldastardьң sөzderjne qa-raqanda 4 — taraudь da oqьp bjtjr-gen siaqtь. Bjraq, sol çoldastardan 4 — taraudьң ne turalь aitatьnьn sūrai bastasaң kөpcjljgj ne aitarьn bjlmei, qьzaraңdap tūrьp aladь. On-dai adamdardьң 4 — taraudь oqьmaq tygjl mylde betjn acpaqandьqь өzj-nen өzj belgjlj bolьp tūradь — deidj.

Maqan partia tarixьn өzdjgjnen oqucьlardьң kөpcjljgjmen әngjmelesu-ge tura keldj. Olardьң bәrj de «ycjn-cj taraudь oqьp çyrmjz» degendj ai-tadь. Men leksia oqьqan Aiagөz, Yrçar, Maqancь, Alakөl, Andreevka, Dzerçinski siaqtь Alma-Ata oblьsьnьң audandarьnda partia tarixьn өzdjgj-nen çaqsь oqitьndardьң sanь өte az. Tek bolqanь 5—8 adam qana — intelligentsia jcjnen kezdesedj. Cьnьn aitu kerek, osь kynnjң өzjnde audan-dьq bascь qьzmetkerlerdjң өzderj de partia tarixьn yirenumen ainalьspai çyr.

Bjz partia tarixьn өzdjgjnen oqu әdjsjn çaqsartu ycjn sөz çoq çūmьs-tь audandьq bascь partia aktivjnen bastauьmьz kerek. Partaktivter qol-ma-qol әngjme çana çoldastьq aitьs-tь өtkjzu çөnjnde partkabinetke çij, kemjnde, on kynde bjr ret çinalьp tūruqa tijs. Olar өzderjnjң өtkjzgen osь siaqtь çūmьstarьn audannьң ca-ruacьlьq məselelerjmen auldьq çer-lerge barqanda da өtkjzuge boladь.

Keibjr partia ūiьmdarь teorialьq konferensialardь ūiьmdastьra otьrьp partia tarixьn өzdjgjnen oqucьlar-qa arnap gruppalьq әngjme, çoldas-tьq aitьs өtkjzu çūmьsьna kөnjlsjz qaraidь. Mūndai kөnjlsjz qaraucьlьq-tьң әserj, өtkjzjletjn teorialьq kon-ferensialarqa da timei qoimaidь. Mi-salь Andreevka, Dzerçinski audanda-rьndaqь «partianьң ekjncj siezj tura-lь» өtkjzjlgen. Teorialьq konferen-sialar өte nacar çyrgjzjlgen. Onda baiandamacьdan basqa ekj-aq adam cьqьp sөilegen.

Bjzdjңce audandьq partia ūiьmda-rьnьң bascьlarь çinalьstarda alьna beretjn qūlac-qūlac qaulьlardьn or-nьna teorialьq konferensialardьң çū-mьsьn kyceitjp, qolma-qol әngjme men çoldastьq aitьstь çij ūiьmdas-tьrьp, BK(b)P tarixьn өzdjgjnen oqu-cьlardьң teorialьq bjljmderjn kөte-rjlujne kөmektesulerj kerek.

Tөmengj zveno kruçoktarьnьң çūmьs planь

S. MEEROVA

BK(в)P Stalin audandьq komitetjnjn temengj zveno kruçoktarьnьn propagandister siminarьnьң çetekcjsj.

BK(в)P Ortalьq Komitetjnjnң propaganda turalь qaulьsь BK(в)P tarixьn yirenu çūmьsь çoldastardьnң daiьndьq dəreçesjne qarai çeke-çeke saralanьp çyrgjzjluge tijs dep вelgjledj. Osьoqan səikes, BK(в)P tarixьn yirenetjn kruçoktardьnң yc tipj вolqanь çөn dep вelgjlenedj:

a) «BK(в)P tarixьnьң qьsqaca kursьn» caqьndalqan kөlemde çana tecria məselelerjn neqūrlьm onai tysjndjrumen yirenetjn, kadrlarьmьzdьnң tөmengj zvenolarьna arnalqan kruçoktar;

в) «BK(в)P tarixьnьң qьsqaca kursьn» çeke taraular вoiьnca tolьq yirenetjn, orta zvenoqa arnalqan kruçoktar;

v) «BK(в)P tarixьnьң qьsqaca kursьn» ərвjr taraudьnң вөljmderj вoiьnca, negjzgj cьqarmalardь qosa oqumen yirenetjn, əzjrljgj mol çoldastarqa arnalqan kruçoktar «Partia propagandasьn «BK(в)P tarixь qьsqaca kursьnьң» cьquьmen вailanьstь çyrgjzu turalь» (BK(в)P Ortalьq Komitetjnjnң qaulьsь, 15 — 16 вet. Memlekettjk Saiasi Ədeвiet Baspasь, 1938 çьl).

Neqūrlьm qiьnь — tөmengj zveno kruçoktarьnьң çūmьsь, вūl kruçoktarda partia tarixьnьң kursь qьsqartьlqan kөlemde negjzgj yc dəujrge вөljnjp yirtjledj, ol dəujrler: 1) вolceviktjk partianь qūru çolьndaqь kyres, 2) вolcevikter partiasь prolетariat diktaturasьn ornatu çolьndaqь kyreste, 3) вolcevikter partiasь өkmet вasьnda.

Tөmengj zveno kruçoktarьnda çūmьstьnң qiьn вolatьn sevevj — вūl çөnjnde əlj çetkjljktj təçriвe вolmai otьr. Sondьqtan ərвjr propagandistjnң çūmьs ystjnde tuatьn вjrqatar məselelerdj өzdjgjnen cecujne tura keljp çyr.

Partia tarixьn вūrьn ərвjr tarau вoiьnca yiretuge daqdьlanьp qalqan propagandisterdjnң kөвjne tөmengj zveno kruçoktarьnda çūmьs jsteuge qaita qūrьlu qiьn soqьp çyr, өitkenj tөmengj zveno kruçoktarьnda partia tarixь ərвjr tarau вoiьnca emes, negjzgj kezenderв вoiьnca ьqcamdalqan kөlemde yiretjledj, demek, mūnda propagandist вjrnece taraulardьnң вykjl вjr kezenjnjnң materialьn paidalana вjluge tijs, negjzgj məselelerdj jrjktep ala вjluge tijs.

Kөp propagandister «oqucьlar вərjn вjlgjsj keledj» degenge syienjp, propagandist «Qьsqaca kurstan» вelgjlj вjr məselenj qaldьrьp ketse olar narazь вolьp qaladь degenge syienjp, өz kruçoktarьnda materialdь ərвjr kezenң вoiьnca emes, tarau вoiьnca yiretedj. Būl çoldastar kruçokta oqucьlarqa partia tarixьnьң вykjl вjr kezenj turalь kjrjspe leksia oqitьn вolsa da, olar sol leksiasьnda вarlьq məselelerdj «Qьsqaca kursta» ərвjr taraudьnң вjrjnen sonң вjrj çazьlqanьndai tolьq tysjndjruge tьrьsadь. Osьnьң nətiçesjnde tөmengj zveno kruçoktarьnьnң çūmьsь orta zveno kruçoktarьnьnң çūmьsьndai, вasqa ecqandai өzgeceljgj çoq deuge вoladь.

Stalin audanьndaqь tөmengj zveno kruçoktarь propagandisterjnjnң seminarь, вolqan qatelerdj çana Məskeude kəzjrdjnң өzjnde вar вjrəz təçriвenj paidalana otьrьp, tөmengj zveno kruçoktarьnda partia tarixьn yirenu planьn çasadь.

Tөmengj zveno kruçoktarьnьnң çūmьs planьn çasaqanьmьzda вjz qandai negjzge syiendjk?

1. Kruçok oquьn вjtjrer kezde onьң sostavьnьң 80 — 90 protsentj çaңarьp, kruçokqa qatьnasucьlardьnң kөвj partia tarixьnьnң kursьn tolьq yirene almai qalatьn вūrьnqь çaqdaidan aulaq вolu ycjn, kruçok «Qьs-

qaca kurstь» 11 — 12 ai camasьnda yirenjp boluqa tijs degenge syiendjk.

2. Partia tarixьnьn Oktəbrden kejingj dəujrjn yirenuge, III kezeq — «Bolcevikter partiasь əkmet basьnda» degen taraudь yirenuge kөbjrek uaqьt qaldьru qaçet degenge syiendjk.

3. Ərbjr kezeq boiьnca bjz barlьq məselelerdj talqьlamaimьz, partia tarixьnьn sol dəujr jcjndegj negjzgj məselelerjn qana — sol kezeqnjq negjzgj ideiasьn oqucьlarqa çaqsьlap tysjndjruge kөmektesetjn məselelerdj qana talqьlaimьz degenge syiendjk. Təmengj zvenoda oqucьlar partia tarixьn yirenudj aiaqtamaidь, çaqa qana bastaidь. Təmengj zvenonьn kruçogьnda partia tarixьnьn negjzgj məselelerj turalь tysjnjk alьp, oqucьlar būdan bьlaiqь çerde partia tarixьn, marksizm-leninizm teoriasьn neqūrlьm tereq yirenuge kjrsedj.

Partia tarixь məselelerjn tьqqьlьqtь tysjndjru ycjn, ol məselelerdjq teorialьq dəreçesj çoqarь bolu ycjn kyresu kerek. Təmengj zveno kruçoktarьnda mūnь daiьndьqь az oqucьlarqa kurstь neqūrlьm tysjnjktj etjp yiretumen, sonьq өzjnde ьqcamdap yiretumen ūctastьra bjlu kerek. Būqan təmengj zveno kruçoktarьna eq kyctj propagandister bөljngende qana çetuge boladь. Təmengj zveno kruçogьnьq propagandisj uaqtьn aiamai, sabaqqa əbden tolьq daiьndaluqa tijs. Məselelerdj propagandistjq өzj neqūrlьm anьq, tereq aiьra bjletjn bolsa, ol tjptj daiьndьqь çetkjljksjz oqucьlarqa da tysjnjktj bolqandai etjp yiretu formalarьn solqūrlьm tezjrek tabadь, ol «Qьsqaca kurstьq» barlьq bai materialьnan partia tarixьnьn ərbjr kezennjq tolьq mazmūnьn kөrsetetjn negjzgj məselelerdj jrjktep ala bjledj.

Bjzdjq planьmьzda bjz təmengj zveno kruçogьnda partia tarixьn yirenu «BK(в)P tarixьnьn qьsqaca kursь»na kjrjspe sabaqtan bastaluqa tijs dep belgjledjk. Būl sabaqtьq kөzdeitjn maqsatь — BK(в)P Ortalьq Komitetjnjq propaganda turalь qaulьsьn, — «Qьsqaca kurstь»: a) bolcevizmnjq qьlmi tarixь, в) marksizmnjq-leninizmnjq ensiklopediasь, v) marksizmnjq-leninizmnjq negjzgj idealarь negjzjndegj BK(в)P tarixь, өitkenj «BK(в)P tarixь — çyzege asьrьlьp çatqan marksizm-leninizm» (Partia propagandasьn «BK(в)P tarixь qьsqaca kursьnьq» cьquьmen bailanьstь çyrgjzu turalь». BK(в)P Ortalьq Komitetjnjq qaulьsь, 4—5 better) dep belgjlegen qaulьsьn tysjndjru. Būl kjrjspe sabaqtь өtkjzu ycjn propagandister, BK(в)P Ortalьq Komitetjnjq qaulьsьmen qatar, Stalin çoldastьq «BK(в)P tarixьn yirenu turalь» qatьn, «Qьsqaca kurstьq» bjrjncj taraunьq 2-cj bөljmjn (11 bet), Stalin çoldastьq Amerika delegatsiasьmen əqgjmesjn, Mitin çoldastьq «Marksistjk-lenindjk teorianьq tvorcestvolьq kycj» degen maqalasьn («Pravda», 1938 çьl, noiabrdjq 6) paidalanadь. Kjrjspe sabaqtьq mjndetj — marksizm-leninizm teoriasьnьq maqьzьn çana bolcevizmge çetjlu ycjn «Qьsqaca kurstьq» maqьzь qandai ekenjn kөrsetu. Mūnьq ystjne, būl sabaq «BK(в)P tarixьnьq qьsqaca kursь» turalь çana partia tarixьn təmengj zveno kruçoktarьnda yirenudjq өzgeceljkterj turalь, būl kruçoktardьq orta zveno kruçoktarьnan qandai aiьrmacьlьqь bar ekendjgj turalь çalpь tysjnjk beruge tijs.

Būl kjrjspe sabaqtь өtkjzgen çoldastar aitadь — būl sabaq jlgerjde de kөmegjn tigjzdj, өitkenj oqucьlarqa jlgerjde yirenetjn məselelerdj aldьn ala tysjndjrdj, deidj.

«Qьsqaca kurstь» 11 — 12 aida өtu kerek degenge syienjp, aiьna 3 ret sabaq өtkjzu kerek degenge syienjp, bjz seminarda ərbjr sabaq saiьn өtetjn materialdardь bьlai bөldjk: I kezeq — 8 — 10 sabaq, onьq jcjnde bjr sabaq kjrjspe leksiaqa, endj bjr sabaq qortьndь leksiaqa arnaladь.

II kezeq —7 — 8 sabaq, sonьq jcjnde kjrjspe leksia men qortьndь leksia bar.

III kezeq — 16 — 18 sabaq, sonьq jcjnde kjrjspe sabaq pen qortьndь leksia bar.

Әгвjг kezeŋge arnalɵan sabaqtarɗьŋ sanь camalap qana aitьlьp otьr, ɵnь әгвjг kruçoktьŋ naqtьlь çaɵdaiьna qarai ɵzgertuge boladь. Ɵqucьlarьnьŋ daiьndьɵь çetkiljksjz kruçokta çūmьs qarqьnь әuelgj әzjrde ɵtc baiau boladь, ɵitkenj ɵqucьlarɗьŋ ɵzdjgjnen ɵquɵa daɵdьsь bolmaidь. Ɵqucьlarɵa būl daɵdьnь yiretu (al būl propagandistjŋ ɵte maŋьzdь mjndetterjnjn bjrj) kruçok çūmьsьnьŋ qarqьnьn tezdetuge mymkjndjk beredj.

Materialdь yirenu qarqьnь kɵbjnese propagandistjŋ çana ɵqucьlardьŋ әгвjг sabaɵqa daiьndaluьna bailanьsть. Daiьndьɵь çaɵsь propagandist әгbjr kezeŋnjn negjzgj mәselelerjn ɵqucьlarɵa neɵūrlьm ɵsɵa merzjmnjn jcjnde tysjndjre aladь. Mūnьmen qatar, ɵqucьlardьŋ sabaɵqa mūɵiat daiьndalьp keluj sabaq uaɵьtьnda basqa mәselelerdj anьɵtauɵa alaŋdamauɵa mymkjndjk beredj. «Ɵsɵaca kursь» ɵqu ystjne ɵqucьlarɵa tysjnjksjz bolatьn mәselelerdjŋ barlьɵь çɵnjnde propagandist sabaɵqtardьŋ ara-arasьnda ɵqucьlar ycjn çekeçeke konsultatsia ūiьmdastьrsa tjptj çaɵsь. Ɵsьrьm nauɵanь, 1861 çьlɵь reforma çana basqa bjrqatar mәselеler ɵqucьlarɵa konsultatsialar da tysjndjrjletjn bolsa, sabaq ystjnde negjzgj mәselelerden basqa çaɵɵa alaŋdatpaidь.

Әгвjг kezendj ɵtetjn sabaɵqtardьŋ sanьnьŋ әrtyrlj mьsaldarьn alɵanda da, propagandistjŋ mjndetj — kruçoktьŋ sabaɵьn çьldan artьɵɵa asьrmau boladь.

Bjzdjŋ seminarьmьz ɵabьldaɵan plan boiьnca, kruçokta әгвjг kezeŋ barlьɵ kezeŋ çɵnjnde kjrjspe leksiadan bastaluɵa tijs.

Bjrjncj kezeŋ çɵnjndegj leksiada propagandist materialdardь tolьɵ tysjndjrjp çatpai-aɵ, Leninnjŋ—Stalinnjŋ çaŋa tiptegj partia qūru çolьnda revolutsiacьl marksizmnjŋ barlьɵ çaularьna qarsь kyresken printsiptj çolьn kɵrsetuge tijs, çaŋa tiptegj partianьŋ basqa partialardьŋ bәrjnen ɵzgece qandai kɵrnektj belgjlerj bar ekenjn kɵrsetuge tijs.

Bjrjncj kezeŋ boiьnca kjrjspe leksianь ɵtkjzu ycjn bjz «Ɵsɵaca kurstьŋ» әгвjг tarauьna «Ɵsɵaca qortьndьlar»dь negjzge alamьz. Alɵacɵь tɵrt tarauɵa çasalɵan qortьndьlardan bjz çaŋa tiptegj partia qūru çolьndaɵь kyres turalь mәselege çauap bererljk material alamьz. Sonьmen bjz kjrjspe leksiada faktь materialdь kɵbeitjp çjberuden saɵtanamьz, kjrjspe leksiada partia çolьnda revolutsiacьl marksizmnjn barlьɵ çaularьna qarsь kyresudjŋ printsiptj çolьn kɵrsetemjz.

Leksia çaŋa tiptegj partianь sipattaudan bastaladь, çaŋa tiptegj partia dәl Reseide bolɵandьɵьnьŋ sebebj ne degen sūraudь tysjndjruden bastaimьz. Mūnьŋ ycjn bjz Stalin çoldastьŋ «Leninizm negjzderj turalь» degen eŋbegjnjŋ VIII tarauьndaɵь çūrtɵa mәljm materialdь paidalanamьz (Leninizm mәselelerj», 62 — 63 better). Būdan soŋ bjz çaŋa tiptegj partia çasau çolьnda marksizmnjŋ çaularьna qarsь — qalɵcьldarɵa, «legaldь marksizmge», «ekonomizmge», mencevizmge, likvidatorlьɵɵa qarsь kyrestjŋ qalai çyrgjzjlgendjgjn kɵrsetemjz. Būl aɵьmdar men gruppalardьŋ bәrj de, әrtyrlj byrkencjk çamьlьp cьɵa tūrsa da, bjr qana saiasatqa aparьp soɵadь, ol — proletariattь burçuazianьŋ ьqpalьna baɵьndьru, proletariattьŋ revolutsiacьl partiasьn çasauɵa bɵget çasau saiasatь. Bolcevikter partiasьn Lenin men Stalin barlьɵ tyr tystegj çaularɵa qarsь meirjmsjz kyreste qūrdь. 1912 çьlь Praga konferensiasьnda çaŋa tiptegj partia bolcevikter partiasь derbes ɵmjr syre bastadь.

Kjrjspe leksiadan keijn plan boiьnca partia tarixьnьŋ bjrjncj kezeŋjnjŋ negjzgj mәselelerjnjn kruçokta talqьlanu tәrtjbj mьnadai:

1-cj sabaq. Marksizmnjŋ qalɵcьldьɵɵa qarsь kyresj: «Reseidegj marksistjk sotsial-demokratialьɵ çūmьscь partiasь en aldьmen qalɵcьldarɵa qarsь... kvreste qūrьldь», («BK(b)P tarixь», 25 bet). («Ɵsɵaca kurstьŋ» bjrjncj tarauьnьŋ qortьndьlarь).

XIX ɵasьrdьŋ 80-ncj çьldarьnda qalɵcьldьɵɵa negjzgj soɵɵь bergen orьstьŋ tūŋɵьc marksistjk gruppa-

sьn — «Eŋвektj azat etu» gruppasьn qūrucь Plexanov boldь. «Eŋвektj azat etu» gruppasь tek qana «sotsial-demokratianьŋ teoria çyzjnde negjzjn saldь, sөitjp çūmьscь qozoqalьsьna qarai вjr qadam aloqa вastь» («BK(в)P tarixь», 26 вet). Lenin 90-çьldarda qalqcьldardь ideia çaoqьnan talqandap boldь. Peterвurgta Lenin ūiьmdastьrqan «Çūmьscь tавьn azat etu çolьndaoqь kyres soiuzь» Reseide revolutsiacьl proletarlьq partianьŋ tūŋoqьc вastamasь boldь. Peterвurgtaoqь «Çūmьscь tавьn azat etu çolьndaoqь kyres soiuzь «Reseide вjrjncj bolьp sotsializmdj çūmьscь qozoqalьsьmen вjrjktjrudj çyzege asьra вastadь.

Вjrjncj saвaqtьŋ taqьrьвьn talqьlau kezjnde вjz qalqcьldьqqa qarsь kyres boloqan ekonomikalьq çana saiasi çaoqdailardь da sipattauьmьz kerek: Reseide kapitalizm damuьnьŋ өzgeceĭjkterj, 80-cj, 90-ncj çьldardaoqь çūmьscь qozoqalьsь, qalqcьldьqtь tuqьzqan әleumettjk çaoqdai çana basqalarь. Вjraq вūl mәselelerdjŋ вәrj çeke talqьlanвaidь, «Marksizmnjŋ qalqcьldьqqa qarsь kyresj» degen negjzgj mәselenj tysjnuge qaçet bolqandьqtan qana talqьlanadь.

2-ncj saвaq. Reseidegj çūmьscь qozqalьsьndaoqь tūŋoqьc opportunistjk aqьm — «ekonomizmnjŋ» çarьqqa cь quь. Leninnjŋ «ekonomisterge» qarsь proletariattьŋ вjrьŋqai saiasi partiasьn qūru çolьndaoqь kyresj. Marksistjk partia qūrudьŋ lenindjk planь. Leninnjŋ «Ne jsteu kerek?» degen enвegj — partianьŋ ideologialьq negjzj.

Әrine, «ekonomizmge» qarsь kyres marksistjk partianьŋ ideologialьq negjzj ycjn kyres qandai çaoqdaida өtkendjgjn ekjncj saвaqta da kөrsetu kerek, вūl mәselelerdj negjzgj taqьrьppen tьoqьz bailanьstьra otьru kerek. Leninnjŋ «Ne jsteu kerek?» degen eŋвegjnjŋ maŋьzь orta zvenoda. qьdan ьqcamdalьŋqьrap tysjndjrjĭuge tijs, aldьmen, «Ne jsteu kerek?» tjŋ tarixi maŋьzь turalь «Qьsqaca kursьtьŋ» qortьndьlarь negjzjnde tysjndjrĭuge tijs. Təçriвege qaraqanda, tөmengj zvenonьŋ вjrqatar kruçoktarьnda oqucьlarqa qiьnьraq boloqanь — Leninnjŋ «Ne jsteu kerek?» degen eŋвegjnjŋ mazmūnьn aitatьn II tarau dьŋ 2 вөljmj bolqan. Būl вөljmdj propagandist өte-mөte tysjnjktj etjp çetkjze ūqьndьruь tijs.

3-ncj saвaq. Partianьŋ II siezj. Partianьŋ jcjnde ekj aqьmnьŋ çarьqqa cьquь. II siezden keijn partianьŋ jcjnde kyrestjŋ cielenjsuj.

Leninnjŋ «Bjr adьm jlgerj, ekj adьm keijn» degen kjtaвь — marksistjk partianьŋ ūiьmdastьru negjzj. Lenin men Stalinnjŋ III siez ycjn kyresj.

4-ncj, 5-ncj saвaqtar. Orьs-çapon soqьsьnьŋ kezjnde çana tūŋoqьc orьs revolutsiasьnьŋ kezjnde вolcevikterdjŋ mencevikterge qarsь kyresj. Bolcevikter men mencevikterdjŋ arasьndaoqь taktikalьq talastar. Leninnjŋ «Sotsial-demokratianьŋ demokratialьq revolutsiadaoqь ekj taktikasь» degen kjtaвь — marksistjk partianьŋ taktikalьq negjzj. Partianьŋ вjrjgu mәselesjnde вolcevikterdjŋ taktikasь. Revolutsia saвaqtarь.

6-ncj, 7-ncj saвaqtar. Reaksia çьldarьnda вolcevikterdjŋ mencevikterge qarsь kyresj. Leninnjŋ — Stalinnjŋ Praga konferensiasьn caqьruqa daiьndьq çyrgjzuj. Bolcevikterdjŋ derвes marksistjk partia вolьp qūrьluь.

Partia tarixьnьŋ вjrjncj kezeŋjn talqьlau ystjnde вjr taqьrьptan ekjncj taqьrьpqa kөcę otьrьp, propagandist әrвjr saвaqtьŋ вas kezjnde taqьrьptьŋ neqūrlьm kyrdelj mәselelerjne qьsqaca toqtap өtedj. Faktь materialьn propagandist «Qьsqaca kursta» aitьlmaqan вolsa qana nemese çetkjljktj aitьlmaqan вolsa qana keltjredj, mәselen, Stalin çoldastьŋ revolutsiacьl çūmьsьnьŋ вastaluь turalь keltjredj. III tarauda 1905 çьlqь revolutsianьŋ вarьsь turalь faktь materialь әвden tolьq aitьlqan. Sondьqtan oqucьnьŋ «Qьsqaca kurstь» oqьqanьnda tysjnjp alatьn nәrsesjn propagandistjŋ aitьp çatuьnьŋ qaçetj çoq.

Bjzdjŋ oiьmьzca, әrвjr kezeŋnjŋ negjzgj mәselelerj saвaqtarda taĭqьlana tūrsa da, oqucьlar saвaqqa әzjrlengen kezde «Qьsqaca kurstьŋ» вy-

kjl materialьn tolьq oquь kerek-qoi deimjz. Çalqьz-aq, — IV taraudьn 2-ncj bəljmjn oqьmasa da boladь. Dialektikalьq çana tarixi materializmnjn mazmūnь turalь propagandist oqucьlarqa əte qьsqa, əte tysjnjktj etjp aituqa tijs, məselen, marksizm teoriasь turalь 1 taraudьn 2-ncj bəljmjnde mjneki osьlai jstelgen (11 bet).

Bjrjncj kezen boiьnca qortьndь leksia kjrjspe leksiadan basqaca qūrьladь. Kjrjspe leksiada oqucьlardьn nazarь bolceviktjk partianь qūru çolьndaqь kyrestjn negjzgj məsclelerjne qana audarьlatьn bolsa, qortьndь leksia partia tarixьnьn bjrjncj kezenjnjn, oqucьlarqa tanьstьrьlqan kezennjn bai təçribesjn qorьtuqa arnalatьn boluь tijs.

Partia tarixьnьn ekjncj çana ycjncj kezenderj çənjndegj çūmьs ta osьlai qūrьluqa tijs.

Ərbjr taraudь (nemese bəljmdj) tysjndjrgende eldjn ekonomikalьq-çana saiasi xalj turalь qьsqaca tarixi spravka beru kerek degen Stalin çoldastьn nūsqauьn bjz «Qьsqaca kurstьn» jstelgendei çyzege asьrudamьz: bjz būl materialdь bykjl kontekstен yzjp-çūlmaimьz, onь kjrjspe leksianьn çeke tarauь etjp aitpaimьz, nemese ərbjr kezektj sabaqtьn qalai da çeke tarauь etpeimjz, mūnь bjz kerek çerjnde, bykjl məselenjn kerek qьluьna qarai aitamьz.

«Qьsqaca kurstьn» IX tarauьnda eldjn ekonomikalьq çana saiasi xalj turalь material ərbjr tarauda derljk bar, basqa taraularda az, bjrjncj tarauda sirek kezdesedj.

Bjzdjn seminarьmьz tөmengj zveno kruçoktarьnьn çūmьsьn osьlai plandap otьr.

Bjzde əzjr ylken təçribe çoq, sondьqtan typkjljktj qortьndьlar turalь aituqa əlj crtc. Solai bola tūrsa da, alqacqь sabaqtardьn nətiçelerjne qaraqanda propagandisterdjn çūmьsьnda būl planmen onca alcaqtьq bola qoiqan çoq. Osьqan qaraqnda, bjz belgjlep otьrqan plan realdь plan çana tөmengj zveno kruçoktarьnьn propagandisterjnjn çūmьsьna kөmek. tesedj qoi dep oilaimьz.

Partia propagandasьn kyceite tyseijk

O. BICEEV

QK(b)P nьn Ontystjk Qazaqьstan oblьstьq komitetj propaganda çana ygjt bəljmjnjn nūsqaucьsь

BK(b)P Ortalьq Komitetjnjn «Partia propagandasьn «Bykjlsoiuzdьq kommunist (bolcevikter) partiasьnьn tarixь qьsqaca kursьnьn» cьquьmen bailanьstь çyrgjzu turalь» qaulьsьnьn cьqqanьna 8 ai toldь. Būl tarixi qaulьdan keijn partia propagandasь bytjndei qaita qūrьldь. Būl tarixi qaulь bolceviktjk kadrlarьmьzdь marksizm-leninizm negjzderjne çetjldjre berudjn, olardьn saiasi bjljmjn kөteru men jskerljgjn arttьra tysudjn mьqtь qūralь boldь.

BK(b)P Ortalьq Komitetjnjn qaulьsьnan keijn partia propagandasьn çyrgjzu ədjsj өzgerjldj, kruçok qьsqartьldь. Kəzjr, QK(b)P nьn Ontystjk Qazaqьstan oblьsь boiьnca, partia tarixьn oqitьn 1 çoqarqь, 36 orta, 92 tөmengj zveno kruçoktarь qaldьrьldь. Būl kruçoktarda 696 partia mycesj, partia mycesjnjn 687 kandi-

datь çana 954 komsomoletster men 1034 partiada çoqtar oqidь. 1914 partia mycesj, partia mycesjnjn 1321 kandidatь, 2656 komsomoletster, 3800 partiada çoq bolcevиktjk kadrlarьmьz partiamьzdьn tarixьn өzdjgjnen oqьp yirenjp çyr.

Partia propagandasьn osьlai etjp qaita qūrudьn nətiçesjnde partiada bar çana partiada çoq bolcevиktjk kadrlarьmьz marksizm-leninizm negjzjn yirenuge tolьq mymkjncjljk aldь. Bolcevиktjk kadrlarьmьz BK(в)P tarixьnьn ensiklopediasьn — «Qьsqaca kursqa» ie bolu men onь yirenuge cūqьl kjrjstj.

Qaratas audanь «Çanqa-tūrmьs» kolxozь çanьndaqь ortalau mektep-tjn direktorь Çūnьsov çoldas BK(в)P tarixьnьn 7 tarauьn oqьp, 4 tarauьna konspeksia çasadь. Ol partia tarixь turalь bolatьn konsultatsialar men leksialarqa ynemj qatьsьp, kөmek alьp otьradь. BK(в)P tarixьn oqьqanda tysjnbegen məselelerjn QK(в)P audandьq komitetjnjn propagandisterjnen, partia kobinetjnen sūrap, kөmek alьp otьradь.

Arьs audanьnьn mūqaljmderj Maxanov, Çynjsbekov çoldastar BK(в)P tarixьnьn IV tarauьn oqьp, konspekt çasaqan. Kəzjr V tarauьn oqьp konspektjlep çyr. Būl çoldastar BK(в)P tarixьn oqьqanda sabьrlьlьqpen, salmaqtьlьqpen өte ūqьptь oqidь. Būlar bjr temanь bjtjrjp, ekjncj temanь bastaqanda konspektj çasamastan būrьn sol temanьn өzjn oqьp cьqadь. Çana sol temaqa kөmekcj baspasөz betjnde berjletjn konsultatsialardь paidalanadь, Lenin — Stalin enbekterjnen oqidь. Leksialarqa, konsultatsialarqa yzbei qatьsьp otьradь.

QK(в)P nьn Tyrkstan audandьq komitetjnjn ctatni propagandisj Kөcerbaev BK(в)P tarixьn өte ūqьptь oqitьn çoldastьn bjrj. Ol yzbei kynjne ekj saqat BK(в)P tarixьn oqidь. Leksialarmen konsultatsialarqa qatьsьp otьradь. Oqьp konspekt çasaitьn temalarьna kөmek retjnde Leninnjn — Stalinnjn enbekterj men baspasөz arqьlь berjlgen konspeksialardь paidalanadь.

Kөcerbaev çoldastьn bekjtjlgen «Gornak» ucaskesjnde 236 adam BK(в)P tarixьn өz betj men oqidь. Olarqa plan boibnca ai saibn konsultatsia beredj, BK(в)P tarixьn oqu ədjsjn, konspek çasau çolьn yiretedj.

BK(в)P tarixьn yirenudegj olardьn būl siaqtь ylgjlj təçribelerjnjn bjrnece çaqsь faktьlar keltjruge boladь. Bjraq, būl js osьmen bjttj, BK(в)P tarixьn oqucьlardьn bərj de bjrdei terең oqьp, yirenuge kjrjsjp kettj degen sөz emes. BK(в)P tarixьn yirenude çaqsь çūmьs jstei almai otьrqan kruçoktar, əlj de tolьq cūqьldanbai çyrgen çeke çoldastar bar.

Qaratas audanь «Tūrbat» MTS nьn çanьnan ūibmdastьrьlqan BK(в)P tarixьn yirenetjn tөmengj zveno krucogjnjn çūmьsь өte nacar. Būl krucoktjn çūmьsьn partianьn audandьq komitetjnjn ctatni propagandist Çūmatev çoldas basqaradь. Kruçok sabaqь plan boibnca aibna 3 ret boluqa tijstj. Bjraq ne paida, būl krucoktьn ūibmdasqannan berj 8-aq ret sabaqь boldь. Əlj bjrjncj temanь bjtjrgen çoq. Sabaqtarь uaqьtьmen өtpeidj, eger sabaqtarь uaqtьlь өtse tьndaucьlarь tegjs qatьspaidь.

BK(в)P tarixьn өzdjgjnen yirenucjkeibjr çoldastardьn calaqailьqь çөnjnde de faktьlar keltjruge boladь. Misalь, QK(в)P nьn Sairam audandьq komitetjnjn nūsqaucьsь Qocmetov, Parpiev, audandьq qalq sotь Atamūqambetov; BK(в)P nьn Caian audandьq komitetjnjn nūsqaucьsь Dəujrbaev, «Qos-arьq» kolxozьnьn predsedatelj Berkjmbaev çoldastar partia tarixьn өzdjgjnen yirenbekcj boldь, bjraq ne paida, partia tarixьn yirenuge əlj kjrjsken çoq. Partia tarixьn oqucьlarqa kөmek ycjn өtkjzjletjn leksialarqa, konsultatsialarqa qatьspaidь.

Kadrlarьmьzdь bolcevizmge çetjldjruge olarqa berjletjn bastь kөmektjn bjrj — belgjlj temalardan leksia oqu, konsultatsia өtkjzu, kjtaptь qalai paidalanu, konspektjnj qalai çasau turalь kenes beru çana basqalar.

Būl çөnjnde Ontystjk Qazaqьstan oblьsьnda bjrqatar çūmьstar jsteldj.

1939 çьldьң basьnan yienge deijn oblьs ortalьqьnda, audandarda, ucaskalarda barlьqь 348 leksia өtkjzjldj, oqan BK(в)P tarixьn yirenucjlerden 40180 adam qatnastь. Olardьң bergen 841 sūraqtarьna tolьq çauap berjldj, sөitjp, būl leksia partia propaganda çūmьsьnьң sistemasьnda ylken orьn aldь.

Çaqьnda Cjmkent qalasьndaqь pioner parknjn çazqь klubьnda qalqaralьq xal turalь oblьstьq partia komitetjnjn ctattan tьsqarь lektorь Epromkin çoldas leksia oqьdь. Leksiaqa 500 den astam partia, komsomol çana sovet intelligentsiasь qatьnastь Būl leksianьң çajsь ūiьmdastьrьlqandьqьnan da, lektordьң tolьq daiьndalqandьqьnan da tьңdaucьlar өte kөnjldenjp, ьntalь tyrde tьңdadь, olardь qьzьqtьrdь da. Osь sistema boiьnca 4 ret leksia өtkjzjldj.

QK(в)P Sverdlov audandьq komitetj audan ortalьqьndaqь partia oqu yijnde BK(в)P tarixьn yirenucjlerge kөmek ycjn Leninnjn «Qalq dostarь» degen ne çana olar sotsial-demokrattarqa qarsь qalai kyresedj?» degen kjtabь turalь leksia өtkjzdj. Leksianь QK(в)P nьң Ontystjk Qazaqьstan oblьstьq komitetjnjn lektorь Camcurova çoldas oqьdь. Būl leksia sapalь, tьңdaucьlarqa qьzьqtь, tysjnjktj bolьp өttj. Tьңdaucьlar būl siaqtь leksianьң ynemj yzdjksjz bolьp tūruьn partianьң audandьq komitetjnen sūradь.

BK(в)P tarixьn yirenucjler ycjn өtkjzjlgen leksialardьң barlьqь bjrdei osьndai sapalь bolьp өttj deu ərine dūrьs bolmaidь. Sapasь tөmen bolqan leksialar bar. Leksia konsultatsia өtkjzu çūmьsьnda kemcjljkter kөp.

QK(в)P nьң Ontystjk Qazaqьstan oblьstьq partia komitetjnjn ctatni lektorь Təçjbaev çoldas Qaratas audanьnda sovet intelligentsiasь turalь leksia өtkjzdj. Ol leksialarqa tolьq daiьndalmadь, leksia өte sapasьz boldь. Sondьqtan da leksianь tьңdaucьlardьң bjrazь leksianьң aqьrьna qaramai ketjp qalqan. Mūndai kemcjljkter Təçjbaevtьң Talas, Cəujldjr audandarьnda өtkjzgen leksiasьnda da boldь. Onda da tьңdaucьlardь qanaqattandьra almadь. Būl siaqtь calaqailьq QK(в)P nьң Cjmkent qalalьq komitetjnjn ctatni konsultantь Əbekov çoldasta da boldь.

Partia propagandasьndaqь negjzgj kemcjljk lektorlardьң çetkjijksjzdjgjnen bolьp otьr. QK(в)P nьң Ontystjk Qazaqьstan oblьsьndaqь bjr az audandьq komitetter ctattan sьrtqarь lektorlardь daiьndap alu çana olardь dūrьs paidalanu çūmьsьn ūiьmdastьra almai otьr. Tjptj oblьstьq komitettjn өzj de lektorlardь əlj de daiьndap alqan çoq. 8 lektordьң ornьna kəzjr 3-aq lektor bar. Sondьqtan da BK(в)P nьң tarixьn yirenucjlerge belgjlj temalardan leksia çasap, tolьq kөmek bere almai otьrmьz.

BK(в)P Ortalьq Komitetjnjn partia propagandasьn qaita qūru turalь qaulьsь men partiamьzdьң tarixi XVIII siezj partia propaganda çūmьsьn kyceite tysude partialьq baspasөzdjn aldьna ylken mjndetter qoidь. Bū! mjndetterdj orьndauda oblьsьmьzdьң baspasөz orьndarь bjrqatar çūmьstar jstedj.

«Ontystjk Qazaqьstan» gazetj sonqь mai, yien aiьnьң jcjnde 18 konsultatsialьq statialar, çana çeke propagandister men BK(в)P tarixьn өzdjgjnen yirenucjlerdjn, kruçokke yirenucjlerdjn bjrnece təçribelerjn bastь. Sol siaqtь çambьl audanьnan cьqatьn «Kolxozcь» gazetj ekj aidьn jcjnde 9 konsultatsialьq statia, al Tyrkstan audanьnan cьqatьn «Qьzьl-Tyrkstan» gazetj ekj aidьn jcjnde 6 konsultatsialьq statia çana 4 propagandisterdjn təçribelerjn çazdь. Bjraq būl əlj çetkjljksjz. Baspasөz orьndarьnьң partia propagandasьn çoqarь satьqa kөtere tysude əlj de kөp çūmьstar jsteuj kerek. Al, keibjr gazetter partia propagandasь turalь aldьnda tūrqan mjndetterjne tolьq kөnjl bөlmei otьr. Misalь, «luçni Pravda» (oblьstьq gazet) sonqь mai, yien aiьnьң jcjnde 4-aq konsultatsialьq statialar çazdь. Sarь-su, Talastaqь taqь basqa bjr qatar audandьq gazetterde əlj mardьmdь çūmьs jstei almai otьr. Cьnьnda partialьq

baspasəz orьndarь būl siaqtь kemcjljktj çoiьp, kəpcjljktjn tjlegjne sai çūmьs jsteitjn uaqьt çettj.

Bolcevizmge çetjlu çūmьsьna çenjl-çelpj qarau, partia propagandasьn samotəkke salu bolcevizmge çat. Əitkenj, bolcevikter partiasь markstjk-lenindjk teorianьn çetegjndegj partia. Sondьqtan da partia orьndarь bolceviktjk kadrlarьmьzdьn bolcevizmge çetjlulerjne bascьlьqtь kyceite tysuj kerek. Səitjp, bjzdjn partiada bar çana partiada çoq bolceviktjk kadrlarьmьzdьn teoria çənjnde keijn qalucьlьqьn çoiьp, olardьn sotsialistjk qoqamnьn sanalь qьzmetcjsj boluь ycjn olardь bolcevizm ruxьnda tərbielep, ynemj əsjrjp otьruqa mjndettjljgjn partia ūiьmdarь esten cьqarmaularь kerek.

Инв. № 87520-39
Библ. лист

Maŋьzdь oqiqalardьŋ kalendarь

1 aqūs — Soqьsqa qarsь Qalqaralьq kyn. Germania 1914 çьlь dəl osь kynj Reseige qarsь soqьs çarialaqan. Sөitjp, вūl kyn-çerçyzjljk imperialistjk 1 — soqьstьn вastalqan kynj.

2 aqūs 1933 ç. — SSSR Qalq Komissarlarь Sovetj Stalin atьndaqь Belomor - Baltьq Kanalьn acu turalь qaulь alqan.

3 aqūs 1920 ç. — BK(в)P Ortalьq Komitetj I. V. Stalin çoldasqa Ontystjk maidannьŋ Revolutsialьq soqьs sovetjn qūrudь tapsьrqan. Būl Revolutsialьq soqьs sovetjne Vrangelge qarsь kyres çyrgjzu mjndetj çyktelgen.

5 aqūs 1895 ç. — Karl Marksitjŋ dosь çana serjgj, qьlьmi kommunizmnjŋ negjzjn salucь—Fridrix Engels (1820 çьlь tuqan) dynieden qaittь.

6 aqūs 1929 ç. — SSSR dьŋ Revolutsialьq soqьs sovetj Qiьr Cьqьstьŋ Qьzьl tulь erekce armiasьn qūru turalь вūirьq çarialadь. Soqan вiьl 10 çьl toladь.

7 aqūs 1932 ç. — SSSR Ortalьq Atqaru Komitetj men Qalq Komissarlarь Sovetj «Memlekettjk kəsjp orьndarьnьŋ, kolxozdardьŋ, kooperatsiaпьŋ myljkterjn qorqau çana qoqam. dьq (sotsialistjk) mencjktj nьqaitu turalь» dekret qaвьldadь.

8 aqūs 1917 ç. — RSDÇP nьŋ VI siezj — qūraldь kөterjljstj çauьngerljkpen əzjrleu siezj acьldь.

10 aqūs 1938 ç. — SSSR Ūlь Sovetjnjŋ ekjncj sessiasь acьldь.

14 aqūs 1933 ç. — SSSR Qalq Komissarlarь Sovetj men BK(в)P Ortalьq Komitetj siьrь çoq kolxozcьlardьŋ siьr aluьna kөmektesu turalь qaulь aldь.

16 aqūs 1918 ç. — Qьzьl Armia Bela өzenjnde cexoslovaktardь qirata çeŋdj.

18 *aqūs* — Bykjlsoiuzdьq aviatsia kynj.

20 aqūs 1918 ç. — Qьzьl Armia Saritsindj erljkpen qorqaudan вatьl caвuьl çasauqa kjrjstj.

21 aqūs 1935 ç. — Georgi Dimitrov çoldas Kommunistjk Internatsionaldьŋ Atqaru Komitetjnjŋ вas sekretarь вolьp sailandь.

26 aqūs 1917 ç. — Petrogradta вolceviktjk gazet «Proletari»djŋ вjrjncj nөmjrj cьqtь.

30 aqūs 1935ç.—Staxanovtьq qozqalьstьŋ вastaluь — Zaвoicik Aleksei Staxanov вjr smenada 7 tonna kөmjr cьqarudьŋ ornьna 102 tonna kөmjr cьqardь. *Legendarlь proletar polkovodь. N. A. Corstьn* qaza вol qanьna (1919 çьl) 20 çьl toladь.

1918 çьlь вūrьnqь Mixelson zavodьnda (Məskeude) вolqan mitingadan cьqьp kele çatqan çerjnde Lenjndj Kaplan degen terrorcь əiel atьp, aur çaraladь. Kaplandь es-erler, predatelder — Trotski men Buxarin çūmsaqan. Es-erler 1918 çьlь Petro'grad Tөtence komissiasьnьŋ predsedatelj Uritskidj өltjrdj.

Bacqasь 50 tiьn

1939

ÇьLOqA

„PROPAGANDA

ÇANA

YGJT“

ÇURNALьNA

ÇAZьLьNDAR!

ÇAZьLU BAOqASь

9 aiqa . . . . 4 s. 50 t.
6 „ . . . . 3 s.
3 „ . . . . 1 s. 50 t.
Çekė sanь . . 50 t.

„Propaganda çana ygjt“ çurnalьna „Soiuzpecattьn“ barlьq audandьq biurolarь arqьlь, qaladaqь, selodaqь, auldaqь, kolxoz-sovxozdardaqь, MTS tardaqь barlьq pocta bөljmderj arqьlь, sondai-aq qat tasucьlar çana kəsjp orьndarь çanьndaqь baspasөz taratucьlar arqьlь çazьluqa boladь.

Mйnьmen qatar bйl çurnalqa qazaq Memlekettjk Saiasi Ədebiet Baspasьnda (Alma Ata, K. Marks kөcesj № 51) çazьluqa boladь.

Çurnaldьn qat, qabar alatьn adresj:
Alma-Ata, Ykmet yij, QK(b)P Ortalьq Komitetjnjn „Propaganda çana ygjt“ bөljmj

„Propaganda çana ygjt“
çurnalьnьn redaksiasь.